Cover / #

DE

DE STATUUM DOCTRINA AB HERMOGENE TRADITA.

AD RHETORICAE HISTORIAM SYMBOLAE.

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

GUALTHERUS JAENEKE

DRESDENSIS.

LIPSIAE

TYPIS EXPRESSIT ROBERT NOSKE BORNENSIS

MDCCCCIV

RETTULERUNT AD ORDINIS PHILOLOGOS
DE HAC DISSERTATIONE
MARX LIPSIUS

LIPSIAE D. 26. NOVEMBRIS A. 1903.

PROCANCELLARIO
HÖLDER.

FRIDERICO MARX
JUSTO HERMANNO LIPSIO
S.

TABULA ARGUMENTI.

CORRIGENDA.

Pag. 7,10 post ‚opinemur' comma intercidit.
„ 14 adn. 1 post ‚Veluti' comma delendum est.
„ 29,33: Si quis negationum abundantia Graecanica offenditur, legat quaeso pro ‚nequit' ‚potest'.
„ 41,28 lege ‚ἤ', adn. 1,5 ‚καθολικώτερα'
„ 44,17 lege ‚ἀληθὲς', 30 ‚δέ'
„ 50,12 lege ‚ἀμφισβητήσειεν'
„ 51,2 lege ‚λαμβάνεται'
„ 67,15 lege ‚p. 66 in'
„ 70 adn. 1,2 lege ‚Στωϊκοί'
„ 97,24 lege ‚ἐφήρμοσται'
„ 124 adn. 6,3 lege pro ‚p. 108' ‚p. 70'
„ 125,4 lege ‚praecipue'
„ 128,24 lege ‚Hermagoras'
„ 130 in tabula lege sub *αἴτιον* ‚τά'
„ 143,27 lege ‚acta'

Accentus et spiritus, qui in adnotationibus saepe, in oratione contexta raro interciderunt, atque quaedam alia menda leviora non enumero.

PRAEFATIO.

De integro viri docti his temporibus in rhetorica antiqua studia collocaverunt neque immerito, si quidem ea potissimum arte Graecorum et Romanorum eruditionem litterasque imbutas fuisse constat. Et cum antehac descriptione praecepta dicendi diversae aetatis promiscue complexa contenti fuerint paucis commentationibus exceptis, abhinc circiter quinque et viginti annos ad artis oratoriae historiam explorandam vel illustrandam se applicare coeperunt, sive de singulorum rhetorum aetate ac praeceptis seorsum disseruerunt, sive, quae ratio inter eos intercedat, ostendere studuerunt. In his scriptis, quae hoc loco enumerare longum est, nullum invenitur, quo de magna quaestione, quam rationem habeat rhetorica inferiorum temporum, cuius caput columenque Hermogenes existimabatur, ad eam, quae prius vigebat, disputatur. Itaque ad hoc munus accedere constitui. Quod quoniam spatium huic commentationi concessum transit, modicis finibus erat circumscribendum. Quapropter in gravissimam partem rationis dicendi, statuum doctrinam, inquirere satis habemus, cum explicare conamur, utrum Hermogenes eam auxerit vel expoliverit an nihil fere praebeat nisi quae veteres artium scriptores tradiderunt. Sed quandoquidem, quid de causis variis ratione ac scientia tractandis ante Hermogenem praeceptum sit, nondum satis accurate pervestigatum est, etiam hanc quaestionem praeter illam, quam maxime poterimus, persolvere conari debebimus.

Qua in re instituenda ab historiae rhetoricae expositione, quam Quintilianum (inst. or. III 1, 8—21) exhibere notum est, proficiscimur. Ex hac adumbratione haec temporum spatia discernenda sunt.

(I) Primum eloquentia a Siculis, utpote qui essent acuti, ad artem et praecepta revocata est idque tum, ut Cicero refert in Bruto (§ 46) secundum Aristotelis *συναγωγὴν τεχνῶν*, cum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo intervallo iudiciis repetebantur. Rhetorica igitur e causis dicendis nata est.

(II) Deinde sophistae et oratores Athenis exemplis ac praeceptis eloquentiam excoluerunt.

(III) Tum ad rhetoricam cognitione doctrinaque explanandam philosophi haud paulum contulerunt, primus Aristoteles. »Theophrastus quoque Aristotelis discipulus de rhetorice diligenter scripsit, atque hinc vel studiosius philosophi quam rhetores praecipueque Stoicorum ac Peripateticorum principes.«.

(IV) »Fecit deinde velut propriam Hermagoras viam, quam plurimi sunt secuti.«

(V) Postea »praecipue — in se converterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui praeceptor Apolloniae Caesaris Augusti fuit, et Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tiberius Caesar. Hi diversas opiniones tradiderunt, appellatique inde Apollodorei ac Theodorei ad morem certas in philosophia sectas sequendi.«

Quae tempora postquam terminavimus, Romanorum rhetorica praeterita, quae ut Graecorum imitatrix [1]) separatim non sit respicienda, restat, ut Quintiliani adumbrationem suppleamus, cum paucis de rhetoribus, qui post

[1]) Cf., quae dixit Fr. Marx in prolegomenis edit. auct. ad Her. librorum p. 81: »rhetores Latini per omnia saecula qui florebant nihil nisi Graecorum praecepta decantabant Latine nec potuit rhetorica umquam nec philosophia Graecum illum ac peregrinum abicere colorem.«

aetatem Apollodori et Theodori floruerunt, Hermogene prioribus dicamus. Iis igitur non inventio scita et argutiae probandi atque materiae oratoriae arte concludendae, in quibus superioris aetatis rhetorica imprimis versabatur, sed elocutio nitida atque splendida eiusque ostentatio maximae curae erant,[1]) ut nullius momenti fuerint ad rationem scientiamque dicendi excolendam.

Jam cum ex omnibus his temporibus nulla statuum explanatio perfectior quam ea, quae Hermagorae apud complures auctores fertur fragmentis, exstet, praecipue anquirendum est, quid Hermagoras de statibus docuerit,[2]) ac quae ratio cum eo Hermogeni intercedat. Sed priusquam haec exponamus, indagare studebimus, quid ante Hermagoram ad eam doctrinam condendam collatum sit. Nam quamvis causas posterius demum ad artem subtilem redactas esse concedam,[3]) tamen non dubito, quin, quoniam antiquissimis temporibus litigabatur[4]) et rhetorica ex iudiciis, ut supra vidimus, orta est, multo prius quam Hermagorae aetate dicendi magistri praecepta de variis causis ad rationis normam tractandis dederint. Quae sententia his locis confirmatur. Plat. Phaedr. p. 261 B: *μάλιστα μέν πως περὶ τὰς δίκας λέγεταί τε καὶ γράφεται τέχνη* ... Aristot. rhet. I 1 p. 1354 b, 26: *περὶ .. τοῦ δικάζεσθαι*

---

[1]) V. E. Rohde, Die asianische Rhetorik und die zweite Sophistik. (Mus. Rhen. XLI p. 170 sqq.)

[2]) Haec quaestio, quae neque a Gu. Pideritio (De Hermagora rhetore. Hersfeldae 1839.) neque ab H. Netzkero (Hermagoras, Cicero, Cornificius quae docuerint de statibus. Kiliae 1879.) neque a G. Thielio (Hermagoras. Ein Beitrag zur Geschichte der Rhetorik. Straßbg. 1893.) expedita atque explorata sit, denuo tractetur oportet.

[3]) Cf. Thielii sententiam, qui in libro allato p. 179 sq. statuum doctrinam paulatim progressam esse prorsus negat.

[4]) Il. XVIII 497—508, quos versus Quint. inst. or. II 17, 8 significat. Cf. ad Homeri locum, quae H. Lipsius exposuit in Leipz. Stud. XII (1890) 225 sqq.

πάντες πειρῶνται τεχνολογεῖν. Jsocr. adv. soph. or. (XIII) 19: Λοιποὶ δ' ἡμῖν εἰσιν οἱ πρὸ ἡμῶν γενόμενοι καὶ τὰς καλουμένας τέχνας γράψαι τολμήσαντες, οὓς οὐκ ἀφετέον ἀνεπιτιμήτους· οἵτινες ὑπέσχοντο δικάζεσθαι διδάξειν, ἐκλεξάμενοι τὸ δυσχερέστατον τῶν ὀνομάτων, ὃ τῶν φθονούντων ἔργον ἦν λέγειν, ἀλλ' οὐ τῶν προεστώτων τῆς τοιαύτης παιδεύσεως ... Cf. Panath. (XII) § 1. Atque Hermagoram ex artium scriptoribus aetate superioribus pependisse haec verba Ciceronis testimonio sunt (de inv. I 6, 8): »satis in ea (sc. arte, quam edidit,) videtur ex antiquis artibus ingeniose et diligenter electas res conlocasse et nonnihil ipse quoque novi protulisse.« Quo loco illustratur, quid senserit Quintilianus particula »velut« usus in his verbis iam supra allatis: »Fecit .. velut propriam Hermagoras viam.« Neque solum, quid ante Hermagoram dicendi magistri de statibus docuerint, sed etiam, qua ratione post eum hanc doctrinam Apollodorei et Theodorei tractaverint, spectandum est, quod eos statibus explicandis operam dedisse intellegitur et ex Hermagorae auctoritate, qualis ad posteros pertinuit, et ex locis quamvis paucis, qui ad statuum doctrinam illorum referuntur. Rhetores autem has sectas usque ad Hermogenem insecuti omittendi sunt, quoniam, ut supra attigimus, paene nullam operam ad inventionem contulerunt, cuius est statuum explicatio. Si qui his temporibus causis exponendis studebant velut Minucianus,[1]) in veterum artibus leviter variandis se continebant.

Itaque secundum illum conspectum historiae rhetoricae, cum propter exiguitatem materiae prima duo temporum spatia uno capite comprehendimus, haec dispositio commentationis meae exsistit.

I. Quid ante Aristotelem ad statuum doctrinam condendam collatum sit.

---

[1]) Steph. Glöckner, Quaestiones rhetoricae. = Bresl. philol. Abhandlg. vol. VIII fasc. II.

II. Quantum ei philosophi, qui ab Aristotele usque ad Hermagorae aetatem rhetoricae studebant, ad statuum doctrinam explicandam valuerint.

III. A. Quid Hermagoras de statibus docuerit.

B. Quae ratio Hermogeni cum Hermagora intercedat.

IV. Quam rationem Hermogenes in statibus illustrandis dissensionis scholasticae Apollodoreorum et Theodoreorum habuerit.

Sed priusquam ad has quaestiones absolvendas nos conferamus, ne temere ingrediamur quasi iter longinquum, quo fontes statuum doctrinae ab Hermogene traditae indagemus, coniectura colligere conamur, priorumne fuerit Hermogenes in ea tractanda tantummodo compilator an novorum repertor. Etenim si quis Hermogenis libros rhetoricos perlegit atque comparat prioris aetatis artes, sed studium fontibus investigandis nondum impertivit, quamvis complures cum illis similitudines eum fugere non possint, tamen facile adducitur, ut Hermogenem viam propriam ingressum esse opinetur [1]) imprimis singulari elocutionis ratione respecta, praesertim cum eius rhetoris admiratio et apud aequales, quamdiu sana mente erat, et

[1]) Thiele in libro all. p. 92 sic iudicat: Von Hermogenes wissen wir, daß er ein selbständiger und produktiver Rhetor ist, bei dem wir daher nicht die reine hermagoreische Lehre suchen dürfen. Cf. quod de eius gravitate dicit Chaignet, La rhétorique et son histoire. Paris 1888. p. 462: Au point de vue historique, il est intéressant de connaître sur ce point (sc. le style) la doctrine d'un des plus illustres rhéteurs de l'antiquité grecque, et je ne crois pas que cette étude soit sans profit même pour la théorie et la pratique de la critique moderne. Cf. ibid. p. 62. Sed contrarium iudicium de Hermogenis ingenio facit Christ, Geschichte der griech. Litteratur[3] p. 754: . . . thatsächlich war er ein mittelmäßiger Kopf, der nur die Kunst besaß, für Leute, welche ohne große Anstrengung die Hauptsätze der Rhetorik sich aneignen wollten, ein handliches Compendium zu schreiben. Neue Ideen hat er in die Rhetorik nicht eingeführt; gleichwohl haben wir von vielen Sätzen der rhetorischen Theorie nur durch ihn Kenntnis.

apud posteriores non solum rhetores, sed etiam philosophos fuerit summa.[1] At Hermogenem, quod quidem ad statuum doctrinam attinet, ex alieno praedatum esse ex his indiciis conicere possumus. Primum parum verisimile est eum, quamvis praecocis ingenii esset, maturitatem aetatis nondum assecutum[2]) subtilem explicationem statuum suopte ingenio confecisse. Deinde considerandum est, quamquam in exordio librorum, qui sunt *περὶ ἰδεῶν,* aliquid in generibus dicendi perspicue accurateque digerendis se effecisse, quod nondum quisquam priorum, gloriatur,[3] tamen in libello, qui est de statibus, similia verba nusquam occurrere. Jam cum complures alii loci sui aestimationem non modo iustam, verum etiam immodicam atque inanem prodant,[4] non dubitamus, quin in statibus exponendis, si

---

[1]) Philostr. vit. soph. II 7: *Ἑρμογένης δέ, ὃν Τάρσοι ἤνεγκαν, πεντεκαίδεκα ἔτη γεγονὼς ἐφ᾽ οὕτω μέγα προὔβη τῆς τῶν σοφιστῶν δόξης, ὡς καὶ Μάρκῳ βασιλεῖ παρασχεῖν ἔρωτα ἀκροάσεως.* Syriani in Hermog. comm. vol. I p. 1 Rabe: *Ἅπαντα μὲν σχεδὸν ὅσα γε εἰς ἡμᾶς ἥκει τοῦ τεχνογράφου Ἑρμογένους συγγράμματα θαυμαστά τε καὶ πολιτικῆς ἀνάμεστα φρονήσεως ὑπάρχει — φημὶ δὲ τὸ περὶ τῶν στάσεων αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ δὴ πολλοί γε καὶ ἄλλοι σοφιστῶν τε καὶ τῶν Πλατωνικῶν φιλοσόφων ὑπομνηματίζειν οὐκ ἀπηξίωσαν, τό τε περὶ μεθόδου δεινότητος καὶ τὰ εἰς τοὺς δημοσίους ὑπομνήματα, ὧν καὶ αὐτὸς ποιεῖται μνήμην —, διαφερόντως δὲ τῶν ἄλλων τὸ περὶ ἰδεῶν αὐτοῦ σύνταγμα θαυμάζειν ἄξιον ὡς ἄριστόν τε καὶ τεχνικώτατον καὶ τῆς τελεωτάτης καὶ κριτικῆς περὶ λόγους ἕξεως οὐδαμῶς ἄμοιρον.*

[2]) W. (Walz, Rhet. Gr.) V 222, 9: *Ἑπτακαίδεκα μὲν γὰρ ἐτῶν γεγονὼς γράφει τὸ προκείμενον βιβλίον* (sc. *περὶ τῶν στάσεων*). Cf. W. VII 40, 6.

[3]) Herm. Sp. II 267, 25: *οὐδὲ γάρ ἐστιν, ὅστις πρὸ ἡμῶν, ὅσα ἐμὲ γινώσκειν, εἰς τήνδε τὴν ἡμέραν ἀκριβές τι περὶ τούτων πραγματευσάμενος φαίνεται, ὅσοι δὲ ἥψαντο, τεταραγμένως καὶ λίαν ἀπιστοῦντες σφίσιν αὐτοῖς περὶ ὧν εἶπον εἰρήκασιν, ὥστε αὐτοῖς συγκεχύσθαι τὰ πάντα.*

[4]) Herm. Sp. II 206, 31: *Πολλῶν δὲ πολλὰ ἐκθεμένων περὶ ἐπιχειρημάτων καὶ πολὺν ἀναλωσάντων λόγον καὶ μηδενὸς δυνηθέντος σαφῶς παραστῆσαι, πειράσομαι ὅτι μάλιστα σαφέστατα διακρῖναι* . . . Ibid. 230, 1: *τέχνη δὲ θαυμασία παρ᾽ ἡμῖν εὕρηται πρὸς τὸ μήτε πεφύρθαι τὸν λόγον, μήτε ἄπορον εἶναι διῃρημένης διανοίας.* Ibid. 267, 10: *οἶμαι . . θαυμάσεσθαι*

aliquid sibi assumere potuisset, simili modo se iactaturus fuerit. Tum quicumque e Ciceronis et Quintiliani explicationibus eam doctrinam cognovit, apud Hermogenem eandem fere distributionem causarum invenit. Sed in prooemio, quo quaestione civili definita de differentiis personarum et factorum atque de materiis prorsus vel paene non consistentibus agitur, et in singulorum statuum *κεφαλαίοις*, quae dicuntur, enumerandis aut nullae aut paucae similitudines reperiri possunt. Quam ob rem quominus Hermogenem has res de suo dedisse opinemur et indiciis supra prolatis et eo impedimur, quod Cicero ac Quintilianus Hermagorae vel eius imitatorum doctrinae umbratilis non pauca, quae ad usum oratoris non necessaria eis esse videbantur, praetermiserunt. Deinde non est omittendum Hermogenem exempla non a se ipso ficta, sed in scholis trita praebere, id quod ne scholiastas quidem fugit.[1] Atque hae, quae sequuntur, sunt controversiae, quas, quoniam apud complures artium scriptores et in controversiarum collectionibus inveniuntur, declamari solitas esse patet. Veterrima exempla primo loco apponam.

Herm. Sp. II 134,9: *μειράκιον καλλωπιζόμενον φεύγει πορνείας.* Cf. 146, 16 et imprimis 148, 11.	Aristot. soph. el. p. 167 b, 8: *ἔν τε τοῖς ῥητορικοῖς αἱ κατὰ τὸ σημεῖον ἀποδείξεις*[2] *ἐκ τῶν ἑπομένων εἰσίν. βουλόμενοι γὰρ δεῖξαι ὅτι μοιχός, τὸ ἑπόμενον ἔλαβον, ὅτι καλλωπιστὴς ἢ ὅτι νύκτωρ ὁρᾶται πλανώμενος.* Cf. rhet. B 24 p. 1401 b, 24. *Γ.* 15 p. 1416 a, 23.

ἂν εἰκότως μᾶλλόν τινας ἡμᾶς διὰ ταῦτα, καὶ τὸ μέγιστον ἐπ' εὐκρινείᾳ, ἢ τινος ἐπιτιμήσεως ἕνεκα τούτων ἀξίους νομιεῖν . . .

1) W. V 241, 19: *Ὡς ὁ θάπτων* (v. Herm. Sp. II 134, 26) · *τοῦτο οὕτως φησίν, ἐπειδὴ οὐκ αὐτὸς ἔπλασεν, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν εἴληφε τὸ παράδειγμα.* Cf. W. VII 130, 23; 133, 19.

2) Cf. coniecturae definitionem Herm. Sp. II 138, 11: *ἔστι γὰρ στοχασμὸς ἀδήλου πράγματος ἔλεγχος οὐσιώδης ἀπό τινος φανεροῦ σημείου*

138, 25: *ἐξ ἱεροῦ ἰδιωτικά τις ὑφείλετο χρήματα· νόμου κελεύοντος τὸν μὲν ἱερόσυλον τεθνάναι, τὸν δὲ κλέπτην διπλᾶ διδόναι, ὡς ἱερόσυλος ὑπάγεται, ὁ δὲ κλέπτης εἶναι λέγει.* Cf. 154, 31.

Arist. rhet. *A* 13 p. 1374 a, 4: . . . *κλέψαι μὲν ἀλλ' οὐχ ἱεροσυλῆσαι (οὐ γὰρ θεοῦ τι)* . . . Cf. Cic. de inv. I 8, 11: . . definienda res erit verbis et breviter describenda, ut, si qui sacrum ex privato surripuerit, utrum fur an sacrilegus sit iudicandus. Quint. inst. or. III 6, 41 (49). Ibid. V 10, 39.[1])

156, 1: *τῷ ἱεροσύλῳ κλέπτη εἶναι ἀναγκαῖον· ὁ γὰρ ἱερόσυλος κλέπτης ἱερῶν ἐστι δήπου χρημάτων.*

Arist. rhet. *A* 7 p. 1363 b, 32: *δυνάμει* (sc. *ἕπεται*) *τῷ ἱεροσυλεῖν τὸ ἀποστερεῖν· ὁ γὰρ ἱεροσυλήσας κἂν ἀποστερήσειεν.*

156, 23: *ἀμύητος ὄναρ ἰδὼν τὰ μυστήρια ἤρετό τινα [μυηθέντα], εἰπὼν ἃ εἶδεν, εἰ οὕτως ἔχει. συγκατέθετο ὁ ἐρωτηθεὶς καὶ ὡς ἐξειπὼν ὑπάγεται.*

Diog. L. VII 186: *Ὁ λέγων τοῖς ἀμυήτοις τὰ μυστήρια, ἀσεβεῖ· ὁ δ' ἱεροφάντης τοῖς ἀμυήτοις λέγει· ἀσεβεῖ ἄρα ὁ ἱεροφάντης.*

Praeter exemplum altero loco allatum omnia fere cetera, quae in eo capite, quod est de statuum partitione, exstant, pervulgata esse his comparationibus apparet.

Herm. Sp. II 138, 14: *πεφώραταί τις θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ' ἐρημίας, καὶ φόνου φεύγει.* Cf. 134, 26; 147, 2; 149, 25.

Auct. ad Her. I 11, 18: Aiax in silva, postquam resciit, quae fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulixes intervenit, occisum conspicatur, corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit, fratrem occisum, inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit.

[*ἢ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας*]. De verbis uncis inclusis vide Mus. Rhen. vol. LVIII p. 210 (H. Rabe, Hermogenes-Handschriften).

[1]) Cf. Thielii libr. all. p. 164 sq.

Cf. Cic. de inv. I 8, 11. Quint. IV 2, 13: Teucer Ulixen reum facit Aiacis occisi dicens: Inventum eum in solitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento.[1])

140, 8: *μεταστάσεως . . . παράδειγμα ὁ πρεσβευτής, ὃν εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν δέον ἐξιέναι λαβόντα παρὰ τοῦ ταμίου χιλίας δραχμὰς εἰς ἐφόδιον, μὴ λαβὼν καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐξελθών, εἶτα κρινόμενος.*

Cic. de inv. II 42, 124: . . remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur is, praestituerat, quia sumptum quaestor non dedit, profectus non est.

Cf. ibid. II 29, 87.

140, 30: *ξένος ἐπὶ τὸ τεῖχος εἰ ἀνέλθοι, τεθνάτω· πολιορκίας οὔσης ἀνελθών τις ἠρίστευσε καὶ ὑπάγεται τῷ νόμῳ.*

Cf. 168, 8.

Cic. de or. II 24, 100: lex peregrinum vetat in murum ascendere; ascendit, hostes reppulit: accusatur. Cf. Quint. VII 6, 6: Peregrinus, si murum ascenderit, capite puniatur. Cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit; petitur ad supplicium.

141, 4: *τὸν ἐξ ἑταίρας μὴ λέγειν, ἐκ πόρνου τινὰ γεγονότα λέγειν κωλύει τις.*

Quint VII 6, 3: Ex meretrice natus ne contionetur. Quae filium habebat, prostare coepit: prohibetur adulescens contione.

141, 11: *ὁ ἀποκήρυκτος μὴ μετεχέτω τῶν πατρῴων, καὶ ὁ ἐπιμείνας χειμαζομένῃ νηὶ δεσπότης ἔστω τῆς νεώς. ἀπο-*

Auct. ad Her. I 11, 19: Si lex sit, quae iubeat eos, qui propter tempestatem navem reliquerint, omnia perdere,

[1]) Cf. Thielii libr. all. p. 159 sq.

κήρυκτος ἐπέμεινε χειμαζομένῃ νηΐ, καὶ εἴργεται αὐτῆς ὡς πατρῴας.

Cf. 169, 22.

eorum navem ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi. Magnitudine tempestatis omnes perterriti navem reliquerunt praeter unum: is propter morbum exire et fugere non potuit.

Cf. Cic. de inv. II 51, 153.

141, 15: *ἡ βιασθεῖσα ἢ γάμον ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασαμένου· δύο τις κατὰ ταὐτὸν ἐβιάσατο κόρας, καὶ ἡ μὲν θάνατον αὐτοῦ, ἡ δὲ γάμον αἱρεῖται.*

Cf. 171, 11.

Sen. controv. I 5 p. 57 Muell: Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. Una nocte quidam duas rapuit, altera mortem optat, altera nuptias.

Cf. III 5 p. 217 M.; IV 3 p. 232 M.; VII 8 p. 339, 357 M.; VIII 6 p. 366 M. Cf. praeterea Ps.-Quint. decl. 262, 270, 276, 280, 286.

141, 22: *ἑταίρα χρυσία εἰ φοροίη, ΔΗΜΟΣΙΑ ἔστω. πεφώραταί τις φοροῦσα, καὶ ἡ μὲν τὰ χρυσία φησὶν εἶναι δημόσια, προπαροξυτόνως ἀναγινώσκουσα τὸν νόμον, οἱ δὲ οὐ τὰ χρυσία, ἀλλ' αὐτὴν δημοσίαν εἶναι, παροξυτόνως ἀναγινώσκοντες.*

Cf. 173, 14.

Cic. de inv. II 40, 118: Meretrix coronam auream ne habeto; si habuerit, publica esto, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, possit dici neque administrationem esse ullam publicae meretricis neque exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando et administrationem et exitum facilem esse et incommodi nihil inesse.[1])

[1]) Cf. Thielii libr. all. p. 166.

141, 27: *δύο ἦσάν τῳ παῖδες Λέων καὶ Πανταλέων. τελευτῶν ὁ πατὴρ διέθετο οὕτως, ἐχέτω τὰ ἐμὰ ΠΑΝΤΑ ΛΕΩΝ, καὶ ἑκάτερος ἀντιποιεῖται πάντων, ὁ μὲν ὑφ' ἓν ἀναγινώσκων Πανταλέων, ὁ δὲ διϊστὰς πάντα, εἶτα Λέων.*

Cf. Theon. prog. Sp. II 129, 19.

Quint. VII 9, 6: Sic apud Graecos contendunt *Λέων* et *Πανταλέων*, cum scriptura dubia est, bona omnia *Λέοντι* an bona *Πανταλέοντι* relicta sint.

142, 9: *δὶς περὶ τῶν αὐτῶν δίκας μὴ εἶναι· φόνου κρινόμενός τις ἀπέφυγεν, ὕστερον δὲ αὐτῷ χρωμένῳ ἀνεῖλεν ὁ θεός, ἀνδροφόνοις οὐ χρῶ, καὶ πάλιν φεύγει.*

Cf. 143, 22.

Quint. VII 6, 4: Bis de eadem re ne sit actio. Cf. Ps.-Quint. decl. 266.[1])

142, 19: *ἐξῆν ἀποκτιννύναι καὶ τὸν μοιχὸν καὶ τὴν μοιχευομένην· τὸν μοιχὸν ἀποκτείνας τις μόνον χρόνῳ ὕστερον ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ μοιχοῦ δακρύουσαν εὑρὼν ἀπέκτεινε τὴν γυναῖκα, καὶ φόνου φεύγει.*

Sen. controv. I 4 p. 50 M.: Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit.

Cf. IX 1 p. 373; p. 432 M. Cf. praeterea Ps.-Quint. decl. 244, 277, 286, (284).

Quint. VII 1, 7.

143, 28: *μνωμένῳ τινὶ κόρην ἡ μήτηρ ἔφη τῆς κόρης θᾶττον τεθνήξεσθαι αὐτὴν ἢ ἐκείνῳ δοθήσεσθαι. ἀπέθανεν ἐπὶ σημείοις φαρμάκων ἡ παῖς, εἶτα βασανίζων ὁ πατὴρ τὰς θεραπαινίδας περὶ μὲν τῆς*

Sen. controv. VI 6 p. 261 M.: Quidam, cum haberet uxorem et ex ea filiam nubilem, indicavit uxori, cui eam conlocaturus esset. illa dixit: celerius morietur quam illi nubat. decessit puella ante diem

[1]) Demosth. Lept. (XX) § 147.

φαρμακείας ἀκήκοε πλέον οὐδέν, μοιχείαν δὲ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν μνηστῆρα, καὶ φαρμακείας κρίνει τὴν γυναῖκα.

nuptiarum, dubiis signis cruditatis et veneni. torsit ancillam pater; dixit illa nihil se scire de veneno, sed de adulterio dominae et eius, cui conlocaturus filiam erat. accusat uxorem veneficii et adulterii.

Cf. Ps.-Quint. decl. 354.

145, 9: *τὸν τοὺς ἀποκηρύκτους τρέφοντα νέον πλούσιον καὶ φεύγοντα τυραννίδος ἐπιθέσεως ὁ κρίνων μάλιστα ἰσχύει τῆς ποιότητος τῶν ἀποκηρύκτων ἐξεταζομένης.* Cf. 146, 5.

Ps.-Quint. decl. 260: Dives adulescens abdicatos recipiebat et de suo alebat; laesae rei publicae reus est.

147, 6: *συνεχῶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν νέος πλούσιος ἀφορῶν δακρύει καὶ φεύγει τυραννίδος ἐπιθέσεως.* Cf. 147, 31.

Ps.-Quint. decl. 267: Flens ad arcem, depositor tyrannidis. Adfectatae tyrannidis sit actio. Qui tyrannidem deposuerat sub pacto abolitionis, iuxta arcem flens deprehensus est, adfectatae tyrannidis reus est.

153, 18: *τύραννον ἔπεισε φιλόσοφος ἀποθέσθαι τὴν τυραννίδα καὶ αἰτεῖ τὸ γέρας.*

Corn. art. rhet. epit. p. 43, 10 Gr.: *[ὁ] φιλόσοφος πείσας τὸν τύραννον καταθέσθαι τὴν τυραννίδα καὶ αἰτῶν τὸ γέρας.* Cf. Quint. VII 3, 7.

155, 11: *πρεσβεύων τις παρέθετο τῷ στρατηγῷ τὴν θυγατέρα. ἐβιάσατο αὐτὴν ἐκεῖνος, καὶ δημοσίων μὲν ἀδικημάτων ὁ πατὴρ αὐτὸν ἐπανελθὼν κρίνει, ὁ δὲ τὰς μυρίας κατατίθεσθαι ἀξιοῖ.*

Ps. Quint. decl. 370: Qui ingenuam stupraverit, det decem milia. Cf. decl. 252.

156, 32: *τὸν καθαρὸν καὶ ἐκ καθαροῦ ἱερᾶσθαι. πατέρα τις μοιχὸν ἀποκτείνας εἴργεται ἱερᾶσθαι.*	Sen. controv. I 2 p. 29 M.: Sacerdos casta e castis, pura e puris. Cf. ibid. p. 94.
157, 15: *ζωγράφος ναυάγια γράψας πρὸ τῶν λιμένων ἀνέθηκε καὶ μηδενὸς καταίροντος δημοσίων ἀδικημάτων φεύγει.* Cf. 159, 6.	Hoc exemplum moris illius, qui compluribus locis priorum auctorum significatur,[1]) memoriam affert, quam ob rem istud quoque in scholis tritum esse sumi licet. Cf. Sen. controv. X 5 p. 493 et 515 M.
171, 28: *ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν ὁ νόμος ἐκώλυσεν αὐτοπροσώπως εἰσάγων τις τοὺς κωμῳδουμένους ὑπάγεται τῷ νόμῳ, ὡς ὀνομαστὶ κωμῳδῶν.*	Auct. ad Her. I 14, 24: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellavit in scena. Cum eo Accius iniuriarum agit.
172, 24: *ἐξῆν ἀποκτιννύναι τοὺς κατιόντας φυγάδας.*	Ps.-Quint. decl. 248: Exulem intra fines (deprehensum) liceat occidere. Cf. ibid. d. 296, 305, 351.

Deinde notatu dignum est ex scholiastae testimonio (W. IV 30) quosdam de statibus libellum, qui Hermogenis fertur, esse eiusdem Hermogenis, qui de ideis libros composuit, negasse. Quam ad opinionem hos existimatores eo adductos esse puto, quod illum tractatum, quem ex antiquis artibus contextum esse perspexissent, auctore de dicendi generibus librorum admirando indignum haberent. Neque vero dubitandum est, quin idem Hermogenes de statibus et de ideis exposuerit, quod in illis tractandis hae aperte significantur [2])

---

[1]) Cic. de nat. deor. III 37, 89. Hor. carm. I 5, 13; ep. II 3, 20. Pers. I 88 (Jahn ad h. l.). Iuv. V 14, 301.

[2]) Herm. Sp. II 137, 23: *πραγματείας . . ἰδίας καὶ οὐ σμικρᾶς, εἰ μὴ καὶ τῆς μεγίστης καὶ τελεωτάτης ἐστὶν ὁ περί τε τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἑκάστης λόγος.*

ac quaedam locutiones[1]) hic et illic compluribus locis occurrunt.

Denique eo magis huc inclinati sumus, ut Hermogenem in statibus enarrandis ex aliis pependisse credamus, quod in progymnasmatis, ut Hoppichler[2]) demonstravit, ex alieno largitus est.

Quibus indiciis patefactis Hermogenem, quamvis magna admiratione aequalium et posterioris aetatis affectus sit, de statuum doctrina expolienda vel augenda insigniter meritum esse negemus oportet. Itaque nostro iure ad quaestionem absolvendam, quae debeat in ea disciplina artium scriptoribus veteribus, accedimus.

---

[1]) Veluti, *πολλάκις διεμαρτυράμην*: pgg. 170, 22; 283, 4; 337, 14; 349, 18; 401, 26. . . *νῦν οὐ περὶ τούτων, ἀλλὸ*: pgg. 133, 11; 140, 32; 170, 7; 266, 18; 283, 7; 350, 11; 401, 25.

[2]) De Theone, Hermogene Aphthonioque progymnasmatum scriptoribus. Virceburgi 1884 pg. 28 sqq.

CAPUT PRIMUM.

QUID ANTE ARISTOTELEM AD STATUUM DOCTRINAM CONDENDAM COLLATUM SIT.

Rhetoricam antiquissimis temporibus ut usu natam, ita rursus ad usum accommodatam esse apparet. Neque tamen veteres magistros dicendi in speciminibus, quae discipuli ediscerent, proponendis[1]) acquievisse, sed eloquentiam ad artis quasi quandam formam quamvis a subtilitate posteriorum remotam redegisse vel ex eo intellegitur, quod Aristoteles *συναγωγὴν τεχνῶν* composuit. Has artes in iudiciali potissimum genere versatas esse supra vidimus. De quibus quamquam pauca comperimus, tamen haec sufficiunt, ut iam ante Aristotelem semina statuum disciplinae patefacere possimus.

Qui primi praecepta causas tractandi dedisse feruntur, Corax et Tisias Siculi praecipue docuerunt quaerendum esse, sitne verisimile reum hoc fecisse. Haec enim tradidit Aristoteles (rhet. B 24 p. 1402 a, 17): *ἔστι δ' ἐκ τούτου τοῦ τόπου (sc. τοῦ εἰκότος) ἡ Κόρακος τέχνη συγκειμένη· ἄν τε γὰρ μὴ ἔνοχος ᾖ τῇ αἰτίᾳ, οἷον ἀσθενὴς ὢν αἰκίας φεύγῃ· οὐ γὰρ εἰκός· κἂν ἔνοχος ὤν, οἷον ἂν ἰσχυρὸς ὤν· οὐ γὰρ εἰκός, ὅτι εἰκὸς ἔμελλε δόξειν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἢ γὰρ ἔνοχον ἀνάγκη ἢ μὴ ἔνοχον εἶναι τῇ αἰτίᾳ· φαίνεται μὲν οὖν*

[1]) V. L. Spengelii *συναγωγὴν τεχνῶν* p. 117 et Oct. Navarre, Essai sur la rhétorique Grecque avant Aristote. Paris 1900. p. 49, 60 sqq., 124 sqq., 166 sqq., 200 sqq.

ἀμφότερα εἰκότα, ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰκός, τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται (sc. *τὶ εἰκός*).[1]) Luculentius quam his exemplis, quantum iam tunc apud oratores rhetores Siculos secutos ratio veri similitudinis valuerit, Antiphontis prima tetralogia et de caede Herodis oratione illustratur.[2]) In eis legendis eaedem rationes nobis occurrunt, quas multo post in statuum doctrina invenimus, ut res ipsa fert. Etenim quicumque e probabilitate argumenta ducere vult, noverit oportet, quid cuique rei et quid cuique homini soleat accidere,[3]) respiciat igitur ea, quae Hermagoras in arte sua voce *περιστάσεως* comprehendit quaeque in coniecturali potissimum statu consideranda sunt.[4]) Vide Herm. Sp. II 145, 15: *Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους γίνεται καὶ αὔξάνεται ἀφ' ὧνπερ καὶ ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἔστι δὲ τάδε τίς, τί, ποῦ, πῶς, πότε, διὰ τί.* — Syriani in Hermog. comm. v. II p. 76, 11 R.: *καλεῖται δὲ καὶ εἰκότα.* Huius capitis conversio, quae dicitur *πιθανὴ ἀπολογία*, ab Hermogene his verbis explicata (p. 147, 29): *οἷς . . ὁ ἕτερος χρήσεται ὡς σημείοις τοῦ εἶναί τι, τούτοις ὁ ἕτερος ὡς σημείοις χρήσεται τοῦ μὴ εἶναί τι, οἷον ὅπου ἀφορᾷς καὶ δακρύεις, τυραννήσεις. καὶ μὴν εἰ ἔμελλον τυραννεῖν, οὐκ ἂν ἀφεώρων, ὥστε εἶναι καταφανής,* item iam apud Antiphontem reperitur. Cf. tetralog. I 1, 4 sqq. cum I 2, 3 sqq. Vide imprimis § 3: *Εἰ . . νῦν διὰ τῆς ἔχθρας τὸ μέγεθος εἰκότως ὑφ' ὑμῶν καταδοκοῦμαι, πρὶν ἐργάσασθαι*

---

1) Cf. Plat. Phaedr. p. 273 B: *Τοῦτο δή, ὡς ἔοικε, σοφὸν εὑρὰν ἅμα καὶ τεχνικὸν ἔγραψεν* (sc. *ὁ Τισίας*), *ὡς ἐάν τις ἀσθενὴς καὶ ἀνδρικὸς ἰσχυρὸν καὶ δειλὸν συγκόψας, ἱμάτιον ἤ τι ἄλλο ἀφελόμενος, εἰς δικαστήριον ἄγηται, δεῖ δὴ τἀληθὲς μηδέτερον λέγειν, ἀλλὰ τὸν μὲν δειλὸν μὴ ὑπὸ μόνου φάναι τοῦ ἀνδρικοῖ συγκεκόφθαι, τὸν δὲ τοῦτο μὲν ἐλέγχειν ὡς μόνω ἤστην, ἐκείνῳ δὲ καταχρήσασθαι τῷ πῶς δ' ἂν ἐγὰ τοιόσδε τοιῷδε ἐπεχείρησα; ὁ δ' οὐκ ἐρεῖ δὴ τὴν ἑαυτοῦ κάκην, ἀλλά τι ἄλλο ψεύδεσθαι ἐπιχειρῶν τάχ ἂν ἔλεγχόν πῃ παραδοίη τῷ ἀντιδίκῳ. καὶ περὶ τἆλλα δὴ τοιαῦτ' ἄττ' ἐστὶ τὰ τέχνῃ λεγόμενα.* Navarre l. s. s. p. 16 sqq.

2) Navarre l. all. p. 23, 135 sqq.

3) Quint. V 10, 15 sqq. et 9, 8 sqq.

4) Cic. part. orat. 10, 34—11, 40.

εἰκότερον ἦν τὸν εἰδότα τὴν ὑποψίαν τὴν νῦν εἰς ἐμὲ ἰοῦσαν, καὶ τῶν ἄλλων εἴ τινα ἔγνων ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ, διακωλύειν μᾶλλον ἢ αὐτὸν ἐργασάμενον εἰς ἑκουσίους καὶ προδήλους ὑποψίας ἐμπεσεῖν[1]) et § 4: *Ἔχω δὲ οὐδαμῶς ἄλλως ἐλέγχειν ἢ ἐξ ὧν τοὺς ἄλλους ὁ κατήγορος ἀπολύων αὐτὸν τὸν θάνατόν φησι μηνύειν ἐμὲ τὸν φονέα ὄντα.* Praeterea notatu dignissimum est eodem fere modo, quo Hermogenes testibus res, de quibus agitur, demonstratas praeferendas esse exposuit, Aristotelem probabilitatis rationem illis praestare explicavisse. Haec enim Stagirita exhibet, quae e Siculorum arte petita esse verisimillimum est[2]) (rhet. A 15 p. 1376a, 17): *πιστώματα . . περὶ μαρτυριῶν μάρτυρας . . μὴ ἔχοντι, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀργυρίῳ, καὶ ὅτι οὐχ ἁλίσκεται τὰ εἰκότα ψευδομαρτυριῶν,* quibuscum bene concinunt haec verba Hermogenis (Sp. II 144, 18): (*εἰ δὲ μὴ εἶεν μάρτυρες,*) *ὁ . . κατηγορῶν ἀποφανεῖ τὸν διὰ τῶν πραγμάτων ἔλεγχον ἀξιοπιστότερον τοῦ διὰ τῶν μαρτύρων· οὔτε γὰρ πεπεισμένα τὰ πράγματα, οὔτε χαριζόμενά τῳ λέξει, ὥσπερ οἱ μάρτυρες πολλάκις, ἀλλ' οἷά ἐστι φύσει, τοιαῦτα καὶ ἐξεταζόμενα φαίνεται.*[3]) E locis comparatis, quam arto vinculo initia artis oratoriae cum doctrina rhetorum aetate multo inferiorum coniuncta sint, perspicimus. Plures autem similitudines eiusmodi erui possunt, si quidem e sophistica illa, quae Siculorum rhetoricam excepit, de hac coniecturam facere licet. Quam recte fieri hoc modo intellegemus. Primum artem concertatoriam sive in disputationibus

---

[1]) Cf. exemplum ab Aristotele e Coracis arte sumptum: *ἂν ἰσχυρὸς ἂν (αἰκίας φεύγῃ)· οὐ γὰρ εἰκός, ὅτι εἰκὸς ἔμελλε δόξειν.*

[2]) Aristotelem auctore non nominato ex alieno largiri non dubitasse H. Diels in commentatione Hermae volumini XXII. (1887 p. 430 sqq.) inserta, quae inscribitur „Herodot und Hekataios", luculenter demonstravit.

[3]) Cf. Corn. art. rhet. epit. § 189 et auct. ad Her. II 7, 11.

privatis sive in iudicio exercitatam [1]) apud Siculos, quippe qui essent natura ad controversias propensi, viguisse [2]) constat. Deinde cognatio studiorum, quae inter rhetores Siculos et sophistas intercedit, spectanda est. Hi enim, cum subiectivismo atque relativismo,[3]) ut philosophorum novis vocabulis utar, indulgebant, pariter atque illi in argumentationibus e veri similitudine tantum ductis versabantur [4]) et aequali sollertia in utramque partem disputare se posse profitebantur,[5]) qua in facultate utrosque natura

---

[1]) Plat. soph. p. 225 B: *Τὸ . . περὶ τὰς ἀμφισβητήσεις θετέον διττόν. Καθ' ὅσον μὲν γὰρ γίγνεται μήκεσί τι πρὸς ἐναντία μήκη λόγων καὶ περὶ τὰ δίκαια καὶ ἄδικα δημοσίᾳ, δικανικόν. . . . Τὸ δ' ἐν ἰδίοις αὖ καὶ κατακεκερματισμένον ἐρωτήσεσι πρὸς ἀποκρίσεις μῶν εἰθίσμεθα καλεῖν ἄλλο πλὴν ἀντιλογικόν;*

[2]) Moneo Epicharmum comicum, qui Syracusis floruit, fabulam, quae inscripta erat *Λόγος καὶ Λογίνα,* composuisse et poesis bucolicae praecipue in Sicilia cultae proprias esse pastorum certationes. Praeterea notemus oportet in Aristotelis rhetorica eo ipso loco, ubi Coracis artem attingit, eristicae mentionem fieri (v. p. 1402 a, 4, 14).

[3]) Sext. Emp. adv. math. VII 60: . . . *Πρωταγόραν δὲ τὸν Ἀβδηρίτην ἐγκατέλεξάν τινες τῷ χορῷ τῶν ἀναιρούντων τὸ κριτήριον φιλοσόφων· ἐπεί φησι πάσας τὰς φαντασίας καὶ τὰς δόξας ἀληθεῖς ὑπάρχειν καὶ τῶν πρός τι εἶναι τὴν ἀλήθειαν διὰ τὸ πᾶν τὸ φανὲν ἢ δόξαν τινὶ εὐθέως πρὸς ἐκεῖνον ὑπάρχειν.* Cf. ibid. § 64: *τοιοῦτοι . . γεγονέναι λέγονται καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐθύδημον καὶ Διονυσόδωρον* (quorum sophistarum ars eristica in Platonis Euthydemo illuditur)· *τῶν γὰρ πρός τι καὶ οὗτοι τό τε ὂν καὶ τὸ ἀληθὲς ἀπολελοίπασι.*

[4]) Plat. Phaedr. p. 267 A: *Τισίαν δὲ Γοργίαν τε ἐάσομεν εὕδειν, οἳ πρὸ τῶν ἀληθῶν τὰ εἰκότα εἶδον ὡς τιμητέα μᾶλλον, τά τε αὖ σμικρὰ μεγάλα καὶ τὰ μεγάλα σμικρὰ φαίνεσθαι ποιοῦσι διὰ ῥώμην λόγου, καινά τε ἀρχαίως τά τ' ἐναντία καινῶς, συντομίαν τε λόγων καὶ ἄπειρα μήκη περὶ πάντων ἀνεῦρον.* Cf. Aristot. rhet. B 24 p. 1402 a, 23: *τὸ τὸν ἥττω δὲ λόγον κρείττω ποιεῖν τοῦτ' ἐστίν. καὶ ἐντεῦθεν δικαίως ἐδυσχέραινον οἱ ἄνθρωποι τὸ Πρωταγόρου ἐπάγγελμα· ψεῦδός τε γάρ ἐστιν, καὶ οὐκ ἀληθὲς ἀλλὰ φαινόμενον εἰκός, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ τέχνῃ ἀλλ' ἐν ῥητορικῇ καὶ ἐριστικῇ.*

[5]) Plat. soph. p. 232 B: *ἓν . . τί μοι μάλιστα κατεφάνη αὐτὸν* (sc. *τὸν σοφιστὴν*) *μηνῦον. ΘΕΑΙ. Τὸ ποῖον; ΞΕ. Ἀντιλογικὸν αὐτὸν ἔφαμεν εἶναί που.* cum adnot. O. Apeltii. De arte concertatoria, quae vulgo dicitur eristica, vide omnino A. Gu. Winckelmanni proleg. ad Plat.

rerum ipsaque veritate neglecta verba aucupatos esse [1]) consentaneum est, quoniam haec ad arbitrium verti possunt, non item illae. Ac quin sophistae ad haec studia a rhetoribus Siculis excitati sint, ideo non est dubium, quod inter utrosque usum fuisse vel scimus vel non sine causa conicimus [2]) eumque imprimis Thuriis, quae colonia Atheniensium tum efflorescebat.[3]) Atqui de principe sophistarum Protagora apud Diogenem Laertium haec tradita invenimus:

(IX 51) *πρῶτος ἔφη δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις.*

(ibid. 52) *πρῶτος . . λόγων ἀγῶνας ἔθετο καὶ σοφίσματα τοῖς πραγματολογοῦσι· προσήγαγε · καὶ τὴν διάνοιαν ἀφεὶς πρὸς τοὔνομα διελέχθη* [4]) *καὶ τὸ νῦν ἐπιπολάζον γένος τῶν ἐριστικῶν ἐγέννησεν.*

Euthydem. p. XXII sqq., Prantlii log. hist. v. I p. 11 sqq., M. Schanz, Beiträge zur vorsokratischen Philosophie. 1. Heft: Die Sophisten. p. 80 sqq., Navarre l. all. p. 45 sqq.

[1]) Plat. Gorg. p. 489 B: *εἰπέ μοι, ὦ Σώκρατες, οὐκ αἰσχύνει, τηλικοῦτος ὤν, ὀνόματα θηρεύων, καὶ ἐάν τις ῥήματι ἁμάρτῃ, ἕρμαιον τοῦτο ποιούμενος*; Cf. ibid. p. 490 A, Andoc. de myst. or. (I) 9, Plat. Euthyd. p. 305 A: . . *ἀνθρώποις, οἷς οὐδὲν μέλει, ὅ τι ἂν λέγωσι, παντὸς δὲ ῥήματος ἀντέχονται*, Phaed. p. 91 A: . . *ἐκεῖνοι ὅταν περί του ἀμφισβητῶσιν, ὅπῃ μὲν ἔχει, περὶ ὧν ἂν ὁ λόγος ᾖ, οὐ φροντίζουσιν, ὅπως δέ, ἃ αὐτοὶ ἔθεντο, ταῦτα δόξει τοῖς παροῦσιν, τοῦτο προθυμοῦνται*, de republ. V p. 454 A: *κατ' αὐτὸ τὸ ὄνομα διώκειν τοῦ λεχθέντος τὴν ἐναντίωσιν.* Adde Lys. XXXIII 3: *ἥκω οὐ μικρολογησόμενος οὐδὲ περὶ τῶν ὀνομάτων μαχούμενος. Ἡγοῦμαι γὰρ ταῦτα ἔργα . . εἶναι σοφιστῶν λίαν ἀχρήστων*, eiusd. X 7: *Ἐγὼ . . οἶμαι ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες δικασταί, οὐ περὶ τῶν ὀνομάτων δεῖν διαφέρεσθαι* (cf. Euthyd. p. 285 A), *ἀλλὰ τῆς τούτων διανοίας* (Isae. XI 3: *Ταύτας ποιεῖ τὰς ἀγχιστείας ὁ νομοθέτης μόνας, συντομωτέρως τοῖς ῥήμασιν ἢ ἐγὼ φράζω · τὴν μέντοι διάνοιαν ὧν βούλεται ταύτῃ δείκνυσιν*). De eristicis, qui eloquentiam iudicialem profitebantur, v. Plat. Euthyd. p. 272 A: *τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις μάχην κρατίστω καὶ ἀγωνίσασθαι καὶ ἄλλον διδάξαι λέγειν τε καὶ συγγράφεσθαι λόγους οἵους εἰς τὰ δικαστήρια.* Cf. ibid. p. 273 C.

[2]) V. Schanzium l. all. p. 35 (57 sq.).

[3]) Navarre l. all. p. 22 sq.

[4]) Cf. Aristot. soph. elench. p. 170 b, 12.

Quos locos illo consensu usuque respecto ad rhetorum Siculorum artem ita referre non veremur, ut *πρῶτος* vocabulum intellegamus *πρῶτος ἐν Ἀθήναις*. Jam secundum Hermagoram *τὰ ἀντικείμενα · κατάφασις, ἀπόφασις, αἴτιον, συνέχον* statum constituunt et quaestionibus legalibus, quas is a rationalibus distinxit, de verbis certatur, sive adversariorum alter verba cuiusdam constitutionis premit, alter sententia nititur (*ῥητὸν καὶ διάνοια, ἀντινομία · διπλῆ ζήτησις ῥητοῦ καὶ διανοίας*), sive aliqua lex, qua res proposita non plane comprehenditur, ita explicatur, ut sub eam cadat (*συλλογισμός*), sive uterque litigantium verba, de quibus agitur, propter eorum ambiguitatem diverse interpretatur (*ἀμφιβολία*), qua imprimis eristicorum captiones contineri nemo non intellegit.[1]) Jtaque ex iis, quae paulo ante exposuimus, iterum comprobavimus initia rhetoricae cum doctrina inferioris aetatis apte cohaerere. Quo in genere oratio quoque pro Palamede ab Ulixe patriae proditionis accusato argute ficta, quae quin Gorgiae sit, non est, cur dubitemus,[2]) digna esse videtur, ad quam animos attendamus. Ut enim in exemplo artis Tisiae a Platone tradito et, potueritne reus facinus crimini datum committere (*ἀσθενής — ἰσχυρός*), et, volueritne (*δειλός — ἀνδρικός*), in quaestionem vocatur, sic in illa primum demonstratur Palamedem patriam

---

[1]) V. Aristot. soph. el. c. 4 p. 165 et c. 19 p. 177. Ad tales argutias in iudicio exercendas leges ipsae Atheniensium ambigue scriptae tamquam ansas dabant. Qua de re v. Aristot. *Ἀθην. πολ.* c. IX 2 p. 12,8 Bl.: *διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἁπλῶς μηδὲ σαφῶς, ἀλλ' ὥσπερ ὁ περὶ τῶν κλήρων καὶ ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίγνεσθαι, καὶ πάντα βραβεύειν καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια τὸ δικαστήριον.* Cf. Plut. Sol. c. 18: *Λέγεται* (sc. *Σόλων*) . . *τοὺς νόμους ἀσαφέστερον γράψας καὶ πολλὰς ἀντιλήψεις ἔχοντας αὐξῆσαι τὴν τῶν δικαστηρίων ἰσχύν· μὴ δυναμένους γὰρ ὑπὸ τῶν νόμων διαλυθῆναι περὶ ὧν διεφέροντο, συνέβαινει ἀεὶ δεῖσθαι δικαστῶν καὶ πᾶν ἄγειν ἀμφισβήτημα πρὸς ἐκείνους τῶν νόμων τρόπον τινὰ κυριεύοντας.*

[2]) V. E. Maass, Zur Geschichte der griechischen Prosa. (Herm. XXII p. 576 sqq.).

prodere, etiamsi voluisset, tamen non potuisse, deinde, si potuisset, non voluisse.[1]) Cf. Herm. Sp. II 144, 24, ubi *ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις* inter coniecturae capita enumerantur, et Quint. VII 2, 27 sqq. Praeterea id caput, quod in Hermogenis tractatu illis ambobus proxime antecedit, *ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις,* iam in oratione modo commemorata[2]) et apud Antiphontem[3]) invenimus neque per se improbabile est rhetores Siculos id respexisse.

Nunc videamus, quid sophistae ipsi ad statuum doctrinam condendam contulerint. Ac primum quidem notatu dignum est rhetoricae et civilis scientiae copulationem, quae in notione gravissima artis Hermagoreae *τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος* cernitur, non solum re ipsa, sed etiam sophistarum professione[4]) contineri. Deinde quaestiones universales, quae in Temnii doctrina magni sunt momenti, primus Protagoras tractasse fertur.[5]) Tum Gorgiae ratio argumentandi, quae a negatione absoluta ad concessionem descendit oppositione addita,[6]) eadem est, quam rhetores aetate posteriores *ἔνστασιν* et *ἀντιπαράστασιν* vocaverunt,

---

1) Quibus in rationibus Gorgiam Tisiae, quocum ei usus fuerit, praecepta secutum esse eo verisimilius est, quod non tam in genere iudiciali quam in demonstrativo excellebat.

2) § 22—24.

3) I 6 sqq.

4) Plut. Themist. 2, 4: *Μᾶλλον οὖν ἄν τις προσέχοι τοῖς Μνησιφίλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρρίου ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσιν οὔτε ῥήτορος ὄντος οὔτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν καλουμένην σοφίαν οὖσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον σύνεσιν ἐπιτήδευμα πεποιημένου καὶ διασῴζοντος ὥσπερ αἵρεσιν ἐκ διαδοχῆς ἀπὸ Σόλωνος· ἣν οἱ μετὰ ταῦτα δικανικαῖς μίξαντες τέχναις καὶ μεταγαγόντες ἀπὸ τῶν πράξεων τὴν ἄσκησιν ἐπὶ τοὺς λόγους σοφισταὶ προσηγορεύθησαν.*

5) Diog. L. IX 53: *πρῶτος* (sc. *Πρωταγόρας*) *κατέδειξε τὰς πρὸς τὰς θέσεις ἐπιχειρήσεις.* V. Frei, Quaest. Protag. Bonnae 1845. p. 150 sq.

6) Sext. Emp. adv. math. VII 65: *ἐν . . τῷ ἐπιγραφομένῳ Περὶ τοῖ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως τρία κατὰ τὰ ἑξῆς κεφάλαια κατασκευάζει· ἓν μὲν καὶ πρῶτον ὅτι οὐδὲν ἔστιν, δεύτερον ὅτι εἰ καὶ ἔστιν, ἀκατάληπτον τῷ ἀνθρώπῳ, τρίτον ὅτι εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλὰ τοί γε ἀνέξοιστον καὶ ἀνερμήνευτον τῷ πέλας.* Cf. Gorg. Palam. § 6 sqq.

de quibus vide Herm. Sp. II 209, 19: . . . *οἷον ἐξῆν μοι κτεῖναι τὸν υἱόν, ἀντιληπτικὸν τὸ κεφάλαιον. εἶτα ἡ ἔνστασις, οὐκ ἐξῆν. εἰ δὲ καὶ ἐξῆν, ἀλλ' οὐκ ἐνώπιον τῆς μητρός, ἡ ἀντιπαράστασις. . . . χρὴ δὲ ἡμᾶς καθ' ἕκαστον τῶν κεφαλαίων ἐν πάσῃ στάσει πειρᾶσθαι τὰς μάχας καὶ τὰς κατασκευὰς κατ' εἰκόνα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀντιπαραστάσεως εἰσάγειν.* Denique Thrasymachus sophista ideo commemorandus est, quod Aristotelis rhetoricae tertii libri capite XV., in quo iam semina statuum agnosci possunt, *περὶ τῶν διαβολῶν* agitur atque in hac ipsa re ille versatus esse dicitur,[1]) ita, ut ex eius arte illud caput fluxisse conicere liceat.

Restat, ut eos locos, qui in Aristotelis rhetorica et in ea arte, quae Anaximenis ad Alexandrum fertur, ad causarum tractationem pristinam spectant, colligamus. Etenim ea, quae apud Stagiritam semina statuum cognoscimus, ab eo non esse inventa, sed tradita inde apparet, quod nusquam de eis via ac ratione disputavit.[2]) Ac quod de auctore et aetate rhetoricae ad Alexandrum ambigitur, ego equidem ad Brzoskae et Ipfelkoferi sententiam accedo, qui eam ante Aristotelem conscriptam esse statuunt.[3])

En habes locos in uno conspectu positos brevitatis causa numeris tantum significatos.[4])

---

[1]) Plat. Phaedr. p. 267 D: *διαβάλλειν τε καὶ ἀπολύσασθαι διαβολὰς ὁθενδὴ κράτιστος* (sc. *Θρασίμαχος*).

[2]) V. Fr. Marx, Aristot. Rhetorik. (Sitzungsberichte d. Kgl. S. Gesellsch. d. Wiss. Philol.-histor. Kl. 1900 p. 248 sqq.)

[3]) V. Wissowae encyclop. col. 2090: Die spätest erwähnte Thatsache ist die Besiegung der Karthager durch Timoleon im Jahre 343, danach scheint die Techne um 340 geschrieben, das ist vor Aristoteles' Rhetorik, in der der letzte Krieg Philipps und der Athener erwähnt wird. Cf. Ipfelkofer, Die Rhetorik des Anaximenes unter den Werken des Aristoteles. Würzburg 1889. p. 12: In dem nie unterbrochenen Entwickelungsgange der Rhetorik . ., unter ihren verschiedenen Ausbildungsstufen und Stadien, kann unser Buch nur Platz finden vor der Wirksamkeit des Aristoteles. Aliter iudicat Wilamowitz-Moellendorff (Herm. 34, 618).

[4]) Cf. Navarre l. all. p. 259 sqq.

		Aristot. rhet.	rhet. ad Alex. Speng. rh. Gr. v. I ps. 2 Hamm.
Stat. rat.	I. Coniectura	*A* 1 p. 1354a, 28	c. 4 p. 31, 17
		A 1 p. 1354b, 13	c. 4 p. 32, 19
		A 3 p. 1358b, 31	c. 7 p. 39, 7
		A 3 p. 1359a, 16	
		A 15 p. 1376a, 14	c. 36 p. 88, 14
		B 26 p. 1403a, 28	c. 36 p. 89, 8
		Γ 15 p. 1416a, 7	
		Γ 16 p. 1416b, 21	
		Γ 16 p. 1417a, 1	
		Γ 16 p. 1417a, 9	
		Γ 17 p. 1417b, 23	
	II. Finis	*A* 13 p. 1374a, 1	
		Γ 17 p. 1417b, 26	
	III. Qualitas	*A* 1 p. 1354a, 29	
		A 3 p. 1358b, 32	
		A 3 p. 1359a, 19	
		A 15 p. 1376a, 14	
		Γ 15 p. 1416a, 8	
		Γ 16 p. 1416b, 21	
		Γ 16 p. 1417a, 1	
		Γ 16 p. 1417a, 9	
		Γ 17 p. 1417b, 25	
	1. Qual. iuridicialis	[*A* 3 p. 1358b, 3] [1]	c. 4 p. 32, 20
			c. 36 p. 88, 16
			c. 36 p. 89, 3
			c. 36 p. 89, 10
			c. 36 p. 90, 19
			c. 36 p. 92, 23
	2. Qual. negotialis		[2]

[1]) Haec distinctio Aristotelis ipsius esse videtur.

[2]) De statu negotiali hoc conspectu ad finem perducto agemus.

		Aristot. rhet.	rhet. ad Alex. Speng. rh. Gr. v. I ps. 2 Hamm.
	1 a. Qual. absol.	v. loc. s. qual. enum.	c. 4 p. 32, 20 c. 36 p. 95, 6
	1 b. Qual. adsumpt. *α)* comparatio	 *Γ* 15 p. 1416 a, 12	
	β) relatio crim.	*B* 23 p. 1397 a, 23 *Γ* 15 p. 1416 a, 20	c. 36 p. 88, 2 c. 36 p. 94, 22
	γ) concessio	*A* 13 p. 1374 b, 4 *Γ* 15 p. 1416 a, 14 [1])	c. 4 p. 32, 1, 22 c. 7 p. 39, 14 c. 36 p. 90, 22 c. 36 p. 93, 1
	δ) remotio crim.		
	IV. Translatio	*A* 12 p. 1372 a, 33	c. 36 p. 87, 17
B. Stat. leg.	I. Script. et voluntas	*A* 13 p. 1374 b, 11	c. 36 p. 90, 13
	II. Collectio		c. 1 p. 15, 24
	III. Ambiguitas	*A* 15 p. 1375 b, 11	c. 36 p. 90, 11
	IV. Leges contrariae	*A* 15 p. 1375 b, 8	

Iam subiungam rhetoricae ad Alexandrum quosdam locos cum Hermogenianis conferendos.

Herm. Sp. II.
164, 2: *Ἡ πραγματικὴ διαιρεῖται νομίμῳ, δικαίῳ, συμφέ-*

rhet. ad Alex. Sp.-Hamm.
p. 13, 9: *τὸν . . προτρέποντα χρὴ δεικνύειν ταῦτα ἐφ' ἃ*

[1]) Eaedem partes purgationis, quas Aristoteles distinguit, apud Ciceronem (de inv. I 11, 15) inveniuntur.

ροντι, δυνατῷ, ἐνδόξῳ, τῳ ἐκβησομένῳ.

165, 6: *Τὸ δ' αὖ δυνατὸν ὑποδιαιρήσεις, πρῶτον μὲν ὅτι οὐ χαλεπὸν δεικνύς, . . ., εἶτα, . . ., ὅτι εἰ καὶ χαλεπὸν ἀλλ ἀναγκαῖον, εἶθ' ὅτι καὶ ῥᾴδιον.*

166, 4: *Τὸ . . ἐκβησόμενον*[1])

(159, 5)

164, 25: *Τὸ συμφέρον διττόν ἐστιν, ὅτι χρήσιμον καὶ ὅτι ἀναγκαῖον, ... τοῦτο δὲ διχῶς ἐξετάσεις, τί ποιοῦσιν ἡμῖν τόδε τι πρᾶγμα περὶ οὗ ἡ βουλή, συμβήσεται, καὶ τί μὴ ποιοῦσιν. ἑκάτερον δὲ αὐτῶν πάλιν τετραχῶς, οἷον (1) εἰ μὲν ἑλοίμεθα αὐτό, τὰ μὲν ὑπάρχοντα ἡμῖν ἀγαθὰ παραμενεῖ, (2) καὶ τὰ οὐκ ὄντα προσέσται, (3) τὰ δ' αὖ ὑπάρχοντα φαῦλα ἀποτρεψόμεθα, (4) καὶ τὰ οὐκ ὄντα οὐ προσληψόμεθα.*[2])

παρακαλεῖ, δίκαια ὄντα καὶ νόμιμα καὶ συμφέροντα καὶ καλὰ καὶ ἡδέα καὶ ῥᾴδια πραχθῆναι. εἰ δὲ μή, δυνατά τε δεικτέον, ὅταν ἐπὶ δυσχερῆ παρακαλῇ, καὶ ὡς ἀναγκαῖα ταῦτα ποιεῖν ἐστιν.

p. 28, 9: *δεῖ . . τὸν εὐλογοῦντα δεικνύειν τοῖς λόγοις, ὡς τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τοῖς πράγμασιν ὑπάρχει τι τοιοῦτο ὑπ' αὐτοῦ κατεργασθὲν ἢ δι' αὐτοῦ πορισθὲν ἢ ἐκ τούτου ἐπισυμβαῖνον . . . .*

p. 14, 6: *συμφέρον δέ ἐστι (1) τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν φυλακή*

ἢ (2) τῶν μὴ προσόντων κτῆσις ἢ (3) τῶν ὑπαρχόντων κακῶν ἀποβολὴ ἢ (4) τῶν προσδοκωμένων γενήσεσθαι βλαβερῶν διακώλυσις.

---

[1]) Quint. V 10, 86; Fortun. p. 106, 16 (Halm, Rhet. Lat. min.).

[2]) Cf. Herm. Sp. II 165, 28; Quint. V 10, 33; Corn. art. rhet. epit. p. 34, 10 Gr.

Illis rationibus in conspectu supra positis iam ante Aristotelem oratores usos esse notum est. Itaque statuum doctrina, si rem ipsam, non discriptionem subtilem spectas, nequaquam ab Hermagora demum condita est, sed iam multo prius et arte et usu vigebat. Formam autem artificiosam, qua Temnius causarum tractationem scientiam quandam reddidit, philosophis debuit, ut nunc ostendemus.

CAPUT ALTERUM.

QUANTUM EI PHILOSOPHI, QUI AB ARISTOTELE USQUE AD HERMAGORAE AETATEM RHETORICAE STUDEBANT, AD STATUUM DOCTRINAM EXPLICANDAM VALUERINT.

Eorum virorum doctorum, qui rhetoricae antiquae illustrandae operam navarunt, alteri ad eam artem excolendam magni momenti fuisse philosophiam negant,[1]) alteri hoc, quamquam sumunt, tamen arguere atque evincere non

[1]) Fr. Blaß, Die griechische Beredsamkeit in dem Zeitraum von Alexander bis auf August. Berlin 1865. p. 83 sq.: Nachdem nun einmal die Peripatetiker die Rhetorik für die Philosophie in Anspruch genommen hatten, wurde sie ein integrierender Teil derselben und ging so auch auf die folgenden Schulen, die der Epikureer und Stoiker, mit über, wie denn auch die Akademiker sich daran beteiligten. Aber diese Schulen samt und sonders haben für die Fortbildung der Technik wenig, für die wirkliche Beredsamkeit nichts geleistet. . . . auch die Stoiker, wenn sie sich gleich um den λεκτικὸς τόπος, wie Dionysius sagt, viel bekümmerten, haben ihre Verdienste nicht in der Rhetorik, sondern in der Logik und Grammatik; denn die Schönheit des Stils lag ihnen sowohl praktisch wie theoretisch fern. G. Thiele (l. all. p. 170 sqq.) sibi non constat, cum philosophiam ad Hermagorae rhetoricam haud multum valuisse vult demonstrare. Nam cum p. 174 hoc contendat: Das hermagoreische System war selbständig und r e i n r h e t o r i s c h, p. 170 eius doctrinam philosophia contineri his verbis concessit: Das System des Hermagoras war in seinen Grundlagen mit der Logik und Dialektik verwachsen.

studuerunt vel parum feliciter in eam rem inquisiverunt.[1]) Illorum sententiae haec opponenda sunt. Primum ea pars philosophiae, quae dialectica vocatur, tam apte cum rhetorica cohaeret,[2]) ut scrutari, quantam vim illa si non ad elocutionis rationem, at certe ad argumentandi doctrinam rhetoricam in causis iudicialibus tractandis conspicuam attulerit, operae pretium sit. Deinde dignum est, quod spectemus Ciceronem compluribus locis, quantum

---

[1]) R. Volkmann, Die Rhetorik der Griechen und Römer[2] p. 9: . . . es kann im allgemeinen kein Zweifel sein, daß die so überraschende Schärfe, ja Spitzfindigkeit der Einteilung, welche wir in der späteren Rhetorik . . . antreffen, auf den Einfluß und die direkte Thätigkeit der Stoiker zurückzuführen ist. Cf. pgg. 10, 12, 21, 22, 95 adn. 1, 125, 394. Chaignet, l. all. Préf. p. XIX: C'est Platon, Aristote, Théophraste, Zénon, Cléanthe, Chrysippe qui ont fondé la rhétorique. Cf. p. 53 sqq., p. 59 . . . C. Brandstaetter, De notionum *πολιτικὸς* et *σοφιστὴς* usu rhetorico. (Leipz. Studien XV f. 2 p. 230.) Fr. Strillero, qui de Stoicorum studiis rhetoricis scripsit (Bresl. philol. Abhandlg. I f 2), non contigit, ut Stoicos ad statuum doctrinam explicandam multum valuisse ostenderet. Qua de re haec verba facit p. 40: ». . . leviter attingam *στάσεων* et *ἀσυστάτων* doctrinam; nec tamen ex eis, quae ad status attinent, quicquam expiscatus sum, quod probabilitate quadam ad Stoicos referri possit.«

[2]) Aristot. rhet. *Α* 1 p. 1354 a, 1: *Ἡ ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ·* De notione *ἀντίστροφος* vide Sext. Emp. adv. math. VII 6 (*ἀντίστροφος* = *ἰσόστροφος*). Cf. Alex. Aphrod. in top. comm., ed. ac. litt. reg. Bor. vol. II ps. 2 pg. 3, 27. Aristot. rhet. *Α* 2 p. 1356 a, 25: *τὴν ῥητορικὴν οἷον παραφυές τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι.* Cf. ibid. *Α* 1 p. 1355 a, 34; *Α* 4 p. 1359 b, 9. Quid rhetoricae cum dialectica commune sit, Alexander Aphrod. his verbis bene comprehendit l. s. p. 5, 4: *κοινὸν . . αὐταῖς τό τε μὴ περὶ ἕν τι γένος ἀφωρισμένον πραγματεύεσθαι καὶ τὸ δι᾽ ἐνδόξων καὶ πιθανῶν καὶ μὴ δι᾽ οἰκείων ἀρχῶν τῷ προκειμένῳ καὶ τὸ ὁμοίως περὶ τὰ ἀντικείμενα ἀλλήλοις εἶναι.* Vide praeterea p. 519, 23; 588, 10. Syr. l. all. II p. 156, 19: *ἡ . . ἀληθινὴ ῥητορικὴ τὴν αὐτὴν ὕλην ἔχουσα τῇ φιλοσοφίᾳ.* Cic. orat. § 113 sqq.; (part. or. § 79: »Nihil est . . aliud eloquentia nisi copiose loquens sapientia; quae ex eodem hausta genere, quo illa, quae in disputando est, . . .«); Brut. § 309. Prantl, Geschichte der Logik I 413. Cf. F. Strillerum l. all. p. 17.

philosophia, imprimis dialectica, ad eloquentiam ratione ac disciplina excolendam pertineat, aperte ostendere: Orat. 4, 14: ». . sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquentem . . . § 16: . . . sine philosophorum disciplina genus et speciem cuiusque rei cernere neque eam definiendo explicare nec tribuere in partes possumus, nec iudicare, quae vera, quae falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici aut intellegi posse?« Cf. part. or. c. 40; Brut. 41, 152. Denique haec testimonia haud sunt neglegenda. Quintilianus (inst. or. III 1, 15), ut iam supra vidimus, vel studiosius philosophos Aristotelem et Theophrastum secutos quam rhetores praecipueque Stoicorum ac Peripateticorum principes rhetoricae operam dedisse auctor est. Atque postquam philosophi eam tractaverunt, artium scriptores ex iis pependisse haec verba Ciceronis docent (de invent. II 3, 8): »Ex . . duabus diversis sicuti familiis, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricae quoque artis sibi curam adsumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio et praeceptione occupata, unum quoddam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quae commode dici videbantur, in suas artes contulerunt.« Quantum autem rhetorica ars doctrinaque debeat philosophiae, ex hoc loco Philodemi dilucide apparet (rhet. vol. II pg. 67, fr. 3, 7 Sudh.): *Νὴ Δία τὰ μὲν τεχνικὰ παρ' ἄλλων ἔλαβον οἷόν τινα ἐριστικὰ καὶ τὰ τῶν ἀμφιβολιῶν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς καὶ πτεροῖς ἀλλοτρίοις ἐκόσμησαν ἑαυτούς.*

Itaque etiamsi, quaenam vestigia philosophiae in rhetorica exstent, nondum anquisitum sit, illam ad hanc aliquid contulisse nequaquam negari nequit, praesertim ad statuum doctrinam subtiliter explicatam, de qua agimus.

Iam priusquam illa vestigia eruamus, quaerendum esse mihi videtur, quo factum sit, ut rhetorica e causis agendis orta, quae ante Aristotelem quamvis argutiis artis eristicae ac sophisticae imbuta a philosophia aliena fuisset, postea cum ea conecteretur. Quod facile ex his intellegitur. Neque enim fieri potuit, quin ars oratoria, simulatque eius vitia apparuerunt, impugnaretur idque eo vehementius quibusvis rationibus in eam congestis, quo maiore auctoritate dicendi magistri valere coepissent, quam rem partim per Platonem, partim per Philodemum, Sextum Empiricum, Quintilianum cognoscimus. Rhetorum igitur interesse oportuit arte sua melius fulcienda atque explicanda, quoad eius facere poterant, prohibere, quominus adversariis tamquam ansae darentur ad reprehendendum. Atqui Plato ipse rhetoricam, quamvis eam ut artem fallendi impugnavisset, tamen non prorsus reiecerat, sed cum dialectica atque psychologia coniunctam admitti voluerat. Itaque eius auctoritatem rhetores secutos, praesertim postquam non solum consilio, sed etiam re via eis monstrata est ab Aristotele aliisque philosophis, quasi ex eorum armamentario ad depellendos adversarios et ad artem suam tuendam arma depromere consentaneum erat. Quo factum est, ut rhetoricam priorem ad usum accommodatam quaedam scientia oratoria exciperet. Atque hanc viam a philosophis monstratam et munitam Hermagoras secutus est, ut nunc ostendemus.

Ac primum quidem Platonis consilio in artis fundamentis iaciendis usus esse videtur. Quod statim in rhetoricae definitione apparet, quam, etiamsi a nullo auctore locupleti memoriae prodita est, tamen, ut Hermagoras omitteret, fieri non potuit.[1]) Ac testimonia nobis suppe-

---

[1]) In diversa sententia est Striller: vide comm. all. p. 18. Ceterum utrum Hermagoras rhetoricam esse vim an scientiam an artem putaverit, ad eius notionem illustrandam non tanti momenti est, quanti, quid de fine et materia eius iudicaverit.

ditant, quae ad eam definitionem pertinere statuamus: de quibus infra agetur. Propterea enim, quod ab oratoribus proprium munus adversarii abiudicabant,[1]) rhetoribus maximae curae esse necesse erat, id, quod profitebantur, quam diligentissime definire. Atque ab Hermagora adversarios respectos esse ex Augustini explanationibus elucet, ut adhuc neminem id animadvertisse miremur, cum ex insectatione ipsa rhetoricae, qui locus in eius historia Hermagorae assignandus sit, recte iudicare possimus. Id igitur, quod in Platonis Gorgia postulatur, ut rhetorica certis finibus circumscripta a ceteris mentis exercitationibus discernatur, ab illo rhetore spectatum est. Neque enim satis habuit persuasionem dicendo effectam[2]) finem

[1]) Qua de re cf. hos locos:

Quint. II 15, 3. 6: rhetoricen esse vim persuadendi. — Verum et pecunia persuadet et gratia et auctoritas dicentis et dignitas, postremo aspectus etiam ipse sine voce, quo vel recordatio meritorum cuiusque vel facies aliqua miserabilis vel formae pulchritudo sententiam dictat.	Philod. rhet. II 182, fr. IV 7. *ἀλλὰ διὰ παντοίων πείθουσιν ἀνθρώπους ὥσπερ διὰ κάλλους καὶ διὰ μουσικῆς καὶ περιουσίᾳ καὶ κατασκευαῖς ἀρετῶν καὶ δι᾽ ἀκοῆς ἢ τοιούτων.* Cf. I 6, 25; II 165, 35.	Sext. Emp. adv. math. II 2: *τὸ μὲν δια λόγων προστιθεὶς* (sc. *Πλάτων*) *τάχα παρ᾽ ὅσον πολλά ἐστι τὰ πειθὼ τοῖς ἀνθρώποις ἐνεργαζόμενα χωρὶς λόγου, καθάπερ πλοῦτος καὶ δόξα καὶ ἡδονὴ καὶ κάλλος.* Cf. ibid. § 72.
Ibid. 17, 17: Omnes . . artes aiunt habere materiam . .; rhetorices nullam esse propriam. Cf. 21, 7.	Ibid. II 124, 12: *ἠξίωσε πᾶσαν ἐπιστήμην ἔχειν ἰδίαν ὕλην, περὶ ἣν στρέφεται, τὴν δὲ ῥητορικὴν ἐπειρᾶτο δεικνύειν οὐδεμίαν ἔχουσαν ὕλην.* Cf. I 25, 22 (II 80, 16). II 189. fr. III 5.	Ibid. § 51: *οὐδὲ ἴδιον ῥητορικῆς ἐστι τοῦτο* (sc. *τὸ εὖ λέγειν*), *ἀλλὰ τὸ κοινὸν παντὸς λογικοῦ μαθήματος · καὶ γὰρ ἰατρικὴ εὖ λέγει περὶ τῶν ἑαυτῆς θεωρημάτων καὶ μουσικὴ περὶ μουσικῶν.* Vox *ὕλης* in § 48 invenitur.

[2]) Cf. Cic. de inv. I 5, 6: »finis persuadere dictione« cum his locis Plat. Gorg. p. 450 *E*: *ἡ διὰ λόγου τὸ κῦρος ἔχουσα ῥητορική ἐστι*

rhetoricae facere, sed etiam materiam ei subiectam simili modo atque in illo dialogo[1]) terminavit, cum non omnes res, sed huiusmodi tantum quaestiones extra ullam peculiarem disciplinam positas, quae civiles vocantur, sitne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, utile an inutile, oratori attribuit.[2]) Jam vero civilis quidem

---

et p. 453 *A*: *πειθοῦς δημιουργός ἐστιν ἡ ῥητορική, καὶ ἡ πραγματεία αὐτῆς ἅπασα καὶ τὸ κεφάλαιον εἰς τοῦτο τελευτᾷ.*

[1]) Socrates, postquam eam definitionem, quam modo attulimus, ut latius patentem, quoniam aliae quoque artes persuasionem afferunt, reiecit (p. 453 *B*—454 *A*), in hac acquiescit (p. 454 *B*): *Ταύτης τοίνυν τῆς πειθοῦς λέγω, ὦ Σώκρατες, τῆς ἐν δικαστηρίοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὄχλοις, ὥσπερ καὶ ἄρτι* (p. 452 *E*) *ἔλεγον, καὶ περὶ τούτων, ἅ ἐστι δίκαιά τε καὶ ἄδικα*, nisi quod praeterea persuadendi rationem his verbis describit (p. 455 *A*): *Ἡ ῥητορικὴ . . πειθοῦς δημιουργός ἐστι πιστευτικῆς, ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς περὶ τὸ δίκαιόν τε καὶ ἄδικον.* De materia oratoria cf. p. 455 D, 459 D, 460 A, 460 E.

[2]) Non alienum est hic commodius conferendi causa totum fere hunc locum Augustini huc pertinentem excerpere (p. 138, 18 Halm): »Alia subinde ex eodem verbo persuadendi calumnia nascitur, inventa sane a Platone et tractata multum in Gorgia, sed posthac multo inpudentius a quibusdam technicis, obtrectatoribus Hermagorae, frequentata. Negant quippe proprium finem esse oratoris officii persuadere, sed communem paene cum universis: nam et mathematicos de iis, quae in notitiam ipsorum ceciderint, persuadere et medicos de iis, quae in arte ipsorum contineantur, persuadere, opifices etiam et tabernarios fabros et si qui huiusmodi sunt posse de eo, quod agant, cuivis probabiliter persuadere, quasi ratione faciant: ergo non esse integrum finem, qui solam communitatem habeat, careat proprietate; esse actum persuadendi communem cum multis et idcirco persuadere non esse proprium finem oratoris officii. Huic quoque calumniae Hermagoras percommode obstitit. Dicit enim esse oratoris officium persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patitur, dumtaxat in civilibus quaestionibus. Nam medicorum et philosophorum et ceterae huiusmodi quaestiones extra regulam civilem, quam *πολιτικὴν* Graeci vocant, conlocantur. Sunt autem civiles quaestiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quod Graeci *κοινὴν ἔννοιαν* vocant. — (p. 139, 11): ubi quaeritur, sitne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, laudandum an reprehendendum, praemio adficiendum an supplicio, utile an inutile

quaestionis notio propter Ciceronis locum (de inv. I 6, 8) in controversiam cadit, qua de re infra copiose exponemus, sed tamen vel ex hac comparatione Hermagoram illa notione statuenda materiam oratoriam terminare voluisse, ut quaestiones procul ab oratoris munere remotas non excludere non posset, facile intellegitur, praeterquam quod Augustinus ipse hoc perspicue significat. — Neque autem in rhetoricae notione definienda tantum Plato Hermagorae dux fuit, sed etiam in varia materia oratoria digerenda. Nam et definitione et distributione scientia, quam ex *ἀτέχνῳ τριβῇ*[1]) rhetoricam reddere Hermagorae curae erat, continetur, id quod in Phaedro, ubi Plato, quibus condicionibus rhetoricam admittat, planissime docet, his verbis explicatur: (p. 265 D.) . . *τούτων δέ τινων ἐκ τύχης ῥηθέντων δυοῖν εἰδοῖν, εἰ αὐτοῖν τὴν δύναμιν τέχνῃ λαβεῖν δύναιτό τις, οὐκ ἄχαρι. ΦΑΙ. Τίνων δή; ΣΩ. Εἰς μίαν τε ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῇ διεσπαρμένα, ἵν᾽ ἕκαστον ὁριζόμενος δῆλον ποιῇ, περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλῃ. . . . ΦΑΙ. Τὸ δ᾽ ἕτερον δὴ εἶδος τί λέγεις, ὦ Σώκρατες*; (p. 265 E.) *ΣΩ. Τὸ πάλιν κατ᾽ εἴδη δύνασθαι τέμνειν, κατ᾽ ἄρθρα, ᾗ πέφυκε, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν καταγνύναι μέρος μηδέν, κακοῦ μαγείρου τρόπῳ χρώμενον.*[2]) Illud Hermagoras perfecit, ut iam vidimus, cum multiplicem materiam oratoriam uni notioni *τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος* subiecit, hoc, cum eam notionem universalem in genera, species, partes particulasque acuta continuatione serieque digessit idque tam enucleate secundum Platonis

---

(cf. Plat. Gorg. p. 459 D: . . . *περὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον καὶ τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ καλὸν καὶ ὀγαθὸν καὶ κακὸν* . . .) . . ., nemo non etiam extra omnem artem et scientiam conlocatus erubescat, si haec nescire videatur. . . . idcirco quae dubitationes in huiusmodi rebus oriuntur, civiles vocantur quaestiones, quasi non propriae paucorum, sed communes universorum.«

[1]) Plat. Phaedr. p. 260 E. Cf. Quint. II 15, 23. Sext. Emp. adv. math. II 17. Philodem. rhet. Sudh. supplem. p. XXXVII; vol. I p. 103, 7 sqq.

[2]) Cf. ibid. p. 266 B; 273 E.

praeceptum »κατ' εἴδη μέχρι τοῦ ἀτμήτου τέμνειν« (Phaedr. p. 277 B), ut Quintilianus eum his verbis reprehendat (III 11, 21): »non est necesse per tam minutas rerum particulas rationem docendi concidere. Quo vitio multi quidem laborarunt, praecipue tamen Hermagoras.« — Porro quod Plato postulat, ut rhetor, si modo artem tradere vult, psychologiam respiciat, quoniam rhetorica est ψυχαγωγία,[1]) hoc Hermagoras, quamquam eius psychologia oratoria cum Aristotelis comparari nequit, tamen cum in aliis praeceptis, tum in schematis, quae vocantur, dignoscendis observavit. Haec enim in eo vertuntur, quod alia res proposita aliter tractanda est, prout aut bene aut male aut ambigue aut nec bene nec male animati auditores eam accipiunt,[2]) et eodem spectant haec praecepta Platonis (Phaedr. p. 271 A): Δῆλον ἄρα ὅτι ὁ Θρασύμαχός τε καὶ ὃς ἂν ἄλλος σπουδῇ τέχνην ῥητορικὴν διδῷ, πρῶτον πάσῃ ἀκριβείᾳ γράψει τε καὶ ποιήσει ψυχὴν ἰδεῖν, πότερον ἓν καὶ ὅμοιον πέφυκεν ἢ κατὰ σώματος μορφὴν πολυειδές . . . Δεύτερον δέ γε, ὅτῳ τί ποιεῖν ἢ παθεῖν ὑπὸ τοῦ πέφυκεν. . . . Τρίτον δὲ δὴ διαταξάμενος τὰ λόγων τε καὶ ψυχῆς γένη καὶ τὰ τούτων παθήματα δίεισι τὰς αἰτίας, προσαρμόττων ἕκαστον ἑκάστῳ καὶ διδάσκων, οἵα οὖσα ὑφ' οἵων λόγων δι' ἣν αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἡ μὲν πείθεται, ἡ δὲ ἀπειθεῖ.[3])

Nunc ad Aristotelem venimus. Is in notione rhetorici muneris definienda, quoniam eventus orationis non modo e facultate dicendi, sed potissimum ex audientium intellegentia, attentione benevolentiaque pendet, recte docuerat rhetoricae non esse ad finem persuadendi utique perducere, sed quaecumque vim persuadendi habent, novisse atque

---

[1]) Plat. Phaedr. p. 271 D.

[2]) August. p. 147, 18 sqq., cuius explicatio omnibus ceteris praeferenda est. Cf. auct. ad Her. I 3, 5; Cic. de inv. I 15, 20; Quint. IV 1, 40; Fort. p. 108, 30 sq.; Sulp. Vict. p. 316, 23 sq. H.; Thiele l. all. p. 113 sqq.

[3]) Cf. ibid. p. 270 B, 271 D, 273 D, 277 B et C.

adhibere. Haec enim definitio muneris oratorii in eius rhetorica (A 1 p. 1355 b, 10) invenitur: *οὐ τὸ πεῖσαι ἔργον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις πάσαις (οὐδὲ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ μέχρι οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγαγεῖν. ἔστιν γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγιείας ὅμως θεραπεῦσαι καλῶς).*[1] Idem sensisse Hermagoram ex his locis apparet (Sext. Emp. adv. math. II 62): *Ἑρμαγόρας τελείου ῥήτορος ἔργον εἶναι ἔλεγε τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα διατίθεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πειστικῶς.* Cf. August. p. 138, 15: »Hermagoras . . . ita scriptum reliquit finem esse oratoris officii persuadere, quatenus condicio rerum personarumque patitur.« Uterque igitur officium rhetoris a fine eius artis accurate distinxit, id quod hac quoque comparatione cernitur: (Cic. de inv. I 5, 6) »Inter officium et finem hoc interest, quod in officio, quid fieri, in fine, quid confici conveniat, consideratur. Ut medici officium dicimus esse curare ad sanandum apposite, finem sanare curatione, item, oratoris quid officium et quid finem esse dicamus, intellegimus, cum id, quod facere debet, officium esse dicimus, illud, cuius causa facere debet, finem appellamus.« Cf. Aristot. top. B 3 p. 110 b, 17: *ἐπιστήμη μία πλειόνων . . ὡς τοῦ τέλους καὶ τοῦ πρὸς τὸ τέλος, οἷον ἰατρικὴ τοῦ ὑγίειαν ποιῆσαι καὶ τοῦ διαιτῆσαι.* Jam vero materiam, in qua rhetoris officium versatur, Aristoteles in rhetorica definienda eius ratione formali, ut ita dicam, respecta quamlibet rem fecit. Namque secundum eum (rhet. A 2 p. 1355 b, 25) *ἔστω δὴ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. τοῦτο γὰρ οὐδεμιᾶς ἑτέρας*

[1] Cf. top. A 3 p. 101 b, 5: *Ἕξομεν δὲ τελέως τὴν μέθοδον, ὅταν ὁμοίως ἔχωμεν ὥσπερ ἐπὶ ῥητορικῆς καὶ ἰατρικῆς καὶ τῶν τοιούτων δυνάμεων. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ποιεῖν ἃ προαιρούμεθα. οὔτε γὰρ ὁ ῥητορικὸς ἐκ παντὸς τρόπου πείσει* (cf. August. p. 138, 14: non enim semper persuadet orator), *οὔθ' ὁ ἰατρικὸς ὑγιάσει· ἀλλ' ἐὰν τῶν ἐνδεχομένων μηδὲν παραλίπῃ, ἱκανῶς αὐτὸν ἔχειν τὴν ἐπιστήμην φήσομεν.*

ἐστὶ τέχνης ἔργον· τῶν γὰρ ἄλλων ἑκάστη περὶ τὸ αὑτῇ ὑποκείμενόν ἐστιν διδασκαλικὴ καὶ πειστική, οἷον ἰατρικὴ περὶ ὑγιεινῶν καὶ νοσερῶν καὶ γεωμετρία περὶ τὰ συμβεβηκότα πάθη τοῖς μεγέθεσι καὶ ἀριθμητικὴ περὶ ἀριθμῶν, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· ἡ δὲ ῥητορικὴ περὶ τοῦ δοθέντος ὡς εἰπεῖν δοκεῖ δύνασθαι θεωρεῖν τὸ πιθανόν, διὸ καί φαμεν αὐτὴν οὐ περί τι γένος ἴδιον ἀφωρισμένον ἔχειν τὸ τεχνικόν. Itaque in hac re Aristoteles a Platone, qui postulaverat, ut rhetorica rebus ei subiectis simili modo atque aliae artes terminaretur, dissentit. Neque autem sibi constitit, cum aliis locis materiam oratoriam item ac Plato ad recte vivendi rationem retulit voce *πολιτικῆς* usus, quoniam mores communi vita civium cernuntur, qua in re Hermagoras eum secutus est statuenda quaestione civili. Aristotelis loci huc spectantes hi sunt: (rhet. A 2 p. 1356 a, 25) *συμβαίνει τὴν ῥητορικὴν οἷον παραφυές τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πραγματείας, ἣν δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικήν.* Cf. ibid. A 4 p. 1359 b, 9: *ἡ ῥητορικὴ σύγκειται μὲν ἔκ τε τῆς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πολιτικῆς.* Ac quod Hermagoras in rhetoricae materia describenda communem ipsum sensum respexit, huius quoque rei auctor fuit Aristoteles, qui haec docuit (rhet. A 1 p. 1354 a, 1): *ἀμφότεραι* (sc. *ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτική*) . . *περὶ τοιούτων τινῶν εἰσιν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης,* quacum expositione Striller (l. all. p. 19) hos locos bene comparavit: Aug. p. 139, 13: »extra omnem artem et scientiam conlocatus«; Sulp. Vict. p. 313, 17: »nullius artis propria«; Jul. Vict. p. 373, 3: » . . . nulla arte propria . . . « Idem fere invenitur ibid. A 2 p. 1357 a, 1: *ἔστιν δὲ τὸ ἔργον αὐτῆς περί τε τοιούτων περὶ ὧν βουλευόμεθα* (cf. has quaestiones, quas civiles ab Hermagora intellectas esse nobis iam notum est: estne aliquid honestum an inhonestum, utile an inutile etc.) *καὶ τέχνας μὴ ἔχομεν* (cf. iterum Aug. p. 139, 13: »extra

omnem artem et scientiam« et Jul. Vict. p. 373, 3: »Sunt autem ea demum civilia negotia, quae nulla arte propria continentur«), *καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀκροαταῖς οἳ οὐ δύνανται διὰ πολλῶν συνορᾶν οὐδὲ λογίζεσθαι πόρρωθεν.* Porro cum his verbis Augustini p. 139, 3: »omnia quaecumque huiusmodi sunt, ut ea nescire pudori sit, et quae vel ignorantes, quasi sciamus tamen, cum simulatione prae nobis ferimus, quotiescumque in dubitationem vocantur, efficiunt civilem quaestionem« haec verba Aristotelis rhetoricae conferenda sunt (A 10 p. 1368 b, 21): *ὁ δ' ἄφρων διὰ τὸ ἀπατᾶσθαι περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον.* Vide praeterea rhet. A 1 p. 1355 a, 24: *πρὸς ἐνίους*[1]) *οὐδ' εἰ τὴν ἀκριβεστάτην ἔχοιμεν ἐπιστήμην, ῥᾴδιον ἀπ' ἐκείνης πεῖσαι λέγοντας · διδασκαλίας γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἐπιστήμην λόγος*[2]), *τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη διὰ τῶν κοινῶν ποιεῖσθαι τὰς πίστεις καὶ τοὺς λόγους, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς τοπικοῖς* (I 2) *ἐλέγομεν περὶ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐντεύξεως.*[3])

Quibus comparationibus postquam notio *πολιτικοῦ* ita illustrata est, ut quaestiones philosophis convenientes ab ea abhorrere appareat, restat, ut, omniane illa tria genera

---

[1]) Sententia hic prolata *τοὺς πολλοὺς* pro *ἐνίους* postulari apertum est atque illud rhetor, quem laudat Spengel (comment. p. 24), legisse videtur.

[2]) Cf. Plat. Gorg. p. 455 A: *Ἡ ῥητορικὴ . . πειθοῦς δημιουργός ἐστι πιστευτικῆς, ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς.*

[3]) Ad hanc sententiam cf. rhet. B 22 p. 1395 b, 27: *τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ πιθανωτέρους εἶναι τοὺς ἀπαιδεύτους τῶν πεπαιδευμένων ἐν τοῖς ὄχλοις, ὥσπερ φασὶν οἱ ποιηταὶ τοὺς ἀπαιδεύτους παρ' ὄχλῳ μουσικωτέρους λέγειν· οἱ μὲν γὰρ τὰ κοινὰ* (isti voci hic aliam sententiam subiectam esse ac loco supra allato patet) *καὶ καθόλου λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ὧν ἴσασι, καὶ τὰ ἐγγύς· ὥστ' οὐκ ἐξ ἁπάντων τῶν δοκούντων ἀλλ' ἐκ τῶν ὡρισμένων λεκτέον, οἷον ἢ τοῖς κρίνουσιν ἢ οὓς ἀποδέχονται, καὶ τοῦτο δὴ ὅτι οὕτως φαίνεται, δῆλον εἶναι ἅπασιν ἢ τοῖς πλείστοις, καὶ μὴ μόνον συνάγειν ἐκ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.* Cf. Cic. de or. I 3, 12: »in dicendo . . vitium vel maximum sit, a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhorrere.« Ibid. II 16, 68. Part. or. 23, 79.

causarum iudiciale, deliberativum, demonstrativum in eam secundum Aristotelem cadant, comparandi causa quaeramus. Etenim num Hermagoras civilis quaestionis notioni demonstrativum quoque genus subiecerit, dubium est, ut in capite tertio pluribus exponemus. Atqui Aristoteles illud a notione *τοῦ πολιτικοῦ ἀγῶνος* disiunxit, id quod hoc loco manifestum est (rhet. B 18 p. 1391 b, 18): *ὅλως δὲ μόνος ἐστὶν ἁπλῶς κριτὴς ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσιν ὁ τὰ ζητούμενα κρίνων· τά τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει, καὶ περὶ ὧν βουλεύονται.* (Illa ad quaestiones iudiciales, haec ad consultationes referri patet.)[1] Atque doctrinae Hermagoreae tota ratione, quae ad forensem contentionem, i. e. ad controversias iuridiciales et deliberativas spectet,[2] demonstrativum genus si non exclusum, at certe minoris momenti est. Itaque vel hinc veri dissimile est Hermagoram, cum Aristotelis sententia modo prolata artis suae indoli ac naturae plane congruat, ab illa recessisse, quoniam aliis quoque rebus ad Aristotelis auctoritatem se contulit. Huc accedit, quod hic inter *κριτήν*, cui genera iudiciale et deliberativum attribuit, et *θεωρόν*, qui in demonstrativo solo versatur, distinxit,[3] atque omnia fere praecepta Hermagorae ad *κρινόμενον* referuntur.

Iam secundum Aristotelem factum esse videtur, ut praeter quaestiones personis certis rebusque definitas, in quibus potissimum versatur rhetorica, generales quoque in eam reciperentur. Hermagoram enim, quoniam scientiae

---

[1]) Brandstaett. l. all. p. 143. De forma totius loci p. 1391 b, 8—23, quam commentatorem prodere Spengel censuit, vide Roemeri praef. p. XCIX sq. ad Arist. rhet.

[2]) Cf., quod Otto Jahn ad Cic. or. § 37 adnotavit.

[3]) Arist. rhet. A 3 p. 1358 b, 2: *ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν εἶναι ἢ κριτήν, κριτὴν δὲ ἢ τῶν γεγενημένων ἢ τῶν μελλόντων. ἔστιν δ᾽ ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων οἷον ἐκκλησιαστής, ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων οἷον ὁ δικαστής.* Cf. ibid. B 1 p. 1377 b, 21: *ἕνεκα κρίσεώς ἐστιν ἡ ῥητορική (καὶ γὰρ τὰς συμβουλὰς κρίνουσι καὶ ἡ δίκη κρίσις ἐστίν).*

aliquam speciem rhetoricae imponere studuit, in universo genere quaestionum oratori adiungendo horum verborum Aristotelis memorem fuisse puto (rhet. *A* 2 p. 1356 b, 30): *οὐδεμία δὲ τέχνη σκοπεῖ τὸ καθ' ἕκαστον, οἷον ἡ ἰατρικὴ τί Σωκράτει τὸ ὑγιεινόν ἐστιν ἢ Καλλίᾳ, ἀλλὰ τί τῷ τοιῷδε ἢ τοῖς τοιοῖσδε· (τοῦτο γὰρ ἔντεχνον, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ἄπειρον καὶ οὐκ ἐπιστητόν) οὐδὲ ἡ ῥητορικὴ τὸ καθ' ἕκαστον ἔνδοξον θεωρήσει, οἷον Σωκράτει ἢ Ἱππίᾳ, ἀλλὰ τὸ τοιοῖσδε, καθάπερ καὶ ἡ διαλεκτική.* Cf. top. *A* 14 p. 105 b, 31: *ληπτέον δ' ὅτι μάλιστα καθόλου πάσας τὰς προτάσεις.* Quod praeceptum continetur hac simplici reputatione, quam Aristoteles ita expressit (anal. post. I 24 p. 86 a, 22): *Μάλιστα δὲ δῆλον ὅτι ἡ καθόλου* (sc. *ἀπόδειξις) κυριωτέρα, ὅτι τῶν προτάσεων τὴν μὲν προτέραν ἔχοντες ἴσμεν πως καὶ τὴν ὑστέραν καὶ ἔχομεν δυνάμει, οἷον εἴ τις οἶδεν ὅτι πᾶν τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς, οἶδέ πως καὶ τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι δύο ὀρθαῖς, δυνάμει, καὶ εἰ μὴ οἶδε τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι τρίγωνον. ὁ δὲ ταύτην ἔχων τὴν πρότασιν τὸ καθόλου οὐδαμῶς οἶδεν, οὔτε δυνάμει οὔτ' ἐνεργείᾳ.* Cf. Cic. orat. 14, 45: »orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper si potest avocat controversiam. Latius enim de genere quam de parte disceptare licet: ut quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse.« Hanc igitur ob causam Hermagoram quaestiones generales rhetoricae subiecisse censeo, non ideo, ut cum philosophis contenderet, qua de re in capite tertio dicendum erit. Iam vero cum quaestionibus universalibus et specialibus disiungendis [1]) Aristotelem secutus sit, huius distinctionis vocabula ipsa *ὑπόθεσις* et *θέσις* a Stagirita aliter usurpata sunt. Haec enim in anal. post. I 2 p. 72 a, 18 [2]) ita discernuntur, ut

---

[1]) Arist. top. II 1 init.: *Ἔστι δὲ τῶν προβλημάτων τὰ μὲν καθόλου τὰ δ' ἐπὶ μέρους.*

[2]) *Θέσεως δ' ἡ μὲν ὁποτερονοῦν τῶν μορίων τῆς ἀποφάνσεως λαμβάνουσα, οἷον λέγω τὸ εἶναί τι ἢ τὸ μὴ εἶναί τι, ὑπόθεσις, ἡ δ' ἄνευ τούτου ὁρισμός. ὁ γὰρ ὁρισμὸς θέσις μέν ἐστι· τίθεται γὰρ ὁ ἀριθμητικὸς μονάδα*

illa, sitne aliquid necne, hac, quid aliquid sit, statuatur. De significatione *ὑποθέσεως* vide praeterea, quae Theodorus Waitz ad anal. pr. I 23 p. 40 b, 25 exposuit. *Θέσις* autem prorsus aliter ac loco modo allato in top. I 11 p. 104 b, 19 explicatur, ubi haec scripta videmus: *θέσις δέ ἐστιν ὑπόληψις παράδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν, καθάπερ ἔφη Ἀντισθένης, ἢ ὅτι πάντα κινεῖται καθ' Ἡράκλειτον, ἢ ὅτι ἓν τὸ ὄν, καθάπερ Μέλισσός φησιν.* Sed ut iam Protagoras *θέσεις* universales sententias, de quibus in utramque partem disputabatur, intellexit, sic Aristotelis aetate *θέσεις* non solum paradoxa, sed omnes fere quaestiones dialecticae intellegebantur, cuius rei testimonio sunt haec verba (l. all. lin. 34): *σχεδὸν δὲ νῦν πάντα τὰ διαλεκτικὰ προβλήματα θέσεις καλοῦνται.* Adde locos, quos collegit Otto Jahn ad Cic. orat. § 46: »In hac (sc. *θέσει*) Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem ut ornatius et uberius dici posset, exercuit.« Tusc. II 3, 9: ». . mihi semper Peripateticorum Academiaeque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partis disserendi non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re veri simile esset, inveniri, sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio.« Quint. XII 2, 25: »Peripatetici studio quoque se quodam oratorio iactant; nam theses dicere exercitationis gratia fere est ab iis institutum.« Diog. L. V 3: *Ἀριστοτέλης πρὸς θέσιν συνεγύμναζε τοὺς μαθητάς, ἅμα καὶ ῥητορικῶς ἐπασκῶν.* Theon. progymn. 2, 8 (Sp. II 69, 1): *παραδείγματα . . τῆς τῶν θέσεων γυμνασίας λαβεῖν ἐστι παρά τε Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου*·[1]) *πολλὰ γάρ ἐστιν αὐτῶν βιβλία θέσεων ἐπιγραφόμενα.* Itaque imprimis ab Aristotele eiusque di-

---

τὸ ἀδιαίρετον εἶναι κατὰ τὸ ποσόν· ὑπόθεσις δ' οὐκ ἔστι· τὸ γὰρ τί ἐστι μονὰς καὶ τὸ εἶναι μονάδα οὐ ταὐτόν.

[1]) Max. Schmidt, De Theophrasto rhetore. Halis 1839. p. 27, 5 sqq.

scipulis *θέσεις* rhetorice tractari solebant, ut ex hac quoque parte nequaquam sit mirum in Hermagorae doctrina *θέσεις* occurrere. Quae cum initio philosophiae solius fuerint, facile intellegitur, etsi apud Aristotelem haec definitio nondum invenitur, cur Hermagoras quaestiones universales *θέσεις* nominaverit. Ac quoniam quaestiones oratori propositae, quae ut e veritate vitae sumptae ad res definitas certasque spectant, iam diu ante Hermagoram *ὑποθέσεις* appellari solitae erant, ita eius distinctio *θέσεων* et *ὑποθέσεων*[1]) sua sponte oblata est.

Alterum discrimen quaestionum, prout aut de facto aut de aliqua constitutione, imprimis de lege controversia est, quamquam quandam similitudinem cum distinctione Aristotelea *πίστεων ἐντέχνων* et *ἀτέχνων* habet,[2]) tamen ab ea ortum esse vix videtur. Nam ratio dispertiendi in utroque diversa est: illud spectat ad id, quod in controversiam venit, haec ad argumentandi viam. Neque sub notionem constitutionis cadunt testimonia, quaestiones ac tormenta, ius iurandum, quae omnia secundum Aristotelem (rhet. *A* 15 p. 1375 a, 24) *τῶν ἀτέχνων πίστεων* sunt.

Tertia autem distinctio quaestionum, qua hi status primarii discernuntur: coniectura (an sit), definitio (quid sit), qualitas (quale sit), cum hac distributione Aristotelea conferri potest, nisi quod ut causae quaestio ad argumentationem pertinet, ita non est status (anal. post. II 1 p. 89 b, 23): *Τὰ ζητούμενά ἐστιν ἴσα τὸν ἀριθμὸν ὅσαπερ ἐπιστάμεθα. ζητοῦμεν δὲ τέτταρα, τὸ ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἔστι, τί ἐστιν. ὅταν μὲν γὰρ πότερον τόδε ἢ τόδε ζητῶμεν, εἰς ἀριθμὸν*

---

[1]) Eam Alexander quoque Aphrod. his verbis significavit (in Arist. top. p. 82, 19 Wall.): *ἤδη δέ τινες θέσεις καὶ τὰ ῥητορικὰ καλοῦσι προβλήματα, ἐφ' ὧν τὸ τῆς ὑποθέσεως ὄνομα συνηθέστερον τῷ δοκεῖν τὰ τοιαῦτα ἐπὶ ὑποκειμένοις τισὶ καὶ ἁρισμένοις συνίστασθαι· καινότερα γὰρ τὰ διαλεκτικὰ καὶ καθολικωτέρα.*

[2]) W. V 90, 26. Cf. H. Rabe, De Christophori comment. in Hermog. libr. *π. στάσ.* (Mus. Rhen. vol. L p. 245).

θέντες, οἷον πότερον ἐκλείπει ὁ ἥλιος ἢ οὔ, τὸ ὅτι ζητοῦμεν (i. e. modum essendi vel agendi quaerimus sive, qualis sit res) *κτλ.*

Porro Hermagoras cum ad statum constituendum ab affirmatione et negatione proficiscitur, Aristotelis vestigia sequitur eaque re item atque hic rhetoricam cum dialectica consociat. Vide Arist. rhet. *Α* 1 p. 1355 a, 33: *τῶν μὲν οὖν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τἀναντία συλλογίζεται, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ μόναι τοῦτο ποιοῦσιν· ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων.* Hoc autem loco parum accurate vox *ἐναντία* usurpata est, quod non contradictorie opposita (*ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα*), in quibus illae disciplinae versantur, sed contrarie opposita[1]) significat. *Ἀντίφασιν* Stagirita ita explicuit (anal. post. I 2 p. 72 a, 12): *ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν. μόριον δ' ἀντιφάσεως τὸ μὲν τὶ κατά τινος κατάφασις, τὸ δὲ τὶ ἀπό τινος ἀπόφασις.* Cf. Aug. p. 143, 25 sq. Iam artis vocabula *αἰτίου* et *συνέχοντος* philosophorum usum loquendi redolere neminem praeterit. Sed cum *αἴτιον* apud Aristotelem compluribus locis inveniatur, *συνέχον* desideratur. Hoc artis vocabulum a Stoicis, ut infra videbimus, originem accepisse videtur.

Praeterea id praeceptum, quo orator, quemadmodum auditores in se animati sint, respicere iubetur, apud Stagiritam non deesse per se verisimile est. Vide rhet. *Β* 1 p. 1377 b, 21: *ἐπεὶ δὲ ἕνεκα κρίσεώς ἐστιν ἡ ῥητορική (καὶ γὰρ τὰς συμβουλὰς κρίνουσι καὶ ἡ δίκη κρίσις ἐστίν), ἀνάγκη μὴ μόνον πρὸς τὸν λόγον ὁρᾶν, ὅπως ἀποδεικτικὸς ἔσται καὶ πιστός, ἀλλὰ καὶ αὑτὸν ποιόν τινα καὶ τὸν κριτὴν κατασκευάζειν· πολὺ γὰρ διαφέρει πρὸς πίστιν, μάλιστα μὲν ἐν ταῖς συμβουλαῖς, εἶτα καὶ ἐν ταῖς δίκαις, τό τε ποιόν τινα*

---

[1]) metaphys. V (*Δ*) 10 p. 1018 a, 25: *ἐναντία λέγεται τά τε μὴ δυνατὰ ἅμα τῷ αὐτῷ παρεῖναι τῶν διαφερόντων κατὰ γένος καὶ τὰ πλεῖστον διαφέροντα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει.*

φαίνεσθαι τὸν λέγοντα καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν πως διακεῖσθαι αὐτόν, πρὸς δὲ τούτοις ἐὰν καὶ αὐτοὶ διακείμενοί πως τυγχάνωσιν. τὸ μὲν οὖν ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα χρησιμώτερον εἰς τὰς συμβουλάς ἐστιν, τὸ δὲ διακεῖσθαί πως τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰς δίκας· et quae sequuntur. Neque autem controversiarum divisionem secundum eam rem argute excogitatam, qualem Hermagoras, Aristoteles exhibet, id quod non est mirum, quoniam materiam oratoriam, quam ratione doctrinaque tractare studuerit, tamen subtiliter partiri huic curae fuisse non videmus.

Quibus rebus in comparationem vocatis restat, ut, quae vestigia Aristotelis doctrinae in statuum expositione ipsa Hermagorae exstent, anquiramus, quoad eius fieri potest. Haec fere igitur invenimus.

I. *Στοχασμός.* Hic quaeritur, ex quibus signis vel indiciis factum quoddam conici possit. Iam etsi, qua ratione Hermagoras singulos status explicuerit, paene nihil memoriae proditum est, tamen non dubitamus, quin in coniectura enarranda, ut erat diligens et philosophorum assecula, quid Aristoteles de signo docuerit, respexerit. Atque haec verba Quintiliani (V 9, 12): »Eorum . ., quae signa sunt quidem, sed non sint necessaria, genus Hermagoras putat, non esse virginem Atalantam, quia cum iuvenibus per silvas vagetur.« significant saltem id, quod Aristoteles de signis exposuit. Illud enim exemplum in eo vertitur, quod non cuivis virgini, quae cum iuvenibus per silvas vagatur, virginitas eripitur. Hic igitur signum elevari potest, quae quidem res totam controversiam continet; nam, ut Quintiliani verbis utar, ubi est signum insolubile, ibi ne lis quidem est (V 9, 3). Atque eam naturam signorum, quae tamquam ansam dat ad refellendum, Aristoteles in rhet. *B* 25 p. 1403 a, 4 tecmeriis, quae vocantur signa necessaria, neglectis his verbis significat: *ἀσυλλόγιστόν ἐστιν πᾶν σημεῖον,* dum ad analytica nos delegat. Ibi, i. e. in anal. pr. II 27 signo ita definito: *σημεῖον . . βούλεται*

εἶναι πρότασις ἀποδεικτικὴ ἀναγκαία ἢ ἔνδοξος· οὗ γὰρ ὄντος ἔστιν ἢ οὗ γενομένου πρότερον ἢ ὕστερον γέγονε τὸ πρᾶγμα, τοῦτο σημεῖόν ἐστι τοῦ γεγονέναι ἢ εἶναι tres species secundum tres syllogismorum figuras enumerantur p. 70 a, 11: *λαμβάνεται δὲ τὸ σημεῖον τριχῶς, ὁσαχῶς καὶ τὸ μέσον ἐν τοῖς σχήμασιν· ἢ γὰρ ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἢ ὡς ἐν τῷ μέσῳ ἢ ὡς ἐν τῷ τρίτῳ,* quod his exemplis illustratur:

1)	2)
ἡ γάλα ἔχουσα κύει	*ἕπεται ταῖς κυούσαις τὸ ὠχρόν*
ἥδε γάλα ἔχει	*ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ταύτῃ τὸ ὠχρόν*
ἥδε κύει	*ἥδε κύει*

3) *Πιττακὸς σπουδαῖος*
Πιττακὸς σοφός
οἱ σοφοὶ σπουδαῖοι

De vi argumentandi harum specierum Stagirita haec dicit: *ὁ μὲν διὰ τοῦ πρώτου σχήματος* (sc. *συλλογισμὸς*) *ἄλυτος, ἂν ἀληθὴς ᾖ (καθόλου γάρ ἐστιν), ὁ δὲ διὰ τοῦ ἐσχάτου λύσιμος, κἂν ἀληθὲς ᾖ τὸ συμπέρασμα, διὰ τὸ μὴ εἶναι καθόλου μηδὲ πρὸς τὸ πρᾶγμα τὸν συλλογισμόν· οὐ γὰρ εἰ Πιττακὸς σπουδαῖος, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἄλλους ἀνάγκη σοφούς. Ὁ δὲ διὰ τοῦ μέσου σχήματος ἀεὶ καὶ πάντως λύσιμος· οὐδέποτε γὰρ γίνεται συλλογισμὸς οὕτως ἐχόντων τῶν ὅρων· οὐ γὰρ εἰ ἡ κύουσα ὠχρά, ὠχρὰ δὲ καὶ ἥδε, κύειν ἀνάγκη ταύτην. Ἀληθὲς μὲν οὖν ἐν ἅπασιν ὑπάρξει τοῖς σημείοις, διαφορὰς δ' ἔχουσι τὰς εἰρημένας.* Cui expositioni hic locus rhetoricae Aristotelis (*A* 2 p. 1357 b, 10) respondet: *ἔστιν δὲ τῶν σημείων τὸ μὲν ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου ὧδε, οἷον εἴ τις εἴπειεν σημεῖον εἶναι ὅτι οἱ σοφοὶ δίκαιοι, Σωκράτης γὰρ σοφὸς ἦν καὶ δίκαιος* (III. spec.).[1] *τοῦτο μὲν οὖν σημεῖον, λυτὸν δέ, κἂν ἀληθὲς ᾖ τὸ εἰρημένον· ἀσυλλόγιστον γάρ.* | *τὸ δέ, οἷον εἴ τις εἴπειεν σημεῖον ὅτι νοσεῖ, πυρέττει γάρ, ἢ τέτοκεν ὅτι γάλα ἔχει, ἀναγκαῖον* (I. spec.). *ὅπερ τῶν σημείων τεκμήριον*

---

[1]) Cf. rhet. B 24 p. 1401 b, 9: *τὸ ἐκ σημείου· ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο. οἷον εἴ τις λέγοι, ταῖς πόλεσι συμφέρουσιν οἱ ἐρῶντες· ὁ γὰρ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔρως κατέλυσε τὸν τύραννον Ἵππαρχον.*

μόνον ἐστίν· μόνον γάρ, ἂν ἀληθὲς ᾖ, ἄλυτόν ἐστιν. | *τὸ δὲ ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος ἔχον, οἷον εἴ τις εἴπειεν, ὅτι πυρέττει, σημεῖον εἶναι, πυκνὸν γὰρ ἀναπνεῖ. λυτὸν δὲ καὶ τοῦτο, κἂν ἀληθὲς ᾖ· ἐνδέχεται γὰρ καὶ μὴ πυρέττοντα πνευστιᾶν.* (II. spec.)[1] Primae figurae est, nisi quod propositio maior vi universali caret ideoque signum dissolvi potest, exemplum Hermagorae a Quintiliano traditum:

Ea virgo, quae cum iuvenibus per silvas vagatur, virgo iam non permanet.

Atalanta cum iuvenibus per silvas vagatur.

Atalanta iam non est virgo.

Eiusdem generis et eiusdem naturae est id exemplum, quod Hermogenes exhibet, ex Hermagorae arte certis personis fabulae praetermissis sumptum ac leviter variatum.[2])

Οὗτος, ὃς πεφώραται θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ᾽ ἐρημίας, ὁ φονεύσας ἐστίν.

Ὅδε πεφώραται θάπτων νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ᾽ ἐρημίας.

Ὅδε ὁ φονεύσας ἐστίν.

Porro alterius figurae exempla sunt haec, quae Hermogenes tradidit (Sp. II 148):

Τῷ ἐπιτιθεμένῳ τυραννίδι ἀναγκαῖον ὅπλα παρασκευάσασθαι.

Ἐν τῇ Περικλέους οἰκίᾳ εὕρηνται χίλιαι πανοπλίαι.

Περικλῆς τυραννίδι ἐπιτίθεται.

Ὁ πορνεύων καλλωπίζεται.

Τόδε τὸ μειράκιον καλλωπίζεται.

Τόδε τὸ μειράκιον πορνεύει.

Idem exemplum apud Aristotelem inveniri supra vidimus (soph. el. c. 5 p. 167 b, 9): *βουλόμενοι .. δεῖξαι ὅτι μοιχός, τὸ ἑπόμενον ἔλαβον, ὅτι καλλωπιστής.*

---

[1]) Cf. rhet. B 24 p. 1401 b, 12: *εἰ τις λέγοι ὅτι κλέπτης Διονύσιος· πονηρὸς γάρ· ἀσυλλόγιστον γὰρ δὴ τοῦτο· οὐ γὰρ πᾶς πονηρὸς κλέπτης, ἀλλ᾽ ὁ κλέπτης πᾶς πονηρός.*

[2]) Vide p. 8 huius commentationis.

Iam cum Hermogenes summatim ad Hermagoram se applicaverit, ut supra significavi, a vero vix aberrabimus, cum haec exempla, quae pertinent ad rem haud minutam, ex Hermagorae arte desumpta esse statuemus. Itaque primam et alteram specierum, in quas Aristoteles signa divisit, Hermagoram respexisse comprobatum est. Tertiae autem speciei exemplum desideratur.

2. *Ὅρος*, quo quaeritur, quid sit facinus crimini datum. Neque autem de essentia rei hic agi, sed tantummodo de quodam proprio, quo factum generaliter concessum definiatur, apparet. Quapropter iste status melius *ἰδιότης* nominatur quam *ὅρος* secundum haec verba Aristotelis (top. I 4 p. 101 b, 19): *ἐπεὶ δὲ τοῦ ἰδίου τὸ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνει, τὸ δ' οὐ σημαίνει, διῃρήσθω τὸ ἴδιον εἰς ἄμφω τὰ προειρημένα μέρη, καὶ καλείσθω τὸ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι σημαῖνον ὅρος, τὸ δὲ λοιπὸν κατὰ τὴν κοινὴν περὶ αὐτῶν ἀποδοθεῖσαν ὀνομασίαν προσαγορευέσθω ἴδιον.* Iam vero quamquam Quintilianus id, quod ex re ipsa et loco modo allato exspectamus, refert Hermagoram alterum statum *ἰδιότητα* vocavisse,[1]) tamen Augustinus ab eo dissentit, cum hoc artis vocabulum Theodoro attribuit, Hermagorae autem vocem *ὅρου*.[2]) Neque facere possumus, quin Augustino, ut optimo auctori, fidem habeamus ac Quintiliani testimonium reiciamus. Hermagoras igitur hac re ab Aristotelis auctoritate recessit idque perperam, ut patet, siquidem *ὅρος* essentiam rei significat. Sed Temnius hic Stoicos secutus est, qui, ut infra ostendemus, *ὅρον* interpretati sunt *ἰδιότητα*: omnino plura vestigia disciplinae eorum quam Aristotelis in Hermagorae doctrina patefaciemus. Vestigium autem logicae Aristoteleae in eo cernitur, quod conversionis enuntiationum (*ἀντιστροφῆς*) ratio habita est in *ὅρῳ* tractando. Nam vix esse dubitandum puto, quin

---

[1]) III 6, 56.
[2]) p. 142, 26.

haec, quae Hermogenes tradidit, ex Hermagorae, philosophorum asseculae, arte hausta sint. Etenim explicatio Hermogenis, qua discrimen *τοῦ ἀντονομάζοντος* et *τοῦ κατὰ σύλληψιν ὀνομαζομένου* illustratur (Sp. II 155, 31 sq.): *ἡ διαφορά, ὅτι ἐκεῖ μὲν* (spectat ad *τὸν ἀντονομάζοντα ὅρον*) *ἀκολουθεῖ φύσει τὸ πρᾶγμα τῷ ἐγκλήματι, οἷον τῷ ἱεροσύλῳ κλέπτῃ εἶναι ἀναγκαῖον· ὁ γὰρ ἱερόσυλος κλέπτης ἱερῶν ἐστι δήπου χρημάτων, τῷ μέντοι* (spectat ad *τὸν κατὰ σύλληψιν*) *δημοσίᾳ ἠδικηκότι οὐχ ἕπεται τὸ βίαιον*[1]) *εἶναι· ἔστι γὰρ καὶ ἄλλως ἀδικῆσαι δημοσίᾳ.* hoc praecepto Aristotelis nititur (categ. c. 5 p. 2 b, 20): *τὰ μὲν γὰρ γένη κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται, τὰ δὲ εἴδη κατὰ τῶν γενῶν οὐκ ἀντιστρέφει.* Cf. Arist. top. IV 6 p. 128 a, 38: *ἐπεὶ τὸ παρεπόμενόν τινι ἀεὶ καὶ μὴ ἀντιστρέφον χαλεπὸν χωρίσαι τοῦ μὴ γένος εἶναι, ἂν τόδε μὲν τῷδ' ἕπηται παντί, τόδε δὲ τῷδε μὴ παντί, οἷον τῇ νηνεμίᾳ ἡ ἠρεμία καὶ τῷ ἀριθμῷ τὸ διαιρετόν, ἀνάπαλιν δ' οὔ (τὸ γὰρ διαιρετὸν οὐ πᾶν ἀριθμός, οὐδ' ἡ ἠρεμία νηνεμία), αὐτὸν μὲν χρῆσθαι ὡς γένους ὄντος τοῦ ἀεὶ ἀκολουθοῦντος, ὅταν μὴ ἀντιστρέφῃ.* Quem locum Alexander Aphrod. ita illustravit (p. 367, 16 Wall.): *Ἐπεὶ τὸ γένος ἕπεται τῷ εἴδει καὶ οὐκ ἀντιστρέφει (εἰ μὲν γὰρ ἄνθρωπος, ζῷον, οὐ μήν, εἰ ζῷον, ἄνθρωπος), δεῖν φησιν, ἐφ' ὧν ἡ τοιαύτη τάξις ὡς τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ ἕπεσθαι, μηκέτι δὲ καὶ ἀντιστρέφειν τῷ τὸ ἑπόμενον ἐπὶ πλέον ἔσεσθαι, λαμβάνειν ὡς τὸ μὲν εἶδος αὐτῶν ὄν, τὸ δὲ γένος.* Hermagoras igitur, si modo Hermogenes eius vestigiis hic institit, rationem, quae intercedit inter genus et speciem, conversione neganda conspicuam in duabus speciebus status definitivi dignoscendis secundum Aristotelem respexit. Praeterea apud Hermogenem ea condicio spectata invenitur, ubi convertere propterea non licet, quod quiddam proprium rei non est, sed aliis rebus commune. Is enim haec tradidit (Sp. II 148, 10): *ὁ κατή-*

[1]) Stuprum per vim filiae legati oblatum in hoc exemplo tale facinus, quali res publica laeditur, intellegitur.

γορος . . ὁριστικῶς ἐξετάσει ἔστιν ὅτε, ὡς ἐπὶ τοῦ καλλωπιζομένου μειρακίου καὶ πορνείας φεύγοντος· αὐτὸ γὰρ τὸ καλλωπίζεσθαι καθ' ἑαυτὸ πορνείαν ἐρεῖ ὁ κατήγορος βιαίως. ἡ μέντοι πιθανὴ ἀπολογία κἀνταῦθα ἐκλέλοιπεν, ἀντεισακτέον δὲ εἰς τὸ καθ' ἑαυτὴν κεφάλαιον τὸ μὴ ἀντιστρέφειν τὸ πρᾶγμα· τούτῳ γάρ ἐστι καὶ μόνῳ ἰσχυρίζεσθαι ἐνταῦθα, οἷον οἱ μὲν μέλλοντες τυραννεῖν ὅπλα παρασκευάζονται, οὐ μὴν οἵ γε παρασκευαζόμενοι καὶ τυραννίδι ἐπιτίθενται· ἔστι γὰρ καὶ ἄλλου τινὸς ἕνεκα παρασκευάσασθαι ὅπλα καὶ πάλιν, οἱ μὲν πορνεύοντες καλλωπίζονται, οὐ μὴν οἵ γε καλλωπιζόμενοι πάντως καὶ πορνεύουσιν· ἔστι γὰρ καὶ δι' ἄλλο τι καλλωπίζεσθαι. Ac conversionem ipsam tamquam obrussam proprii esse Aristoteles his verbis docuit (top. I 5 p. 102 a, 18): *Ἴδιον δ' ἐστὶν ὃ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι, μόνῳ δ' ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος, οἷον ἴδιον ἀνθρώπου τὸ γραμματικῆς εἶναι δεκτικόν· εἰ γὰρ ἄνθρωπός ἐστι, γραμματικῆς δεκτικός ἐστι, καὶ εἰ γραμματικῆς δεκτικός ἐστιν, ἄνθρωπός ἐστιν.* Cf. ibid. VII 5 p. 154 a, 36: *ἔτι κατασκευάζοντι μὲν καθόλου οἰστέον συλλογισμόν· δεῖ γὰρ κατὰ παντὸς οὗ τοὔνομα κατηγορεῖσθαι τὸν ὅρον, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἀντιστρέφειν, εἰ μέλλει ἴδιος εἶναι ὁ ἀποδοθεὶς ὅρος.* At enim hoc praeceptum non est observatum in statu definitivo, ubi altera definitio non eo refutatur, quod subiectum et praedicatum inter se commutari non posse ostenditur, sed eo, quod aliquid deesse demonstratur (V. Herm. Sp. II 138, 22 [1]). Immo illa verba Hermogenis cum Aristotelis supra comparata ad *κεφάλαιον τοῦ στοχασμοῦ* referuntur et docent constitutionem definitivam [2]) non plane segregari a coniectura, quoniam signum, ex quo in hac colligitur, quiddam proprium est.

---

[1]) Cf. Syriani in Hermog. comm. vol. II p. 103, 26 R.: *χρὴ γὰρ ἀεὶ τὸν μὲν κατήγορον τοῖς πεπραγμένοις ἰσχυρίζεσθαι, τὸν δὲ φεύγοντα τοῖς λείπουσι. . .*

[2]) Cf. Hermogenis verba *ὁριστικῶς ἐξετάσει.*

3) *Ποιότης*, quam per accidentia, id est *κατὰ συμβεβηκός*, Hermagoras secundum Quintilianum (III 6, 56) vocavit. Quod quin recte traditum sit, non est, cur dubitemus, etsi ab Augustino non commemoratur. Namque istam rem Hermagorae doctrinae ad philosophorum rationem constitutae prorsus convenire quivis videt. De notione artis vocabuli *συμβεβηκὸς* vide Aristot. metaphys. IV 30 p. 1025 a, 14: *συμβεβηκὸς λέγεται ὃ ὑπάρχει μέν τινι καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐ μέντοι οὔτ' ἐξ ἀνάγκης οὔτ' ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον εἴ τις ὀρύττων φυτῷ βόθρον εὗρε θησαυρόν* . . . (30) *λέγεται δὲ καὶ ἄλλως συμβεβηκός, οἷον ὅσα ὑπάρχει ἑκάστῳ καθ' αὑτὸ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὄντα, οἷον τῷ τριγώνῳ τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν· καὶ ταῦτα μὲν ἐνδέχεται ἀΐδια εἶναι, ἐκείνων δὲ οὐδέν.* Quarum specierum illam ab Hermagora spectatam esse, hanc omissam ex eo facile intellegitur, quod ea, quae rei per se ipsi contingunt, in controversiam non cadunt, ut extra rhetoricam disceptatricem sint. Qualitatis distributionis ambiguae, de qua infra dicendum erit, ea pars, quae est *περὶ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν* secundum haec verba Aristotelis (rhet. A 5 p. 1360 b, 4): *σχεδὸν* . . *καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ καὶ κοινῇ πᾶσι σκοπός τίς ἐστιν, οὗ στοχαζόμενοι καὶ αἱροῦνται καὶ φεύγουσιν.* facta esse videtur. Adde top. I 5 p. 102 b, 14: *προσκείσθωσαν δὲ τῷ συμβεβηκότι καὶ αἱ πρὸς ἄλληλα συγκρίσεις, ὁπωσοῦν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος λεγόμεναι, οἷον πότερον τὸ καλὸν ἢ τὸ συμφέρον αἱρετώτερον* . . . Quibus autem singulis praeceptis Hermagoras in hac re usus sit, demonstrari nequit. Porro quod Stagirita haec docuit (rhet. A 3 p. 1358 b, 3): (*ἀνάγκη εἶναι*) *κριτὴν* . . *ἢ τῶν γεγενημένων ἢ τῶν μελλόντων. ἔστιν δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων οἷον ἐκκλησιαστής, ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων οἷον ὁ δικαστής*, Hermogenem, qui hanc simplicem partitionem ad statum qualitatis relatam praebet,[1]) Hermagoream tradidisse, quamquam Cicero et

[1]) Sp. II 139, 8: (*ἡ λογικὴ ποιότης*) *ἢ* . . *περὶ μέλλοντος πράγματος ἔχει τὴν ζήτησιν ἢ περί τινος ἤδη γεγονότος, κἂν μὲν περὶ μέλλοντος,*

Quintilianus aliam Temnio attribuunt,[1]) vel ex eo apparet, quod Aristotelis divisionem bipartitam modo prolatam Hermagorae artis indoli plane congruere iam supra comprobavimus.[2]) Neque autem recte sicut hanc rem eius speciei *τῆς δικαιολογίας* explicationem, cui nomen est *ἀντίθεσις*, tradiderit. Nam Hermagoram hanc repugnantiam, quae inter significationem vocis *δικαιολογίας* et definitionem *τῆς ἀντιθέσεως*, quam Hermogenes exhibet (Sp. II 139, 22): *ἐὰν δὲ ὁμολογῇ τι πεποιηκέναι ὡς ἀδίκημα, ὄνομα . . . γενικὸν τούτῳ ἀντίθεσις*, intercedit, admisisse vix est credibile, praesertim cum iam Aristoteles haec monuerit (rhet. A 3 p. 1358 b, 31): *ὁ δικαζόμενος* (sc. *ἐνίοτε οὐκ ἂν ἀμφισβητήσαιεν*), *ὡς οὐ γέγονεν ἢ οὐκ ἔβλαψεν· ὅτι δ' ἀδικεῖ, οὐδέποτ' ἂν ὁμολογήσειεν· οὐδὲν γὰρ ἂν ἔδει δίκης*. Immo vero Hermagoram simili modo ac Quintilianus[3]) *τὴν ἀντίθεσιν* explanavisse statuendum est. De partibus *τῆς ἀντιθέσεως* hoc loco nihil habemus, quod exponamus.

4. Artis vocabulum *μεταλήψεως*, qua quaeritur, num actio instituenda sit, e Peripateticorum logica ductum esse ex his elucet. Etenim quod Aristoteles ipse (anal. pr. I 23 p. 41 a, 39) his verbis: *ἐν ἅπασι (sc. τοῖς ἐξ ὑποθέσεως) ὁ μὲν συλλογισμὸς γίνεται πρὸς τὸ μεταλαμβανόμενον, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς περαίνεται δι' ὁμολογίας ἢ τινος ἄλλης ὑποθέσεως* attigerat, id eius discipuli Theophrastus, Eudemus peculiari tractatione dignum habuerunt voce *μεταλήψεως* usi, cui haec sententia subiecta est: »Quod cum conditione prolatum est, id iam conditione omissa pronuntiatur« (Waitz ad locum allatum) vel, ut Alexandri Aphrodisiensis verbis

---

ἔσται πραγματική . . . l. 14: *ἂν μέντοι πεπραγμένον ᾖ περὶ οὗ ἡ κρίσις ἤδη, κοινὸν μὲν ὄνομα τούτῳ δικαιολογία.*

[1]) Cic. de inv. I 9, 12. Quint. III 6, 56 sq.

[2]) p. 38.

[3]) VII 4, 7: Alterum est defensionis genus, in quo factum per se improbabile assumptis extrinsecus auxiliis tuemur; id vocant *κατ' ἀντίθεσιν*.

utar, *κείμενον .. ἐν σχέσει καὶ ἀκολουθίᾳ καὶ ὑποθέσει μεταλαμβάνεται εἰς ὕπαρξιν.*[1]) Atque item statu eiusdem nominis quaeritur, cuidamne condicioni, e qua pendet ius actionis, satisfactum sit, sive causam suo tempore sive ab eo, cuius est accusare, sive ad eos iudices, ad quos oportet, delatam esse reus negat.[2]) Quae similitudo hoc exemplo secundum schema syllogismi hypothetici: »Si A est, B est; atqui A est; ergo est B.«[3]) conformato planior fit: Si istiusmodi causam ad eos iudices, penes quos disceptatio eius non est, defers, ius actionis non habes. Atqui ad alienos iudices rem defers; neque igitur iure litigas. In quo syllogismo e loquendi consuetudine Peripateticorum istud enuntiatum: »ad alienos iudices rem defers« *μετάληψις* appellatur, atque idem, cum accusator contrarium contendit, quaestionem facit, agatne accusator apud eos iudices, apud quos oportet, quam quidem Hermagoras *μετάληψιν* vocavit.

Iam statibus rationalibus tractatis de quaestionibus legalibus haec notanda sunt.

In ea controversia, quae ex scripto et sententia consistit, et in ea, quae ex contrariis legibus nascitur,[4]) continetur id caput *(κεφάλαιον),* quod dicitur *τὸ μὴ προσδιωρίσθαι,* quod Hermogenes certa causa proposita sic enarrat: *οὐδὲν τούτων προσδιώρισεν ὁ νομοθέτης, ἀλλ' ἁπλῶς εἶπε τὸν ξένον μὴ ἀνιέναι.* Quae verba discriminis enuntiatorum, quae modo *ἁπλῶς,* modo *προσδιορίστως* exprimuntur, a Peripateticis facti[5]) memoriam afferunt. Praeterea id caput, quod *ἀντινομίας* proprium est,[6]) sed etiam in *ἀμφιβολίᾳ* oc-

---

[1]) V. Prantlii hist. log. I p. 384, adn. 65.
[2]) Auct. ad Her. I 12, 22.
[3]) Prantl l. all. p. 385.
[4]) Herm. Sp. II 168, 15; 170, 5.
[5]) Prantl l. all. p. 359.
[6]) Herm. Sp. II 169, 17; 171, 6.

currit,[1]) *ἡ περὶ τοῦ πότερον περιέχει καὶ πότερον περιέχεται τῶν ῥητῶν ζήτησις*, Aristotelis vel omnino philosophorum usum loquendi redolet.[2]) Ac quin haec capita in Hermagorae arte inventa sint, vix est dubitandum. Porro ea quaestio legalis, quam Hermagoras *συλλογισμὸν* appellavit, eiusdem nominis illi notioni ab Aristotele informatae respondet. Namque ex Stagiritae sententia syllogismum id valere, ut specialiore enuntiato generaliori supponendo tertium conficiatur, notum est, eodemque spectat ista syllogismi definitio ab Hermogene tradita (Sp. II 141, 2), quam Hermagorae esse ut accuratam et loquendi consuetudini philosophorum convenientem probabile est: *ἔστι . . συλλογισμὸς ἀγράφου πράγματος πρὸς ἔγγραφον παράθεσις εἰς ταὐτὸν συνάγοντός τινος τὸ ἄγραφον τῷ ἐγγράφῳ;*[3]) hic enim, cum legi facinus quoddam ea non aperte comprehensum subicitur, nova criminis species, quo lex violatur, colligitur. Quod hoc exemplo illustretur secundum primariam figuram syllogismi conformato (Herm. Sp. II 171, 28):

Ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν ὁ νόμος ἐκώλυσεν.

Τὸ αὐτοπροσώπως εἰσάγειν τοὺς κωμῳδουμένους οὐδὲν διαφέρει τοῦ ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν.

Ὅδε, ὃς αὐτοπροσώπως εἰσάγει τοὺς κωμῳδουμένους, ἐκείνῳ τῷ νόμῳ ὑπεύθυνός ἐστιν.

---

[1]) Ibid. 173, 25.

[2]) Plat. Parm. p. 145 B; Sext. Emp. adv. math. VII 129, X 95; [Plut.] plac. phil. I 21 p. 884 B (Diels, Dox. 318). Vide praeterea rerum indicem a Wachsmuthio editioni Stobaei eclog. additum s. v. *περιέχοντος*. Vis logica vocabulo subiecta est his locis: Aristot. metaph. *Δ* 26 p. 1023 b, 30; rhet. *Γ* 5 p. 1407 a, 32 (v. Bonitzii indic. s. h. v.); Diog. L. VII 61.

[3]) Cf. has definitiones auctoris ad Her. (I 13, 23): »Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quae tamen ab aliis legibus similitudine quadam occupatur.« et Ciceronis (de inv. II 50, 148): »Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, venitur.«, quas ob causam supra prolatam Hermogenis explicationi posthabendas esse patet.

Sed memoratu dignum est verbis quidem illius definitionis, quam apud Hermogenem scriptam videmus, melius quam vim modo explanatam congruere hanc generaliorem significationem verbi *συλλογίζεσθαι*, quae apud Platonem[1]) et in Aristotelis rhet. A 2 p. 1357 a, 8 reperitur: in unum colligere, cuique sententia verbi *συνάγειν*, quod et ab Hermogene traditur et a philosophis usurpatur,[2]) convenit. In speciebus autem, in quas Hermagoras syllogismos divisit, si modo hic Hermogenem, quocum Quintilianus,[3]) Fortunatianus,[4]) Julius Victor,[5]) summatim consentiunt, adhibere licet, *ἀπὸ τοῦ ἴσου, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἀπὸ τοῦ μείζονος, ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος* similitudo horum locorum communium ab Aristotele enumeratorum perspicitur: (rhet. *B* 23 p. 1398 b, 20) *ἐκ κρίσεως περὶ . . ὁμοίου ἢ ἐναντίου [*cf. ibid. p. 1397 a, 7: *ἔστι δὲ εἷς μὲν τόπος τῶν δεικτικῶν ἐκ τῶν ἐναντίων]*, (ibid. p. 1397 b, 12): *ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον*. Quos ad locos illustrandos conferas Herm. Sp. II 172, 27: *τῷ ἀριστεῖ γέρας εἶναι. τινὰ λιπόντα τὴν τάξιν ἀπέκτεινεν ὁ στρατηγός* cum Arist. p. 1397 a, 10: *τὸ σωφρονεῖν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀκολασταίνειν βλαβερόν*, Herm. Sp. II 172, 24: *ἐξῆν ἀποκτιννύναι τοὺς κατιόντας φυγάδας. μαστίξας τινὰ κατιόντα τις φεύγει παρανόμου τιμωρίας. ὁ γὰρ τὸ μεῖζόν φησι δοὺς καὶ τὸ ἔλαττον ἔδωκεν.* cum Arist. p. 1397 b, 12: *εἰ μηδ' οἱ θεοὶ πάντα ἴσασιν, σχολῇ οἵ γε ἄνθρωποι· τοῦτο γάρ ἐστιν, εἰ ᾧ μᾶλλον ἂν ὑπάρχοι μὴ ὑπάρχει, δῆλον ὅτι οὐδ' ᾧ ἧττον.*, Herm. Sp. II 172, 31: *ἔξεστι στίζειν τοὺς μοιχούς. στίζων τις*

---

[1]) Phileb. p. 41 C: *συλλογίζου δὴ τὸ γιγνόμενον ἐν τούτοις.* Charm. p. 160 E, Gorg. 498 E, Polit. p. 280 A.

[2]) Plat. polit. p. 308 C, Phileb. p. 25 A; Aristot. rhet. A 2 p. 1357 a, 8, ibid. B 22 p. 1395 b, 25 et 1396 a, 7.

[3]) Syllogismo ex contrario omisso haec scripsit (VII 8, 7): »Simile . . et maius est et par et minus.«

[4]) p. 100, 11 H. Apud Fortunatianum eam speciem, quam Hermogenes *ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος κατὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀποβαῖνον* vocavit, in duas (a consequenti, a minore ad maius) sectam invenimus.

[5]) p. 385, 3 H.

ἀπέκτεινε καὶ φόνου φεύγει. ὁ γὰρ τὸ πρότερόν φησι δοὺς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀποβαῖνον ἔδωκε. cum Arist. p. 1397 b, 15: *τὸ δ' ὅτι τοὺς πλησίον τύπτει ὅς γε καὶ τὸν πατέρα [τύπτει, ἐκ τοῦ εἰ τὸ ἧττον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει, καθ' ὁπότερον ἂν δέῃ δεῖξαι,] τύπτει «ἐκ τοῦ» ὅτι εἰ τὸ ἧττον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει· τοὺς γὰρ πατέρας ἧττον τύπτουσιν ἢ τοὺς πλησίον.*[1]) Postremo caput *πρός τι*, quod in quaestionibus et rationalibus et legalibus reperitur,[2]) Aristotelis categoriarum esse nemo ignorat.

Iam ad Stoicos transeamus. Ac primum quidem ut supra de notionibus principalibus statuum doctrinae dicendum est.

1. Distinctio officii et finis, quam Aristoteles iam exhibet, discrimini *τοῦ σκοποῦ* et *τοῦ τέλους* a Stoicis facto respondet, quo artes distribuerunt in eas, quarum munus finibus idonee appetendis expletur, ut non sint positae in effectu, sed in actu,[3]) et in eas, quae ad finem semper perveniunt.[4]) Etenim ut secundum Stoicos *σκοπὸς* finis

---

[1]) Exempla autem tertio loco comparata eo inter se differre apparet, quod ut notio angustior (*πατήρ*) necessario latiore notione (*ὁ πλησίον*) continetur, ita maior effectus (*ἀποκτείνειν*) minorem causam (*στίζειν*) non necessario sequitur. Quam ob rem pro una specie Hermogenis Hermagoram duas discrevisse conicio: *ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος* Aristotelis loco modo allato convenientem et speciem ab Hermogene traditam *κατὰ τὸ ἀποβαῖνον*. Cf. Fortun. p. 100, 15, 26.

[2]) Herm. Sp. II 154, 4; 158, 1; 162, 16; 168, 29; 170, 32; 172, 19.

[3]) Quint. II 17, 25.

[4]) Gal. op. a Kuehnio ed. tom. XIV p. 685: *διττῆς δὲ οὔσης τεχνῶν διαφορᾶς* (quam, etsi non est inventa a Stoicis, sed ab Aristotele petita, tamen apud eos ipsos usitatam factam esse ex Philodemi loco brevi proferendo intellegetur), *αἱ μὲν γὰρ τοῖ καθ' ἑαυτὰς τέλους ἀεὶ τυγχάνουσιν, ὡς τεκτονικὴ καὶ ναυπηγικὴ καὶ οἰκοδομική· αἱ δὲ ἐφίενται μὲν τοῦ ἑαυτῶν τέλους, ὡς σκοποῖ, οὐκ ἀεὶ δὲ αὐτοῦ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διὸ καὶ στοχαστικαὶ λέγονται. τούτων ἂν εἴη καὶ ἰατρική, ὡς ῥητορικὴ καὶ κυβερνητικὴ καὶ τοξική.* Cf. Gal. protrept. p. 40 sqq. Kaibel; Schol. Dionys. Thrac. p. 111, 15 Hilg.; Alex. Aphrod. in Aristot. top. (ad p. 101 b, 5) p. 32, 15 sq. Wall.: . . . (p. 33, 10) *ἐπὶ . . τῶν τοιούτων* (sc. *στοχαστικῶν*) *τεχνῶν οὐκ ἀπὸ τῶν ἐπιγινομένων τελῶν ἡ κρίσις, ὡς*

intellegendus est, quatenus, dum ad propositum spectamus, etiamnunc in incerto est, assecuturine id simus necne, *τέλος* autem finis, quatenus ipsa eius adeptio sola cogitatur,[1]) ita Hermagoras, cum praeter finem ut *τέλος* officium constituit, illud quoque respexit, quod voce *σκοποῦ* significatur, quoniam officio definiendo non postulat, ut orator semper persuadeat, sed hoc tantummodo, ut apposite ad persuasionem (*σκοπῶν τὴν πειθώ*) dicat.[2]) Ac tali ratione

γίνεται ἐπὶ οἰκοδομικῆς τε καὶ ὑφαντικῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, ἐφ᾽ ὧν κατά τινας ὡρισμένας τε καὶ τεταγμένας ὁδοὺς ἡ κατ᾽ αὐτὰς ἐνέργεια γίνεται πᾶσι, καὶ οὐχ οἷόντε καὶ ἀπὸ τύχης αὐτῶν τὸ ἔργον γενέσθαι· ἐν γὰρ ταύταις τέλος τὸ προκείμενον ἔργον τῷ ἕπεσθαι τὸ ἔργον τοῖς χάριν αὐτοῦ γινομένοις· διὸ τοῦ καλῶς καὶ τεχνικῶς γεγονέναι τὰ πρὸ αὐτοῦ σημεῖον τὸ ἔργον γίνεται. ἐν δὲ ταῖς στοχαστικαῖς τῶν τεχνῶν οὐ πάντως ἐπὶ γινομένοις τοῖς κατὰ τέχνην ἀπαντᾷ τὰ ὧν χάριν ἐκεῖνα γίνεται. αἴτιον δὲ τὸ ἐν ταύταις καὶ ἀπὸ τύχης τινὰ γίνεσθαι καὶ μὴ ὡρισμένα εἶναι δι᾽ ὧν τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν γινόμενα γίνεται. Sext. Emp. adv. math. I 72.

[1]) Simplicii comm. in Epict. man. cap. XXVII p. 81, 52 Duebn.: *Πᾶν . . τὸ γινόμενον σκοπὸς τοῦ ποιοῦντός ἐστιν, εἰς ὃν ἀποβλέπων, ὥσπερ βέλη, τὰς ἑαυτοῦ ἐνεργείας ἐκτείνει ἐπ᾽ αὐτόν· καὶ τέλος ἔχει τὸ ἐπιτυχεῖν τοῦ σκοποῦ.* Cf. Cic. de fin. III 6, 22 cum Madvigii adnot.: »Ut . . si cui propositum sit collineare hastam aliquo aut sagittam, sic nos ultimum in bonis dicimus. Huic, in eiusmodi similitudine, omnia sint facienda, ut collineet, et tamen, ut omnia faciat, quo propositum assequatur, sit hoc quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus, illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum.« Quoniam in distinctione collineandi et feriendi idem finis spectatur, contra Madvigii auctoritatem cum Orellio facio. Vide praeterea Galeni op. a Kuehnio ed. tom. XIV p. 688: *μέχρι* (sc. *ἡ τέχνη*) *μὴ τυγχάνει αὐτοῦ* (sc. *οὗ ἐφίεται*), *οὐδὲ τὸ τέλος αὐτῆς λέγεται, ἀλλὰ σκοπός, ὅταν δὲ τύχῃ, τέλος.* Stob. anth. v. II p. 47, 7; 77, 1, 25 W.; Hirzel, Untersuch. z. Cic. phil. Schriften II 556.

[2]) Cf. has definitiones Hermagorae: *ῥήτορος ἔργον ἐστὶ τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα διατίθεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πειστικῶς· ῥητορικῆς τέλος ἐστὶ λόγῳ πείθειν.* cum istis explicationibus in Corn. artis rhet. epit. traditis (p. 3, 3 Graev.): *σκοπὸς δὲ τοῦ προοιμίου τὸ τοιόνδε παρασκευάσαι τὸν ἀκροατήν,* (sc. *ὥστε προσεκτικὸν καὶ εὐμαθῆ καὶ εὔνουν εἶναι*), *τέλος δὲ τὸ προσοχὴν καὶ εὐμάθειαν καὶ εὔνοιαν ἀπεργάσασθαι.*

definiendi Hermagoram rhetorum adversarios refellendi causa usum esse his verbis Augustini manifestum est (p. 138, 13): »Hoc (sc. finis est oratoris officii persuadere) quia in calumniam videbatur posse recidere (non enim semper persuadet orator, nec, si aliquando persuadere non possit, facultatem et nomen oratoris amittit)[1]), addidit Her-

[1]) Cf. Quint. II 15, 11: . . non persuadet semper orator, . . . (12) et ipse (sc. Apollodorus) oratorem fortunae subicit, ut, si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Adversus quod Hermagoras hoc fere consideravit (Philod. rhet. I 25, 35): *Οὐ πᾶς τεχνίτης, ἐὰν ἔχῃ φρένας, ἐπαγγέλλεται τὸ τέλος διὰ παντὸς ποιήσειν. Οὔτε γὰρ ἰατρὸς οὔτε κυβερνήτης οὔτε τοξότης οὔτε ἁπλᾶ͂ς ὅσοι τὰς ἐπιστήμας οὐ παγίους ἔχουσιν ἀλλὰ στοχαστικάς. Ὥστ᾽ ἢ καὶ ταύτας οὐ ῥητέον εἶναι τέχνας ἢ καὶ τὴν ῥητορικήν. Ἐπαγγέλλεταί τε καὶ ὁ ῥήτωρ τὸ τέλος ποιήσειν. Ἔστι δ᾽ αὐτοῦ τὸ τέλος, ἱ̔ φέρει τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, οὔτε διὰ παντὸς κείμενον οὐδὲ μὰ Δία κατὰ τὸ πλεῖστον.* Verba *οὐδὲ μὰ Δία κατὰ τὸ πλεῖστον* propterea addita sunt, quod adversarii rhetoricam artem esse ne ea quidem condicione, ut plerumque ad finem perveniat, concedebant. Cf. hos locos de ea re:

Philod. rhet. II 125 fr. IX 5: *ἐλέγετο πᾶσα τέχνη τυγχάνειν ἀεὶ τοῦ τέλους ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ ῥητορικὴ μηδετέρου γένους μετέχειν.*

Sext. Emp. adv. math. II 13: *. . ἐπεὶ πᾶσα τέχνη ἤτοι ἑστηκὸς ἔχει τὸ τέλος καὶ πάγιον, ὡς φιλοσοφία καὶ γραμματική, ἢ τοῦ ὡς τὸ πολὺ ἐχόμενον, καθάπερ ἰατρική τε καὶ κυβερνητική, δεήσει καὶ τὴν ῥητορικήν, εἴπερ ἐστὶ τέχνη, τὸ ἕτερον τούτων ἐπαγγέλλεσθαι. οὔτε δὲ ἑστηκὸς ἔχει πᾶν τέλος (οὐδὲ γὰρ ἀεὶ περιγίνεται περὶ τῆς τῶν ἀντιδίκων νίκης· ἀλλ᾽ ἐσθ᾽ ὅτε ἕτερον μὲν προτίθεται ὁ ῥήτωρ, ἕτερον δὲ ἐξακολουθοῦν ἔχει τέλος) οὔτε τοῦ ὡς τὸ πολὺ ἐφιέμενον· ἐπεὶ πᾶς ῥήτωρ ἑαυτῷ συγκρινόμενος πολλάκις ἐλείφθη μᾶλλον ἢ ἐνίκησεν, ἅτε διὰ παντὸς ἑτέρου τὰς ἐπιχειρήσεις, αὐτοῦ διαλύοντος· οὐκ ἄρα τέχνη ἐστὶν ἡ ῥητορική.*

Quibuscum locis Radermacher in praef. suppl. Philod. rhet. p. XI parum accurate in comparationem vocavit ea, quae Quintilianus in

magoras, quo calumniam effugeret, .. finem esse oratoris officii persuadere, quatenus condicio rerum personarumque patitur.« Qua in re non magis Aristotelem quam Stoicos secutus esse videtur Temnius, cuius quidem aetate hi rhetoricam vehementer impugnatam cum alio modo, tum eo tueri conarentur, quod eam in numerum *τῶν στοχαστικῶν τεχνῶν* referrent. Haec enim Philodemus tradidit (rhet II 126 fr. XI 2: *τὸν ἀπό τινων Στωϊκῶν λόγων πορευόμενον καὶ πονηρῶι χρώμενον ὅρωι καὶ τὰς στοχαστικὰς αἴροντα τέχνας καὶ καταψευδόμενον τῆς πολλὰ καταλαμβανούσης ἑστηκότως ῥητορικῆς . . παριῶμεν.* atque rationes ad artem oratoriam vel elevandam vel confirmandam congestae, quas Philodemus, Sextus Empiricus, Quintilianus exhibent, imprimis a Critolao Peripatetico et a Diogene Stoico petitae esse videntur,[1]) quos Hermagorae illius praeclari aequales fuisse veri dissimile non est, cum latius temporis spatium, in quod auctore Quintiliano Hermagorae aetas incidit,[2]) postquam illas rationes ab hoc diligenter respectas esse cognovimus, ita coartare liceat, ut in Critolai et Diogenis, Chrysippi auditoris, aetatem quadret.

---

instit. or. II 17, 22 exposuit: »Aiunt etiam omnes artes habere finem aliquem propositum, ad quem tendant; hunc modo nullum esse in rhetorice, modo non praestari eum, qui promittatur.« Neque enim hic agitur, semperne an plerumque rhetorica ad finem perveniat, sed primum eius ullum finem esse, deinde rhetores, quemcumque finem statuunt, munus suum exsequi negatur. Illud illustrat Philodemus (rhet. II 105 fr. XI 4) his verbis: *Πάσης τέχνης καὶ παρατηρήσεως ἔτι δὲ ἀσκήσεως ἔστιν τι τέλος, ἐφ᾽ ὃ πάντα τὰ μέρη συννεύειν ὀφείλει, τῆς δὲ ῥητορικῆς οὐδέν ἐστι τέλος.* et fuse Sext. Emp. (adv. math. II 89—92), ubi de peculiaribus finibus singulorum generum orationis dicit, hoc idem, ubi varios fines a rhetoribus propositos recenset (l. all. §§ 63—78; 80—83; 84; 85; 86 sq.).

[1]) V. Sudh. suppl. Philod. rhet. p. IX sqq., XVII, XXI, XXX sqq., XXXIV sqq.

[2]) inter Stoicorum et Peripateticorum principes et Apollonium Molonem, Ciceronis magistrum: Quint. III 1, 15 sq. Cf. Pideritii comment. all. p. 4 sqq. et Thielii Hermag. p. 177.

Quoniam Hermagoram Stoicos secutum rhetoricam ut *στοχαστικὴν τέχνην* [1]) tueri studuisse ostendimus, simul ad hanc quaestionem, cui generi proximo, quod vocatur, notionem muneris oratorii subiecerit, responsum tulimus. Neque enim ob illam rem dubitari potest, quin rhetoricam artem, non scientiam, etsi huiusmodi speciem, ut vidimus, in doctrina sua prae se fert, haberi voluerit, quandoquidem finis incertus abhorret a definitione Stoica scientiae (Stob. anth. v. II p. 73, 19 W.): *Εἶναι . . τὴν ἐπιστήμην κατάληψιν ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου.* [2]) Atque genus proximum *δυνάμεως* secundum hanc explicationem Stoicorum (Stob. anth. v. II p. 62, 17 W.): *ἄλλας* (sc. *ἀρετὰς*) . . *ἐπιγίνεσθαι ταύταις, οὐκ ἔτι τέχνας οὔσας, ἀλλὰ δυνάμεις τινάς, ἐκ τῆς ἀσκήσεως περιγιγνομένας, οἷον τὴν ὑγίειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀρτιότητα καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καὶ τὸ κάλλος* [3]) excludi ex eo intellegitur, quod rhetoribus adversarii *τριβῇ*, quae vox idem fere atque *ἄσκησις* valet, munus orandi contineri obiciebant, ut iam supra commemoravi. Itaque Hermogenis scholiastarum hoc testimonium: *οἱ . . περὶ Ἑρμαγόραν δύναμιν τοῦ εὖ λέγειν* (sc. *τὴν ῥητορικὴν καλοῦσιν*).[3]) repudiandum est.

2. Stoicorum doctrinae vestigium in eo quoque cernitur, quod Hermagoras, cum Aristoteles rhetoricam quamvis scientiae civili cognatam rebus non definitam esse docuerit, peculiarem materiam ei subiecit quaestione civili

---

[1]) Cf. Corn. art. rhet. epit. p. 7, 15 Gr.

[2]) Cf. Diog. L. VII 47; Gal. op. a Kuehnio ed. tom. XIV p. 684; Sext. Emp. adv. math. VII 224. (Stoic. vet. fragm. ab Arnimio coll. vol. II p. 29 sqq.) De differentia scientiae et artis vide praeterea Corn. art. rhet. epit. p. 7, 17 Gr.: *διαφέρει δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς τέχνης, καθὸ ἡ μὲν ἀδιαπτώτων ἐστὶ θεωρημάτων καὶ μίαν ἐχόντων τὴν φύσιν, τέχνη δὲ [ἀπὸ] κινουμένων καὶ ἄλλοτε ἄλλην ἀναλαμβανόντων φύσιν.* Cf., quae de schematis ab Hermagora distinctis p. 34 exposui.

[3]) Cf. Luc. parasit. § 845: *Καὶ μὴν οὐδὲ τοιοῦτόν τί ἐστιν ἡ παρασιτική, ὁποῖον τὸ κάλλος καὶ ἡ ἰσχύς, ὥστε τέχνην μὲν μὴ δοκεῖν αὐτήν, δύναμιν δέ τινα τοιαύτην.*

[4]) W. V 15, 16 et 213, 16.

statuenda. Qua de re vide Philod. rhet. I 10, 10: *ὥσπερ τὴν διαλεκτικὴν τέχνην ὑπάρχειν, οὐ μὴν ἀπεργάζεσθαί τι καθ' ἑαυτήν, εἰ μὴ τοῖς ἠθικοῖς καὶ φυσικοῖς συνδεθείη λόγοις, ὃν τρόπον καὶ τῶν Στωϊκῶν ἔνιοι διέλαβον, οὕτω καὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην μὲν εἶναι, δραστήριον δ' οὐδαμῶς τῶν ἔργων, εἰ μὴ τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν συμπλακείη.* Ut vel ex eo loco similitudine conici potest Stoicos rhetoricam rebus civilibus adiunxisse, ita hoc confirmatur (Philod. rhet. II 283, 5): *Πᾶσαι.. αὐτῶν* (sc. *τῶν Στωϊκῶν,* cum paulo ante Diogenis Stoici mentio fiat) *αἱ ἐπιχειρήσεις ὡς εἰπεῖν εἰς μίαν ταύτην ἀπόδειξιν κατακλείονται, τὸν πολειτικὸν ἀεὶ πάσας ἔχειν τὰς ἀρετάς,* quo in numero artes quoque habuerunt.[1]) Atque his verbis, quae prope sequuntur, artem oratoriam secundum eos scientiae civilis esse plane profertur (284, 3): *Οὕτως κἀκεῖνοι φήσουσι τὴν ῥητορικὴν τὴν αὐτὴν .. εἶναι τῇ πολειτικῇ,* quae sententia pg. 240, 13 sqq. in disquisitionem venit multisque aliis locis Philodemi rhetoricae attingitur.[2]) Hermagoram autem profecto notionem quaestionis civilis a Stoicis mutuatum esse idcirco statuendum est, quia eius

---

[1]) V. Cic. de fin. III 21, 72 cum Madvigii adn.: »Ad eas .. virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt et physicam easque ambas virtutum nomine appellant.« De rhetorica virtute vide Quint. II 20. Cf. de or. III 18, 65: »(Stoici) soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt.« Ibid. III 14, 55 et I 18, 83. Varr. sat. Menipp. 245 B: »Sapiens solus rex, solus rhetor.«

[2]) l. all. 202, 12, 23; 209, 33; 212, 27; 218, 7; 220, 12; 225, 8; 227, 30; 230, 20; 233, 28; 234, 9; 239, 19. . . Plut. de repugn. Stoic. 2 p. 1033 B: *πολλὰ μέν, ὡς ἐν λόγοις, αὐτῷ Ζήνωνι, πολλὰ δὲ Κλεάνθει, πλεῖστα δὲ Χρυσίππῳ γεγραμμένα τυγχάνει περὶ πολιτείας καὶ τοῦ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν, καὶ δικάζειν καὶ ῥητορεύειν.* Cf. p. 1033 F. Hic monendum est, cum Epicurei a negotiis civilibus sapientem avocent, secundum Stoicos eum ad rem publicam accedere. Qua de discrepantia vide Sen. ad Seren. de otio 3, 2 (Us. Epic. p. 95, 19); de Stoicorum sententia Cic. de fin. III 20, 68, Diog. L. VII 121, Sen. de tranqu. an. I 10; de Epicureorum sententia Diog. L. X 119, Cic. ad Att. XIV 20, 5, ad famil. VII 12, de leg. I 13, 39 (Us. Epic. p. 94, 21), Plut. adv. Colot. 31 p. 1125 c, 33 p. 1127 a, 34 p. 1127 d (Us. Epic. p. 95, 1).

doctrina perinde atque eorum rhetorica civilis in controversiis iudicialibus et deliberativis genere demonstrativo excepto vel certe neglecto versatur[1]) praetereaque quaestio civilis notione Stoica *τῶν κοινῶν ἐννοιῶν* illustratur.[2])

3. Id, quo *πολιτικὰ ζητήματα* efficiuntur,[3]) (*μόρια περιστάσεως*) artis vocabulo Stoicis usitato nominatum esse Striller iam animadvertit.[4])

4. Elementorum, e quibus status emanat, *τὸ συνέχον*, ut supra attigi, e Stoicorum consuetudine loquendi nomen cepit, id quod his locis cognoscitur: Sext. Emp. adv. math. VII 234: *φασὶ* (sc. *Στωϊκοί τινες*[5])) . . *ψυχὴν λέγεσθαι διχῶς, τό τε συνέχον τὴν ὅλην σύγκρισιν καὶ κατ' ἰδίαν τὸ ἡγεμονικόν.* Philod. rhet. II 220, 10: *σαφῶς λέγοντος* (sc. Zenonis vel potius Chrysippi, cuius discipulus Diogenes fuerit[6]) *ἄκουσον· „Ἡ γ' ἐνπειρία τῶν πολιτικῶν ῥητόρων τὸ συνέχον ἔχουσα κείμενον ἐν εὐκαιρίᾳ καὶ εὐστοχίᾳ* (fortasse scribendum est: *ἐν εὐκαιρίας σκευωρίαι* i. e. in opportunitatis observatione accurata [positum]) *διδάσκει πολλάκις μὲν ἐκτείνειν μακροὺς λόγους, πολλάκις δὲ βαιά τινα διαλεχθῆναι, πολλάκις δὲ μηδὲ διᾶραι τὰ χείλη.“* Praeterea Polybius, cui cum Panaetio Stoico Romae commercium fuisse Cicero (de rep. I 21) refert, illa voce compluribus locis usus est, ad quam rem Thiele (Hermag. p. 74 et 172) animos advertit.

5. Status definitionem Hermagoream *τοῦ τέλους* explicationi Stoicae respondere horum locorum comparatione apparet: W. VII 173, 3: (*στάσις ἐστὶ*) *φάσις ἡ ἀνωτάτη, πρὸς ἣν αἱ κατὰ μέρος ἀποδείξεις ἀναφέρονται.* (Quint. III 6, 21: Hermagoras statum vocat, . . . ad quem probationes . . .

---

1) Brandst. l. all. p. 152 sqq.

2) Plut. de comm. not. p. 1060 A. Strill. l. all. p. 19.

3) August. p. 142, 13.

4) l. all. p. 27.

5) Cf. § 234: *ἄλλοι . . ἀπελογήσαντο* et § 233: *πρὸς οὓς ἀπαντῶντες οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς* . . . Lege omnino § 227 sqq.

6) Cf. praef. suppl. Philod. rhet. p. XL.

partium referantur. Stob. anth. v. II p. 76, 22 W.: *λέγουσι* (sc. *οἱ Στωϊκοὶ*) *τέλος τὸ ἔσχατον τῶν ὀρεκτῶν, ἐφ' ὃ πάντα τὰ ἄλλα ἀναφέρεσθαι.* (Philod. rhet. II 105, 6: *ἔστιν τι τέλος, ἐφ' ὃ πάντα τὰ μέρη συννεύειν ὀφείλει.*) Quem consensum casu factum esse nemo contenderit, quoniam Hermagoram Stoicorum vestigiis institisse cognitum habemus atque statum illo modo explicatum totius orationis, siquidem ad causam probandam spectat, finem duci patet. Hac ratione cum munus orandi non discedit in tria illa genera causarum, sed in una re quasi in cardine vertitur, eorum sententiae occurritur, qui, quod singula genera proprios fines habent, ullum finem totius rhetoricae esse negant.[1])

Ut Hermagoras praeter quaestiones (rhetoricas) diiudicandas etiam tales, quales disceptari nequeunt, protulerit, argutiis quibusdam dialecticae Stoicorum effectum esse videtur. Ii enim *λόγους* (ratiocinationes) *συνακτικοὺς* et *ἀσυνάκτους* distinxerunt,[2]) quam similitudinem Thiele quoque vidit;[3]) fortasse etiam haec explicatio, quam Alexander Aphrodisiensis in commentario in Aristot. top. conscripto tradidit quaeque in Hermagorae problemata non consistentia cadit, Stoicorum est (p. 84, 8 Wall.): *ἀσύστατα . . τὰ τὴν εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων ἐπιχείρησιν ἀφῃρημένα.* Porro singulae species eiusmodi materiarum, quas Temnius discrevit, cum eorum sophismatis conferendae sunt: altera *κατ' ἰσότητα τῷ πρίονι,*[4]) quarta *κατ' ἄπορον τῷ ἀντιστρέφοντι.*[5]) Tertiae nomen *μονομεροῦς,* quo Hermogenes, Fortunatianus, Sulp. Victor pro *καθ' ἑτερομερίαν* usi sunt, in Chrysippi rhetorica inventum est.[6])

---

[1]) V. p. 56 adn. 1 comm. m.

[2]) Prantl l. all. p. 471.

[3]) Hermag. p. 62.

[4]) Fort. p. 82, 22.

[5]) Prantl l. all. p. 493.

[6]) Corn. art. rhet. epit. p. 41, 13 Gr. Cf. Prantl l. all. p. 477; Strill. l. all. p. 41.

Sed nunc quaerendum est, quid Stoici ad status enarrandos contulerint. Qua in re Hermogenem, utpote qui satis largam materiam ad eorum doctrinae vestigia eruenda det, adhibemus istamque quaestionem alsolvendam, eane, quae a Stoicis sumpta esse apud Hermogenem demonstrari potest, ad Hermagoram quoque referenda sint, in tertii capitis alteram partem differimus, qua, quae ratio illi cum hoc intercedat, agetur. — Toto vero modo, quo status explicantur ab Hermogene, adducimur, ut Stoicorum vestigia exstare suspicemur. Qui qualis sit, facillime cognoscimus, cum tractatum eius percurrimus. Atque Hermogenes statim p. 133, 12, quam rationem initurus sit, his verbis dilucide adumbrat: *περὶ.. τῆς τῶν πολιτικῶν ζητημάτων διαιρέσεως εἰς τὰ λεγόμενα κεφάλαια ὁ λόγος γινέσθω,* quibus hic locus adiungendus est (160, 2): *οὐ .. ἱκανὸν τὸ διελεῖν μόνον εἰδέναι, ὅπερ καὶ μόνον τουτὶ τὸ βιβλίον ἐπαγγέλλεται.* Itaque praecipue ars partiendi curae ei erat, id quod ceteroquin cum tota doctrinae descriptione, tum his locis patet:

133, 23: . . . *ῥᾴδιον ἤδη τὰς διαιρέσεις συνιδεῖν τὰς εἰς τὰ κεφάλαια τῶν ζητημάτων, καὶ ὅσα ὅλως διαιρεῖσθαι δύναται.*

135, 17: *Μετὰ ταῦτα τοίνυν ἔστιν ἐξ αὐτῶν ἐπιγνῶναι τά τε συνεστῶτα καὶ διαιρεῖσθαι δυνάμενα τῶν ζητημάτων.*

137, 27: *διαιρήσει τοίνυν ὀρθῶς ὁ τήν τε διαφορὰν καὶ τὴν δύναμιν τῶν τε προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ ἔτι τὴν λεγομένην στάσιν ἐπιγνοὺς τοῦ ζητήματος.*

165, 23: *τὴν . . ὁδὸν ἡ τέχνη δείκνυσι τῆς διαιρέσεως.*

Porro hi loci respiciendi sunt, quibus, quod haud pauca partitionis membra omittit, quae eius auctorem enumerasse veri simillimum est, huiusmodi verbis quasi se excusat.

158, 23: *ταυτὶ δὲ οὐχ ὡς διαιροῦντες εἴπομεν. πολλὰ γὰρ παρεῖται, ἀλλ' ὅσον ἐνδείξασθαι τὴν φύσιν τῶν κεφαλαίων.*

165, 19: *ἀλλ' ἥ γε διαίρεσις ἀπαιτεῖ, θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ παρεῖται, ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων κεφαλαίων τινὰ ἔγκειται καὶ πα-*

ραλέλειπται κατὰ φύσιν, καὶ ἡμεῖς πολλάκις παρελίπομεν οὐκ ἐν πραγματικῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ.

167, 20: *λέγομεν δὲ οὐχ ὡς διαιροῦντες, ἀλλ' ὡς πρὸς ἔνδειξιν τῆς φύσεως τῶν κεφαλαίων, ἐπεὶ πολλά ἐστι τοῖς διαιροῦσιν ἐνταῦθα εἰπεῖν.*

170, 6: *τάχα δ' ἄν τις αὐτὸ καὶ μεθοδεύσειε διαιρῶν. νῦν δὲ ἡμεῖς οὐ διαιροῦμεν, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια δείκνυμεν, καὶ ἔστι φανερά.*

170, 22: *πολλάκις δὲ διεμαρτυράμην, ὡς οὐ διαιρῶν λέγω νῦν, ὅσον δὲ πρὸς ἔνδειξιν τῶν κεφαλαίων ταῦτα ἐκτίθεμαι.*

Insuper eo quoque, quod Hermogenes appellatione *τῆς διαιρετικῆς τέχνης* p. 206, 1 et 209, 20 statuum doctrinam significat, eum vel potius eius auctorem rationem partiendi imprimis spectavisse manifestum est. Iam cum Stoici cupiditate quadam distribuendi permoti in ea re summopere versati essent,[1]) tamquam ex officina eorum ad materiam oratoriam subtiliter digerendam instrumenta depromi consentaneum erat. Itaque quaestio exsistit, quaenam Stoica in Hermogenis tractatu statuum patefieri possint. Tale quid in exordio ipso detegimus. Hermogenes enim, cum a quaestionum civilium partitione eximie laudanda initium capit, ut legentium animos statim in rem propositam inclinet, artis rhetoricae definitione praetermissa in notione artis secundum Stoicos adumbrata acquiescit. Haec sunt eius verba (p. 133, 4): *Πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων, ἃ τὴν ῥητορικὴν συνίστησι καὶ τέχνην ποιεῖ, καταληφθέντα τε ἐξ ἀρχῆς δηλαδὴ καὶ συγγυμνασθέντα τῷ χρόνῳ, σαφῆ τε τὴν ὠφέλειαν παρεχόμενα τῷ βίῳ κἂν*

---

[1]) Chrysippus scripsit *περὶ τῶν διαιρέσεων* et *πιθανὰ πρὸς τὰς διαιρέσεις καὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη*, ut refert Diog. L. VII 200. Cf. Plut., De comm. not. p. 1081 F: *Χρύσιππος . . βουλόμενος φιλοτεχνεῖν περὶ τὴν διαίρεσιν.* Cic. Tusc. disp. IV 5, 9: »Chrysippus et Stoici cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis et definiendis occupati sunt . . . . spinas partiendi . . . .« Prantl l. all. p. 417, 422 sqq.

ταῖς βουλαῖς κἀν τοῖς δικαστηρίοις καὶ πανταχοῦ, μέγιστον εἶναί μοι δοκεῖ τὸ περὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῶν καὶ ἀποδείξεως κτλ. In quibus artis definitionem Stoicam latere iam Syrianus scholiasta animadvertit (Syr. in Hermog. comm. p. 6, 1 Rabe): *τὸν γάρ τοι παρὰ τῶν διαλεκτικῶν*[1]) *ἀποδιδόμενον τῆς τέχνης ὅρον τοῖς τῆς ῥητορικῆς ἐφαρμόζει μέρεσιν — ὁρίζονται γὰρ ἐκεῖνοι τὴν τέχνην οὕτως ʻσύστημα ἐκ καταλήψεως ἐγγεγυμνασμένον*[2]) *πρός τι τέλος εὔχρηστον τῷ βίῳ.'* Haec definitio alibi quoque non raro reperitur. Vide Sext. Emp. Pyrrh. hyp. III 188, 241, 251, 261; adv. gramm. 75; adv. rhet. 10; adv. log. I 109, 373; Luc. parasit. 841; Gal. inst. med. tom. XIV p. 685 K.; Gal. protrept. p. 39 Kaib.; Quint. II 17, 41 (Stoic. vet. fr. ab Arn. coll. vol. II n. 93—97). Porro Stoicae doctrinae vestigia in personis distribuendis indagari possunt. Namque Hermogenes earum personarum, de quibus disceptatio atque iudicium fieri potest, has species discernit: *1. τὰ ὡρισμένα καὶ κύρια, οἷον Περικλῆς, 2. τὰ πρός τι, οἷον πατήρ, υἱός, 3. τὰ διαβεβλημένα, οἷον ἄσωτοι, 4. τὰ ἠθικά, οἷον γεωργοί, 5. τὰ κατὰ συμπλοκὴν δύο προσηγοριῶν, οἷον νέος πλούσιος, 6. τὰ κατὰ συμπλοκὴν προσώπου καὶ πράγματος, οἷον μειράκιον καλλωπιζόμενον φεύγει πορνείας, 7. τὰ ἁπλᾶ προσηγορικά, οἷον στρατηγός.* In qua partitione distinctio nominum propriorum (1) et appellativorum (7) Stoicorum grammaticam redolet. Gramm. Gr. Pars III: Scholia in Dionysii Thracis art. gramm. rec. A. Hilgard p. 214, 18: *οἱ Στωϊκοὶ ὀνόματα μὲν τὰ κύρια ἔλεγον, τὰ δὲ προσηγορικὰ οὐκ ὀνόματα.* Huc adde has explicationes, quas praebet Diog. L. VII 58: *ἔστι δὲ προσηγορία μὲν κατὰ τὸν Διογένην μέρος λόγου σημαῖνον κοινὴν ποιότητα, οἷον ἄνθρωπος, ἵππος· ὄνομα δέ ἐστι μέρος λόγου δηλοῦν ἰδίαν ποιότητα, οἷον Διογένης, Σωκράτης.* Praeterea species altera *(τὰ πρός τι)*, quinta sextaque *(τὰ κατὰ συμπλοκήν)*, quamquam locutiones *πρός*

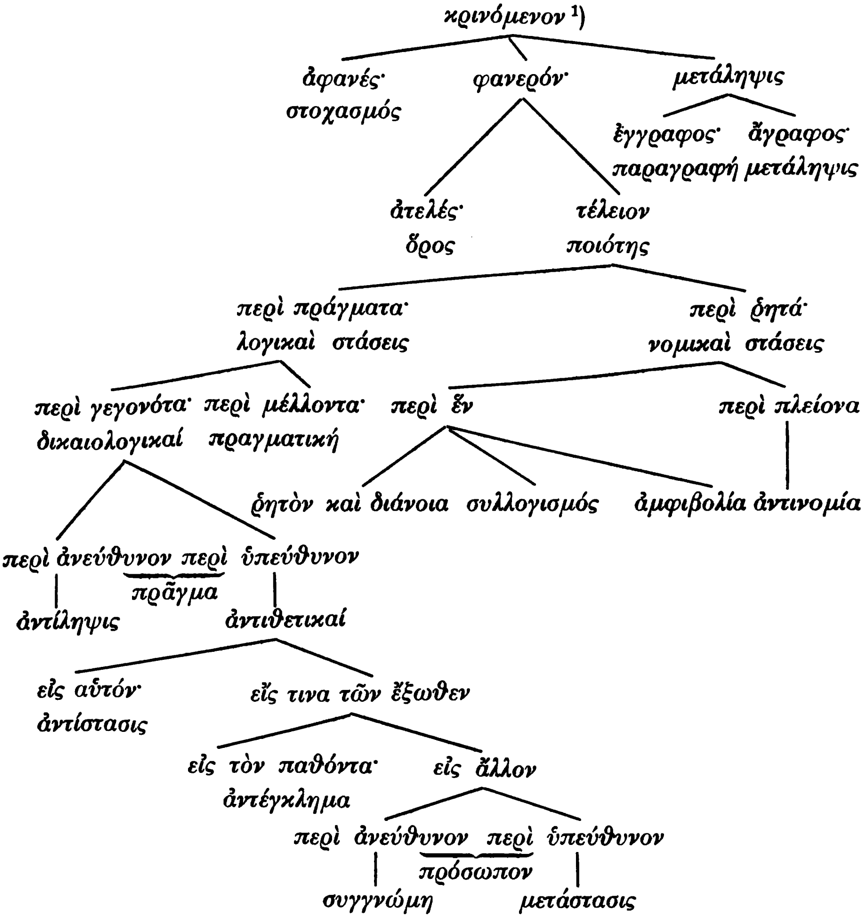
[1]) *Κατ' ἐξοχὴν* dialecticos appellari solitos esse Stoicos notum est.

[2]) Aliis locis comparatis *καταλήψεων συγγεγυμνασμένων* scribendum est.

τι et *κατὰ συμπλοκήν* omnino philosophorum consuetudinis sunt, tamen a Stoicis ipsis sumptae esse videntur, quoniam multis aliis rebus Hermogenis auctorem ex iis pendere demonstrabimus. Vide Galeni, apud quem haud pauca fragmenta Stoicorum dialecticae inveniuntur, institut. log. a Kalbfleischio denuo ed. p. 40, 18, ubi proportionibus mathematicis syllogismos, qui *κατὰ τὸ πρός τι* dicuntur, illustrandi causa allatis ita pergit: *ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἡ σύστασις τῶν ἀποδεικτικῶν συλλογισμῶν κατὰ δύναμιν ἀξιώματος ἔσται συνημμένον ἐπὶ ἀριθμῶν ἐπί τε ἄλλων πραγμάτων ἐν τῷ πρός τι γένει καὶ αὐτῶν ὑπαρχόντων· «καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων» ὁ συλλογισμὸς ἔσται κατά τι τῶν ἀξιωμάτων, οἷον οὑτωσί· «εἰ» Σωφρονίσκος πατήρ ἐστι Σωκράτους, Σωκράτης υἱός ἐστι Σωφρονίσκου' καὶ ἀνάπαλιν 'εἰ Σωκρ(ά)της υἱός ἐστι Σωφρονίσκου, πατήρ ἐστι Σωφρονίσκος Σωκράτους.'* Vocem *συμπλοκῆς*, sicut nisi ad enuntiata particula copulativa conexa a Stoicis relata non esse traditur, [1]) ita in eorum grammatica attributi quoque et substantivi coniunctionem, quam apud Hermogenem, particula copulativa carentem significasse veri dissimile non est. Deinde si eis personis, quae ut indefinitae disquisitionem non admittunt, respectis totam seriem intuemur, inter nomina propria *(τὰ ὡρισμένα καὶ κύρια)*, quae, dum modo persona cognita sit, maximam vim describendi habent, et inter *ἀόριστα* media posita esse invenimus. Idem discrimen enuntiatorum Stoicos fecisse Sextus Empiricus auctor est (adv. math. VIII 96 sq. [Arn. fr. Stoic. v. II n. 205]): *τῶν δὲ ἁπλῶν (*sc. *ἀξιωμάτων) τινὰ μὲν ὡρισμένα ἐστίν, τινὰ δὲ ἀόριστα, τινὰ δὲ μέσα, ὡρισμένα μὲν τὰ κατὰ δεῖξιν ἐκφερόμενα, οἷον 'οὗτος περιπατεῖ, οὗτος κάθηται· δείκνυμι γάρ τινα τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπων· ἀόριστα δέ ἐστι κατ' αὐτοὺς ἐν οἷς ἀόριστόν τι κυριεύει μόριον, οἷον 'τὶς κάθηται'· μέσα δὲ τὰ οὕτως ἔχοντα 'ἄνθρωπος κάθηται' ἢ 'Σωκράτης περιπατεῖ'*, nisi quod hic, cum pronomen demonstrativum mo-

---

[1]) Prantlii log. hist. I p. 446.

[1]) Hanc tabulam iam Syrianus praebet, sed mendo depravatam (in Hermog. comm. p. 54 R.); nam Hermogenis explicatione respecta (Sp. 139, 25. Cf. Syr. 56, 3 R.) vocibus εἰς αὐτὸν opponenda sunt εἰς τινα τῶν ἔξωθεν, non εἰς ἄλλον et vocibus εἰς τὸν παθόντα non εἰς τινα τῶν ἔξωθεν, sed εἰς ἄλλον.

mentum affert, nomina propria inter media numerantur. Eiusdem modi ac partitiones modo collatae, quibus duabus speciebus contradictorie oppositis media intericitur, factorum distributio Hermogenis est. V. p. 134, 24: *Ὥσπερ δὲ τῶν προσώπων, οὕτω καὶ τῶν πραγμάτων ἔστι διαφορά, καὶ (1.) ἰσχυροτάτην μὲν ἐξέτασιν ἐπιδέχεται ταῦτα, ἐφ' οἷς τις αὐτὸς ὡς ποιήσας κρίνεται, (2.) δευτέραν δέ, ὅταν ἑτέρου (= οὐκ αὐτοῦ) πράξαντος ἄντικρυς εἰς αὐτὸν ἀναφέρηται τὸ κρινόμενον, (3.) τρίτην, ἃ μεταξὺ τούτων ἐστίν.* Denique cum Hermogenis auctor *προβλήματα συνεστῶτα, ἀσύστατα, ἐγγὺς ἀσύστατα* distinguit, aequalem init rationem dispertiendi atque bis antea inierat. Quae quidem Stoicis in deliciis erat, nisi quod pro oppositione contradictoria contraria quoque invenitur.[1])

Iam ad *τὴν τῶν στάσεων διαίρεσιν* transeamus, quae secundum Hermogenis descriptionem in p. 66 uno conspectu posita est.

In hoc schemate facillime cognoscuntur Stoicorum species partiendi *ὑποδιαίρεσις, ἀντιδιαίρεσις, μερισμός*, de quibus apud Diog. L. (VII 61 sq.) haec scripta videmus: *ἀντιδιαίρεσις δέ ἐστι γένους εἰς εἶδος τομὴ κατὰ τοὐναντίον, ὡς ἂν κατ' ἀπόφασιν, οἷον τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν ἀγαθά, τὰ δ' οὐκ ἀγαθά. ὑποδιαίρεσις δέ ἐστι διαίρεσις ἐπὶ διαιρέσει, οἷον τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν ἀγαθά, τὰ δ' οὐκ ἀγαθά, καὶ τῶν οὐκ ἀγαθῶν τὰ μέν ἐστι κακά, τὰ δὲ ἀδιάφορα. μερισμὸς δέ ἐστι γένους εἰς τόπους κατάταξις, ὡς ὁ Κρῖνις· οἷον τῶν ἀγαθῶν τὰ μέν ἐστι περὶ ψυχήν, τὰ δὲ περὶ σῶμα. Ὑποδιαίρεσις* enim, continua distributio, toto schemate translatione excepta perspicitur, *ἀντιδιαιρέσεις* hae partitiones: *ἀφανές — φανερόν, ἀτελές — τέλειον, πρᾶγμα ἀνεύθυνον — ὑπεύθυνον, πρόσωπον ἀνεύθυνον — ὑπεύθυνον, μετάληψις ἔγγραφος — ἄγραφος* inveniuntur, *μερισμοί* hae:

[1]) Vide Diog. L. VII 96: . . *τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τελικά, τὰ δὲ ποιητικά, τὰ δὲ τελικὰ καὶ ποιητικά.* Cf. 97, 107; 42, 64, 92, 93, 95, 98, 101, 108. Stob. anth. v. II p. 57, 19; 59, 4, 5, 8, 10, 11; 60, 1, 2, 4; 70, 8, 21; 71, 15; 79, 18; 80, 16; 82, 5; 96, 18 W.

περὶ πράγματα — περὶ ῥητά, περὶ πράγματα γεγονότα-μέλλοντα, περὶ ἓν ῥητόν — περὶ πλείονα ῥητά, εἰς αὐτόν — εἴς τινα τῶν ἔξωθεν, εἰς τὸν παθόντα — εἰς ἄλλον.

Sed non modo rationem digerendi, verum etiam nonnulla discrimina ipsa Stoicorum esse evidenter demonstrari potest. Primo quidem aspectu dubitaverit quispiam, num tam non proprias ac facile menti occurrentes divisiones quam has: *ἀφανές — φανερόν, ἀτελές — τέλειον* e Stoicorum quasi officina petitas esse conicere liceat. At quandoquidem, quaecumque causa adhuc in disceptationem vocatur (*κρινόμενον*), ea iam ad liquidum explorata (*φανερόν*) esse nequit, tametsi in statibus definitionis et qualitatis plura quam in coniectura novimus, prima partitio magis artificiosa quam simplex reperitur. Atque in alteram, qua causae imperfectae et perfectae discernuntur, idem cadit; eas enim controversias, quibus de nomine facti crimini dati agitur, imperfectas et eas, quibus, quale sit factum, quaeritur, perfectas vocare nequaquam est simplicitatis. Neque igitur alienum esse videtur suspicari ambo discrimina ex alia doctrina eaque Stoica philosophia propter vestigia iam patefacta in rhetoricam esse translata. Ac profecto testimonia nobis praesto sunt ad hanc rem comprobandam.

Quod ad primam distributionem, qua causae obscurae et apertae distinguuntur, attinet, Stoicos res in manifestas et obscuras divisisse ex his locis Sexti Empirici colligi potest. Pyrrh. hyp. II 97: *Τῶν πραγμάτων . . κατὰ τοὺς δογματικοὺς τὰ μέν ἐστι πρόδηλα, τὰ δὲ ἄδηλα.*[1]) Hic quidem, cui sectae dogmaticorum haec partitio assignanda sit, in quaestionem cadit, sed ad Stoicos eam referendam esse hoc loco eiusdem auctoris edocemur (Pyrrh. hyp. I 138): *σημαίνοντα μὲν τὰ φαινόμενα, σημαινόμενα δὲ ὑπὸ τῶν φαινομένων ἄδηλα,* quoniam dialecticam Stoicam in duas partes,

---

[1]) Cf. Sexti E. adv. math. VIII 141, 316.

quarum altera *περὶ σημαίνοντα,* altera *περὶ σημαινόμενα* erat, distributam esse aliunde novimus.[1]) Praeterea spectandum est id discrimen *τοῦ κρινομένου,* de quo agimus, distinctioni *τοῦ ὑποκειμένου ἀποίου* et *ποιοῦ,* a qua Stoici categoriarum tabulam exordiuntur,[2]) respondere, quae similitudo ex eo elucet, quod quaelibet res, quo minus eius qualitatem concipimus, eo obscurior nobis est, quo magis, eo apertior. Coniecturalis igitur constitutio, *τὸ κρινόμενον ἀφανὲς* vel *ἀδήλου πράγματος ἔλεγχος οὐσιώδης,*[3]) et prima categoriarum Stoicarum, *ἡ ἄποιος ὕλη,* inter se conveniunt. Omnino autem illa genera notionum ad statuum doctrinam condendam pertinuisse et per se in multis variisque causis ad communes summas revolvendis probabile est et Quintilianus eo loco institutionis oratoriae[4]) significat, ubi quaestione, unde status ducatur, sibi proposita Aristotelis decem categorias enumerat mentione Plauti Stoici facta. Itaque praesertim cum, ut Stoici quattuor categorias distinxerunt, ita Hermagoras quattuor quaestiones rationales discrevisse tradatur, eas cum illis conferre non esse ab re quivis intellegit.[5])

Sed pergamus in distributionibus excutiendis. Alteram quoque partitionem, qua causae imperfectae et perfectae internoscuntur, e Stoicorum doctrina sumptam esse pro

---

[1]) Diog. L. VII 62: *τυγχάνει δ' αὕτη* (sc. *διαλεκτική*), *ὡς ὁ Χρίσιππός φησι, περὶ σημαίνοντα καὶ σημαινόμενα.* Cf. ibid. § 43. Sen. ep. 89. (Arn. fr. Stoic. v. II n. 122) Vide praeterea Clem. Alex. strom. VIII 9, 32 vol. III p. 376 Dind. (Ind. lect. Rost. 1894: H. de Arnim, De octavo Clem. Stromat. libro.). Epicurei quidem quoque et hanc et illam partitionem protulerunt (v. Diog. L. X 32 fr. 36 Us.; ibid. 34 p. 372 Us.). Neque autem hoc est mirum, quod, quamvis inter se dissenserint, tamen quasdam sententias utrique sectae communes esse scimus (v. Usen. Epicur. praef. p. LVII adn. 1).

[2]) Prantlii hist. log. I 430. Arn. fr. Stoic. v. II n. 374.

[3]) Herm. Sp. II 138, 12.

[4]) III 6, 23 sq.

[5]) Thielii Hermag. p. 47.

certo demonstrari potest. Namque secundum eos appellationes singularum rerum propriis vocibus elatae (*τὰ λεκτά*) aut imperfectae aut perfectae sunt.[1]) Jam cum *ὁ ὅρος* atque *ἡ ποιότης* notione *τοῦ φανεροῦ* [2]) consociata inter se ita seiungantur, ut ille ad appellationem facinoris imperfectam, quae definitione ipsa explenda est, haec ad perfectam spectet, vix dubitaverit quisquam, quin is rhetor, qui status arte ab Hermogene tradita conclusit, hanc distributionem a Stoicis mutuatus sit. Accedit, quod constitutionis definitivae explicatio, quam Hermogenes exhibet, Antipatri Stoici definitioni *τοῦ ὅρου* respondet. Vide Hermog. p. 138, 22: *ἔστι . . στάσις ὁρικὴ ὀνόματος ζήτησις περὶ πράγματος, οὗ τὸ μὲν πέπρακται, τὸ δὲ λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ ὀνόματος.* Quibuscum verbis haec concinere: *ὅρος δέ ἐστιν (ὥς φησιν Ἀντίπατρος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ὅρων) λόγος κατ' ἀνάλυσιν ἀπαρτιζόντως ἐκφερόμενος* [3]) his explanationibus dilucide apparet: *ἀπαρτιζόντως . . . τὸ μήτε ὑπερβάλλειν μήτε ἐνδεῖν* [4]) (cf. apud Hermog. *τὸ δὲ λείπει*) et *αὐτοτελῆ* (cf. apud Hermog. *πρὸς αὐτοτέλειαν*) [sc. *λεκτὰ*] *δ' ἐστὶ τὰ ἀπηρτισμένην ἔχοντα τὴν ἐκφοράν.*[5]) Simul ita demonstratur statum definitivum cum categoria altera Stoicorum, quae est *ἡ ποιότης*, conferendum esse, quia haec e Simplicii interpretatione in commentario ad Aristotelis categorias exhibita item, ac modo in *ὅρῳ* explicando vidimus, describitur. Vide Prantlii hist. log. v. I p. 431 adn. 91: . . *τοὺς . . ἀπαρτίζοντας καὶ ἐμμόνως ὄντας κατὰ διαφορὰν ποιοὺς ἐτίθεντο· ἀπαρτίζειν δὲ κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἔλεγον τοὺς τῇ ποιότητι συνεξισουμένους,*

---

[1]) Diog. L. VII 63: *τῶν . . λεκτῶν τὰ μὲν λέγουσιν εἶναι αὐτοτελῆ οἱ Στωϊκοί, τὰ δ' ἐλλιπῆ.* Cf. Sext. Emp. adv. math. VIII 12, 70. (Arn. fr. Stoic. v. II n. 181, 166, 187)

[2]) Cf. *τὸ λεκτόν*, quo, quod quis cogitat, eis patefacit, qui voces auditas intellegunt.

[3]) Diog. L. VII 60.

[4]) Alex. Aphrod. in Aristot. top. p. 43, 1 W.

[5]) Diog. L. VII 63. Cf. Arn. fr. Stoic. v. II p. 75.

ὡς τὸν γραμματικὸν καὶ τὸν φρόνιμον· οὔτε γὰρ πλεονάζει οὔτε ἐλλείπει τούτων ἑκάτερος παρὰ τὴν ποιότητα, ... ἡ ποιότης . . . συναπαρτίζει πρὸς τὸ ποιόν. (Arn. fr. Stoic. v. II n. 390) Adde hunc locum a Prantlio ibid. p. 433 adn. 96 allatum: *οἱ δὲ Στωϊκοὶ τὸ κοινὸν τῆς ποιότητος τὸ ἐπὶ τῶν σωμάτων λέγουσι διαφορὰν εἶναι οὐσίας, οὐκ ἀποδιαληπτὴν καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς ἐννόημα καὶ ἰδιότητα ἀπολήγουσαν* (Arn. Stoic. fr. v. II n. 378), i. e. *εἰς τὸν ὅρον,* nam *Χρύσιππος λέγει ὅτι ὅρος ἐστὶν ἡ τοῦ ἰδίου ἀπόδοσις* (Prantl. l. all. p. 425 adn. 70 [Arn. fr. Stoic. v. II n. 226]), quacum definitione non discrepare Antipatri Alexander Aphrodisiensis his verbis exponit (comm. in Aristot. top. p. 43, 2 W): *οὐδὲν ἂν λέγοιεν τὸν ὅρον διαφέρειν τῆς τοῦ ἰδίου ἀποδόσεως* (sc. *οἱ λέγοντες ὅρον εἶναι λόγον κατὰ ἀνάλυσιν ἀπαρτιζόντως ἐκφερόμενον*). *λόγος γὰρ καὶ τὸ 'ζῶον γελαστικόν' καὶ ἀπερίττως τε καὶ ἀνελλιπῶς σημαίνει τὸν ἄνθρωπον· οὔτε γὰρ ἐπὶ πλέον οὔτε ἐπ' ἔλαττόν ἐστι τοῦ ἀνθρώπου. ἀλλὰ πλεῖστον ὁρισμοῦ ὁ διὰ τοῦ ἰδίου λόγος ἀποδιδόμενος διαφέρει, ὅτι μὴ σημαίνει ἐν τίνι ἐστὶ τὸ εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ. ὅτι γὰρ μὴ ἐν τῷ γελαστικῷ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ εἶναι, δῆλον ἐκ τοῦ τὰς καθ' ὅ ἐστιν ἕκαστον ἐνεργείας ταύτας τελειοῦν αὐτό· οὐκ ἔστι δὲ τελειότης ἀνθρώπου τὸ γελᾶν.*[1]) Neque igitur, quandoquidem *τὸν ὅρον* et *τὴν ποιότητα* secundum Stoicos inter se congruere probavimus, Thielio assentiri possumus, qui constitutionem definitivam cum categoria *τοῦ πὼς ἔχοντος* vult comparari.[2]) Immo hoc genus notionum statui qualitatis respondere Quintilianus aperte docet, cum Hermagoram qualitatem per accidentia (*κατὰ συμβεβηκότα*) vocavisse tradit.[3]) Nam sicut *ἡ ἄποιος ὕλη* et *ἡ ποιότης* ad *τὴν οὐσίαν* spectant, ita *τὸ πὼς ἔχον* et *τὸ πρός τι πὼς ἔχον*

---

1) Praeterea notatu dignum est Minucianum *τὸν ὅρον* ita explicavisse: *'ὅταν ὁμολογῇ μὲν ὁ φεύγων τὸ πεπραγμένον, περὶ δὲ τῆς ἰδιότητος ἡ ζήτησις ᾖ, περὶ τοῦ ποῖόν τί ἐστι τὸ πεπραγμένον.'* (Syr. l. all. p. 99, 2 R).

2) Hermag. p. 48.

3) III 6, 56.

ad *τὰ συμβεβηκότα,* quam notionem a Stoicorum doctrina categoriarum alienam esse Thiele haud recte contendit.[1]) Postremo statum translationis quartae categoriae *τοῦ πρός τι πὼς ἔχοντος* similem esse Quintilianus idem, postquam caput generale ad aliquid maxime in comparativo genere versari ostendit, (III 6, 52) sic exponit: »Sed in illas quoque translativas, ut supra significavi (III 6, 23), quaestiones incidit: An huic ius agendi sit? vel, facere aliquid conveniat? An contra hunc? An hoc tempore? An sic? omnia enim ista referri ad aliquid necesse est.« Qui autem locus translationi in statuum discriptione assignandus sit, ut, id quod in conspectu supra proposito fit, non sit extra continuam partitionem, e ratione categorias digerendi Stoica colligi potest. Etenim quemadmodum *ἡ ποιότης,* qualitas cum rei natura coniuncta, *τῷ πὼς ἔχοντι,* attributis, quae ad ipsam substantiam rei non pertinent, opposita est,[2]) sic *τὸ πρός τι,* quod ad talem rationem spectat, qualis in vi propria alterius rei alteri oblata consistit, obiacet *τῷ πρός τι πὼς ἔχοντι,* quod ad externam

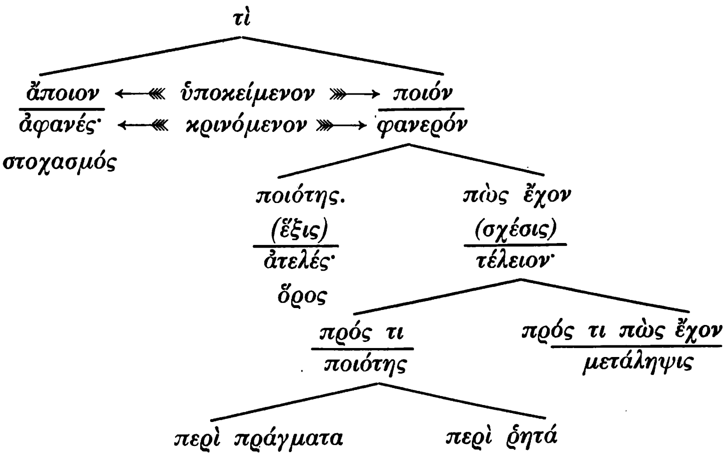
---

[1]) l. all. p. 53. Cf. Prantlii hist. log. I p. 429 adn. 84. Stob. anth. v. I p. 138, 14 W.: *Αἴτιον δ᾽ ὁ Ζήνων φησὶν εἶναι δι᾽ ὅ· οὗ δὲ αἴτιον συμβεβηκός· καὶ τὸ μὲν αἴτιον σῶμα, οὗ δὲ αἴτιον κατηγόρημα* (cf. vocem *συμβάματος* Prantl l. all. p. 439 adn. 114). Clem. Alex. strom. VIII 6, 17 vol. III p. 364 Dind.

[2]) Haec distinctio a Simplicio ita illustratur (Prantl l. all. p. 431 adn. 91 [Arn. fr. Stoic. v. II p. 129, 1]): *εἰ μέν τις ὀψοφάγος, καὶ φίλοψος πάντως, εἰ δὲ φίλοψος, οὐ πάντως ὀψοφάγος, ἐπιλειπόντων γὰρ τῶν μερῶν δι᾽ ὧν ὀψοφαγεῖ, τῆς μὲν ὀψοφαγίας ἀπολέλυται, τὴν δὲ φίλοψον ἕξιν οὐκ ἀνῄρηκε.* Cf. ibid. p. 433 adn. 95: *ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου ὑποκειμένου οὐ πᾶν χρῶμα οὐδὲ πᾶσα ποιότης ἐν ὑποκειμένῳ, ἀλλ᾽ ὅταν μὴ συμπληρωτικαί εἰσι τῆς οὐσίας· τὸ γοῦν λευκὸν ἐπὶ μὲν τοῦ ἐρίου ἐν ὑποκειμένῳ, ἐπὶ δὲ τῆς χιόνος οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ, ἀλλὰ συμπληροῖ τὴν οὐσίαν ὡς μέρος καὶ ὑποκείμενον μᾶλλόν ἐστι μετὰ τῆς οὐσίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ θερμότης τῆς μὲν τοῦ πυρὸς οὐσίας μέρος ἐστίν, ἐν ὑποκειμένῳ δὲ γίνεται τῷ σιδήρῳ, ἐπειδὴ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται ἐν τῷ σιδήρῳ ἄνευ τῆς τοῦ σιδήρου φθορᾶς.* (Hic locus apud Arnimium deest.)

tantummodo rationem, quae inter res intercedit, attinet.[1]) Similiter quaestiones rationales et legales secundum Hermogenis discriptionem statui qualitatis suppositae translationi obiectae sunt, quoniam illis de peculiari modo agendi vel efficiendi personarum rerumque (e rationibus iusti, legitimi, utilis, honesti iudicando) quaeritur, in hac autem circumstantiae tantum aliqua pars, non ipsum factum in controversiam disceptationemque cadit. Itaque conicere licet *τὸ τέλειον κρινόμενον* pro eo, quod reliqui status subdividendi causa appellationibus generalioribus significantur, in *τὸ πρός τι* et *τὸ πρός τι πὼς ἔχον* distributum esse, qua in partitione illud quaestiones rationales et legales complectitur, hoc translationis nomen generalius est.

Quibus similitudinibus demonstratis convenientiam doctrinae Stoicae categoriarum et illius discriptionis statuum, quam Hermogenes tradidit, hoc brevi conspectu facile contueris.

[1]) Vide Prantlium l. all. p. 435 adn. 101 (Arn. fr. Stoic. v. II n. 403 p. 132, 42): *πρός τι μὲν λέγουσιν, ὅσα κατ' οἰκεῖον χαρακτῆρα διακείμενά πως ἀπονεύει πρὸς ἕτερον, πρός τι δὲ πὼς ἔχοντα, ὅσα πέφυκε*

Neque tamen adhuc omnia vestigia Stoicorum huic disciplinae oratoriae, de qua agimus, impressa aperuimus. Id quoque discrimen, quo quaestiones rationales et legales distinguuntur, illorum doctrinam redolet. Namque ut illae de factis, hae de verbis alicuius constitutionis sunt, sic dialecticae Stoicae, ut iam commemoravi, altera pars est *περὶ σημαινόμενα,* i. e. de rebus, altera *περὶ σημαίνοντα,* i. e. de verbis. Quae comparatio his locis comprobatur. Quint. III 5, 4: »Illud iam omnes fatentur esse quaestiones in scripto et in non scripto; in scripto de iure, in non scripto de re. Illud rationale, hoc legale genus Hermagoras atque eum secuti vocant, id est *νομικὸν* et *λογικόν*. Idem sentiunt, qui omnem quaestionem ponunt in rebus et in verbis.« Adde, quod paulo superius legitur (§ 1): »Omnis autem oratio constat aut ex his, quae significantur, aut ex his, quae significant, id est rebus et verbis.«[1]) Atque hanc partitionem a Posidonio Stoico in statibus tractandis adhibitam esse Quintilianus plane dicit (III 6, 37): »In duo et Posidonius dividit, vocem et res. In voce quaeri putat, an significet, quid, quam multa, quo modo? in rebus coniecturam, quod *κατ' αἴσθησιν* vocat, et qualitatem et finitionem, cui nomen dat *κατ' ἔννοιαν,* et ad aliquid. Unde et illa divisio est, alia esse scripta, alia inscripta.« Hoc autem modo quaestiones significationis statibus legalibus Hermagorae comparandae sunt.[2])

συμβαίνειν τινὶ καὶ μὴ συμβαίνειν ἄνευ τῆς περὶ αὐτὰ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως μετὰ τοῦ πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀποβλέπειν, ὥστε ὅταν μὲν κατὰ διαφοράν τι διακείμενον πρὸς ἕτερον νεύσῃ, πρός τι μόνον τοῦτο ἔσται, ὡς ἡ ἕξις καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἴσθησις, ὅταν δὲ μὴ κατὰ τὴν ἐνοῦσαν διαφοράν, κατὰ ψιλὴν δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν θεωρῆται, πρός τι πὼς ἔχον ἔσται, ὁ γὰρ υἱὸς καὶ ὁ δεξιὸς ἔξωθέν τινων προσδέονται πρὸς τὴν ὑπόστασιν.

[1]) Cf. Corn. art. rhet. epit. p. 37, 3 Gr. (Prol. p. XXXII); Sext. Emp. adv. math. II 36 sqq.; W. IV 254, 25.

[2]) Cf. Thielii Hermag. p. 191.

Prima quaestio, an significet, syllogismo respondet, quo agatur, haecne vis in lege allata insit, ut rem propositam ei subici liceat.

Alteram quaestionem, quid significet, statui *κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν*[1]) convenire manifestum est, quoniam haec controversia in sententia explananda vertitur. Vox quoque *ὑπεξαιρέσεως*, qua Hermagoras usus est pro voce *διανοίας*, Stoicis deberi videtur.[2])

Tertia quaestio, quam multa significet, ambiguitati congruit, quae contentio ex eo nascatur, quod scriptum duas pluresve res significat.

Quarta quaestio, quo modo significet, cum statu legum contrariarum conferenda est. Namque hic in disceptationem cadit, quo modo leges contrariae tales sententias accipiant, ut discrepantia tollatur. Huius status explicatio ipsa, quam Hermogenes praebet, consuetudinem loquendi Stoicorum prodit (p. 141, 7): *ἔστι . . . ἀντινομία δύο ἢ καὶ πλειόνων ῥητῶν ἢ καὶ ἑνὸς διαιρουμένου μὴ φύσει ἐναντίων,*[3]) *κατὰ περίστασιν δὲ μάχη.*[4])

Has quaestiones Posidonium Hermagoram secutum distinxisse, id quod Thiele contendit,[5]) vix est probabile. Nam vel per se minus verisimile est philosophum rhetore auctore uti quam rhetorem philosopho et iam Chrysippum compluria scripta de ambiguitate, ex qua quidem quaeque controversia scripti exsistit,[6]) composuisse [7]) atque in hac re rhetores ad Chrysippi eiusque discipulorum auctoritatem

---

[1]) Cf. Diog. L. VII 201, ubi inter Chrysippi scripta hoc enumeratur: *περὶ τοῦ πῶς ἕκαστα λέγομεν καὶ διανοούμεθα ά.*

[2]) V. Epict. man. c. II 2. Cf. Sext. Emp. adv. math. VIII 479; Stob. anth. v. II p. 115, 7 W.; Arn. fr. Stoic. v. II n. 251.

[3]) Demosth. Timocr. (XXIV) 33 sqq.

[4]) Prantl l. all. p. 460 adn. 157.

[5]) Hermag. p. 190.

[6]) Cic. de or. II 26, 110.

[7]) Diog. L. VII 193.

se contulisse novimus.[1]) Neque igitur dubitare possumus, quin Hermagoras, ut in aliis rebus, ita in quaestionibus legalibus distribuendis Stoicorum vestigiis institerit.

Quoniam dialecticam haud leve momentum ad statuum doctrinam fulciendam atque explicandam attulisse demonstravimus, nunc ethicae quaedam partitiones et definitiones in deliberativum genus causarum translatae proponendae sunt.

Haec enim Cicero in altero libro rhetoricae praebet (52, 157): »Rerum expetendarum tria genera sunt; par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos adliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate, quod genus virtus, scientia, veritas. Est aliud autem non propter suam vim et naturam, sed propter fructum atque utilitatem petendum; quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod et sua vi et dignitate nos inductos ducit et prae se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio.«[2]) quam divisionem tripartitam e Stoicorum ethica sumptam esse hoc loco Diogenis Laertii (VII 107) edocemur: . . . *τῶν προηγμένων τὰ μὲν δι' αὑτὰ προῆκται, τὰ δὲ δι' ἕτερα, τὰ δὲ καὶ δι' αὑτὰ καὶ δι' ἕτερα. καὶ δι' αὑτὰ μὲν εὐφυΐα, προκοπὴ καὶ τὰ ὅμοια· δι' ἕτερα δὲ πλοῦτος, εὐγένεια καὶ τὰ ὅμοια· δι' αὑτὰ δὲ καὶ δι' ἕτερα ἰσχύς, εὐαισθησία, ἀρτιότης. δι' αὑτὰ μέν, ὅτι κατὰ φύσιν ἐστί· δι' ἕτερα δέ, ὅτι περιποιεῖ χρείας οὐκ ὀλίγας. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ τὸ ἀποπροηγμένον κατὰ τὸν ἐναντίον λόγον.*[3]) Praeterea apud Ciceronem

---

[1]) Auct. ad Her. II 11, 16; Cic. or. 32, 115; Theonis prog. Sp. II 81, 30 (cf. Diog. L. VII 62) et 129, 11 sq. (cf. Gal. *π. τ. παρα τὴν λέξιν σοφισμ.* c. 4 vol. XIV p. 595 sq. K. [Arn. fr. Stoic. v. II n. 153]; Fort. p. 99, 18 sq.); Herm. Sp. II 141, 20. Strill. l. all. p. 40 sq.

[2]) Cf. auct. ad Her. III 2, 2.

[3]) Cf. Stob. antholog. vol. II p. 72, 14; 71, 15; 73, 16 W. et Alex. Aphrod. in Aristot. top. p. 229, 2 Wall.

l. all. § 159 sqq. et ἀρετῆς definitionem Stoicam [1]) et quattuor genera virtutis secundum Stoicos distinguenda invenimus: »Habet... (sc. virtus) partes quattuor: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.« Cf. Stob. antholog. vol. II p. 60, 9 W.: *Τῶν . . ἀρετῶν τὰς μὲν εἶναι πρώτας, τὰς δὲ ταῖς πρώταις ὑποτεταγμένας· πρώτας δὲ τέτταρας εἶναι, φρόνησιν, σωφροσύνην, ἀνδρείαν, δικαιοσύνην.* Porro hae definitiones inter se comparandae sunt: (Cic. de inv. II 53, 160) »Prudentia est rerum bonarum et malarum neutrarumque scientia.« = (Diog. L. VII 92) *τὴν . . φρόνησιν εἶναι ἐπιστήμην κακῶν καὶ ἀγαθῶν καὶ οὐδετέρων.* (Stob. l. all. p. 59, 5 W.) (Cic. l. all. § 160) »Iustitia est habitus animi communi utilitate conservata suam cuique tribuens dignitatem.« ~ (Stob. l. all. p. 59, 9 W.) *δικαιοσύνην . . ἐπιστήμην ἀπονεμητικὴν τῆς ἀξίας ἑκάστῳ.* Cf. ibid. p. 63, 22. (Cic. l. all. § 163) »Fortitudo est considerata periculorum susceptio et laborum perpessio.«] ~ (Stob. l. all. p. 60, 14 W.) *τὴν . . ἀνδρείαν περὶ τὰς ὑπομονάς.* Cf. ibid. p. 63, 20. (Cic. l. all. § 164) »Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata dominatio.« ~ (Stob. l. all. p. 60, 13 W.) *τὴν . . σωφροσύνην περὶ τὰς ὁρμὰς τοῦ ἀνθρώπου.* Cf. ibid. p. 63, 15: *τῆς . . σωφροσύνης ἴδιον κεφάλαιόν ἐστι τὸ παρέχεσθαι τὰς ὁρμὰς εὐσταθεῖς καὶ θεωρεῖν αὐτὰς προηγουμένως.* Similes definitiones exhibet auctor ad Herennium in libro tertio (2, 3). Neque autem item species quattuor principalium virtutum a Cicerone enumeratae comparationem admittunt, quantum videmus, nisi quod hae definitiones fere inter se respondent: (Cic. l. all. § 161) »Religio est, quae superioris cuiusdam naturae, quam divinam vocant, curam caerimoniamque adfert.« ~ (Stob. l. all. p. 62, 2 W.) *εὐσέβειαν . . ἐπιστήμην θεῶν θερα-*

---

[1]) Hanc enim Cicero tradit: »virtus est animi habitus naturae modo atque rationi consentaneus.«, quacum concinit ista definitio Stoicorum a Stobaeo tradita (II 60, 7): *τὴν ἀρετὴν διάθεσιν εἶναί φασι ψυχῆς σύμφωνον αὐτῇ περὶ ὅλον τὸν βίον* (*ὁμολογουμένην φύσει* [75, 10]).

πείας. (Cic. l. all. § 164) »perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio.« ∼ (Stob. l. all. p. 61, 12) *καρτερίαν . . . ἐπιστήμην ἐμμενητικὴν τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσι*. (Fortitudinis reliquis partibus, quas exhibet Cicero, magnificentiae, fidentiae, patientiae nomina quidem Graeca, quae in Stoicorum ethica eis sunt, comparare possumus: *μεγαλοψυχίαν, εὐψυχίαν, φιλοπονίαν*.) (Cic. l. all. § 164) »Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur.« ∼ (Stob. l. all. p. 61, 11) *ἐγκράτειαν . . ἐπιστήμην ἀνυπέρβατον τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον φανέντων* (Diog. L. VII 93) *ἢ ἕξιν ἀήττητον ἡδονῶν*.

Denique moneo in Theodori quoque doctrina vestigia Stoicorum apparere. Etenim quod is statum *κεφάλαιον γενικώτατον*[1]) appellavit et omnia retulit ad capita (*κεφάλαια*),[2]) utraque vox illorum philosophorum usum loquendi redolet.[3])

---

1) Quint. III 6, 2.

2) Quint. III 11, 26.

3) Diog. L. VII 126. Cf. Stob. anthol. v. II p. 63, 10 W.; Diog. L. VII 61.

CAPITIS TERTII PRIOR PARS.

QUID HERMAGORAS DE STATIBUS DOCUERIT.

Imprimis Ciceronis rhetoricae libris,[1]) Quintiliani institutionis quibusdam locis, Augustini de rhetorica tractatui notitiam doctrinae Hermagoreae debemus. Qui alii auctores adhibendi sint, infra videbimus. Neque autem hi fontes, ut ita dicam, liquidi sunt, id quod viri docti adhuc parum respexerunt. Itaque priusquam ad Hermagorae doctrinam restituendam veniamus, quaerendum esse mihi videtur, quatenus in eis scriptoribus, qui eius fragmenta tradiderunt, adeundis cautione opus sit.

Ac primum quidem Ciceronem, quamquam Piderit eum in rhetoricae libris Hermagorae vestigia eius arte inspecta non leviter pressisse arbitratur,[2]) tamen haud magna fide dignum esse ex his apparet. Vel propterea cautio adhibenda est, quod Ciceronis libri rhetoricae ex commentariis, in quos adulescentulus magistri scholas regesserat,[3]) orti sunt, quandoquidem talia scripta auditoris verba celeriter excipientis atque ingenii immaturi nequaquam ab erroribus absunt. Ac quam non alligetur

---

[1]) De hac inscriptione vide G. Friderici adnot. crit. p. LXXXI.

[2]) l. all. p. 15.

[3]) Cic. de or. I 2, 5: ». . quae pueris aut adulescentulis nobis ex commentariolis nostris incohata ac rudia exciderunt, —« Cf. Quint. III 6, 59: »Sunt enim velut regestae in hos commentarios, quos adulescens deduxerat, scholae, et si qua est in his culpa, tradentis est.«

Cicero eis verbis a Pideritio et Thielio allatis, quibus, ubicumque ab Hermagora recedet, id ratione subiecta se memoraturum esse promittere videtur,[1]) ex eo intellegi potest, quod, cum Hermagoram ut quattuor status rationales, ita quattuor quaestiones legales disiunxisse et proportione et ceterorum auctorum consensu demonstretur, Cicero quinque species scripti controversiae enumerat[2]) neque ullum verbum de hac discrepantia facit. Porro nobis spectandum est eam notionem, qua *θέσεις* et *ὑποθέσεις* comprehendi et totam doctrinam Hermagorae contineri, civilis quaestionis dico, ex auctoritate locupleti constat, a Cicerone silentio praeteritam esse,[3]) nisi quod civilem rationem vel scientiam ad oratoriae facultatis genus definiendum strictim attingit,[4]) cum eas res, in quibus versatur illa scientia, non illustrat.[5]) Itaque Ciceronem, cum neque hic de materia civili quidquam certi tradiderit et illic quaestionem civilem prorsus omiserit, Hermagorae artem inspexisse veri dissimillimum est. Deinde perplexa expositio notionum rationis, iudicationis, firmamenti[6]) dubitationem affert. Etenim ratione ita ex-

---

[1]) Cic. de inv. I 9, 12: »Quod eius (sc. Hermagorae), ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur, verum brevi, ne aut, si taciti praeterierimus, sine causa non secuti putemur, . . .« Piderit l. all. p. 15. Thiele l. all. p. 18.

[2]) Quod Thiele (l. all. p. 79) quintam speciem ut supervacaneam tollere non dubitat, audacius quam rectius facit; namque haec species in libro priore (13, 17) ita tantummodo delenda erat, si in altero non separatim tractata esset (II 51, 153). Cf. Fortun. p. 100, 29; 108, 18 H.

[3]) de inv. I 6, 8.

[4]) l. all. I 5, 6.

[5]) Id dolendum est, quoniam notio *πολιτικοῦ* in controversiam cadit, ut infra exponemus.

[6]) Utrum artis vocabulum Latinum rationis ac firmamenti — voce autem iudicationis *τὸ κρινόμενον* reddi apertum est — utri Graeco *αἰτίου* et *συνέχοντος* respondeat, infra ostendam. Vide Cic. l. all. I 13, 18; 14, 19.

planata, ut defensio criminis intellegatur, id quod rationi accusator opponit, transilitur ac statim ad iudicationem, quae est controversia ex infirmatione rationis nata, deflectitur. Atque cum ante iudicationem infirmationem rationis exponi oportuerit, post illam demum Cicero hanc illustrat. Praeterea quod summa controversia, quae appellatur iudicatio, constituta firmamentum, velut si summam quaestionem superet, explicatur, suspicionem nobis movet, praesertim si partitionum oratoriarum atque ad Herennium artis rhetoricae eos locos, qui illi respondent, in comparationem vocamus. Namque pro hac definitione: »Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris et adpositissima ad iudicationem«, ea, quam hic ante iudicationem requirimus, in partitionibus oratoriis invenitur: »firmamentum . ., quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest«,[1]) quacum explanatione concinit auctoris ad Herennium.[2]) Jam quid de illa explicatione in dubium vocata iudicemus? Haec quaestio non tam facile absolvi potest, quam Thiele opinatur, cum haec dicit l. all. p. 71: . . . was soll wohl nach dem *κρινόμενον,* der definitiven Fragestellung seitens des Richters, noch eine Unterstützung der eigenen ratio des Angeklagten, wozu sollen die doppelten Rechtfertigungen des Angeklagten dienen, wenn ihnen kein neuer Einwand des Klägers entgegentritt? Diese Erklärung ist also einfach zu verwerfen. In qua sententia proferenda notionem *τοῦ κρινομένου* non recte interpretatus est. Neque enim iudicatio intellegi potest ea quaestio, quae extrema orationibus accusatoris et defensoris habitis, ut argumenta ab utroque prolata spectet, iudicibus diiudicanda est, cum sit potius ea, ad quam et accusator et defensor omnem

---

[1]) Part. or. 29, 103.

[2]) I 16, 26: »firmamentum . ., id est, quod continet accusationem quod adfertur contra rationem defensionis.«

rationem totius orationis derigit.[1]) Itaque difficultas aliter expediatur oportet. Vel e Ciceronis verbis modo in adnotatione allatis perspicimus firmamenti definitionem addubitatam haud inanem esse, ut Thiele et Volkmann [2]) putant, quamvis non suo loco stare videatur. Jam cum firmamentum hic quaedam singularis species argumentandi intellegatur, eam partem, qua de argumentationibus potissimum agitur, adibimus idque eius status propriam tractationem, sub quem causa exempli prolati cadit. Ac profecto his verbis, quibus Cicero notionem firmamenti in libro rhetoricae priore (§ 19) illustravit: »ut si velit Orestes dicere eiusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis et familiae, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint« lumen afferimus, cum id, quod Cicero singillatim dicit de criminis relatione, cuius hoc exemplum est, iis comparamus. Etenim illic inter argumentationes, quae item atque in aliis statibus explicandis iudicationem excipiunt, eadem, quam modo protulimus, sic generatim exponitur (II 28, 84): »Illa . . acerrima accusatorum criminatio (cf. »firmissima argumentatio defensoris«, quae huic respondet), per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indamnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur, primum si . . . . . ; deinde eiusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit . . . . (§ 86) Ab defensore, in eius, quem ultus sit, audaciam sui conquestio; rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio eius, qui fecerit, et causa et tempore considerare oportere; quid mali futurum sit aut ex iniuria aut ex scelere alicuius, nisi tanta et

---

[1]) Vide auct. ad Her. l. modo all.: »Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.« Cf. ibid. 17, 27. Cf. Cic. de inv. II 17, 52: »Ad . . iudicationem argumentationes omnes adferre oportebit.«

[2]) Volkm. l. all. p. 103.

tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam aut ad parentes aut ad liberos pertineret aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus aut necesse est aut oportet esse, vindicata.« Neque igitur explicatio addubitata intellegi nequit. Atqui isto loco, de quo agitur, de argumentatione singulari ut dissereret, Cicero sibi non proposuit, sed de iis, quae toti causae singillatim tractandae antecedant oportet, ut id, in quo lis vertitur, constitui possit, i. e. iudicatio, ultra quam hic progredi non licuit.[1]) Itaque firmamenti expositio in suspicionem vocata ut ab hoc loco aliena reicienda est. Qui autem Cicero in hunc errorem induci potuit? Quoniam vox firmamenti alibi quoque non ad infirmationem, sed ad confirmationem relata invenitur,[2]) non miramur, quod Cicero ex aequalitate nominum diversas notiones confudit, cum reputamus talem errorem in commentariolos celeriter conscriptos facile irrepere potuisse. Magistrum enim dicendi, quem Cicero adulescentulus audivit, vocabulo firmamenti parum accurate in utramque sententiam usum esse, cum exemplo prolato firmissimam argumentationem statim illustrare sibi videretur, mea quidem est sententia. Jam ea verba doctoris, quibus primo rationis infirmationem voce firmamenti significatam explanavit, Ciceronem non satis attentum fugerunt, ut supra vidimus. Sed cum iterum eiusdem vocis ad rationis confirmationem relatae mentio fieret, ea, quae prius non audiverat, supplere conatus est inscius non eandem vim hic voci subiectam esse ac primo loco. His patefactis vix est probabile Ciceronem, si Hermagorae artem inspexisset, hunc errorem non correcturum fuisse.

---

[1]) Vide haec verba, quae firmamenti explicationem sequuntur: »Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur.«

[2]) Cic. de inv. I 24, 34: »Confirmatio est, per quam argumentando nostrae causae fidem et auctoritatem et f i r m a m e n t u m adiungit oratio.«

Accedit, ut ordo rerum offensionem habeat. Namque notiones quaestionis, rationis, firmamenti, quippe quae fundamenta uniuscuiusque status sint, ut infra planius reddemus, ante statuum partitionem exponi exspectamus, cum appendicis loco de eis dictum sit. Itaque in Hermagorae doctrina restituenda Ciceronis auctoritati nos addicere non licet.

Sed ad Quintilianum veniamus. Eum, quamquam nonnullos libros rhetoricos, qui ferebantur Hermagorae, cognoverat, tamen valde dubitavisse, essentne illustrissimo illi rhetori adiudicandi, ideoque eos omisisse ex hoc loco perspicuum est (inst. or. III 5, 14): »Sunt . . . inscripti nomine Hermagorae libri, qui confirmant illam opinionem [quod spectat ad § 12: inutiles quidam oratori putant universales quaestiones], sive falsus est titulus, sive alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusmodi esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa composuit, cum, sicut ex Ciceronis quoque rhetorico primo [1]) manifestum est, materiam rhetorices in thesis et causas diviserit.« Ac Quintilianum illos libros Hermagorae praeclaro rhetori, utpote quem universales quaestiones oratoris facultate complexum esse et e ratione doctrinae eius et ex ceterorum auctorum consensu constet, ob illam repugnantiam iure abiudicavisse apparet. Quodsi praeter illos libros Hermagorae maiori non addicendos Quintiliano alii, quos illius esse sibi persuasisset, noti atque inspecti fuissent, vix est dubium, quin eorum hic mentio facta esset. Atqui quod Ciceronis testimonio nititur [2]) neque libris, qui Hermagorae ferebantur, addubitatis artem, quae genuina habebatur, opponit, inde patet ea, quae Quintilianus de huius doctrina tradidit, non a praeclaro illo rhetore ipso, sed praecipue a Cicerone petita esse, praeter quem quidam alii auctores adhibiti

[1]) Cic. de inv. I 6, 8.
[2]) Cf. Thielii brevem expositionem p. 18 l. all.

sunt, quoniam nonnulla fragmenta Hermagorea, quae Quintilianus praebet, apud Ciceronem non reperiuntur vel aliter exhibentur. Tullium, quamvis non ubique recta tradiderit, tamen imprimis a Quintiliano in Hermagorae arte tractanda respectum esse etiam ex hoc loco, ubi Ciceronis errorem quendam corrigens adumbrationem doctrinae Hermagoreae interrumpit, intellegi potest (inst. or. III 6, 58 sq.): »Nec me fallit, in primo Ciceronis rhetorico aliam esse loci negotialis interpretationem, cum ita scriptum sit: Negotialis est, in qua, quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur; cui diligentiae praeesse apud nos iuris consulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra (III 5, 15) dixi . . .« Hic haud scio an pluribus verbis ea, quae Cicero exhibet, Quintilianus non examinaturus fuerit, nisi eo primario auctore usus esset. Sed ad locum antea p. 84 allatum redeo. Eius verba: »qui de hac arte mirabiliter multa composuit« tam incerta ac vaga sunt, ut in hoc sententiarum conexu, quo aliquid certi de Hermagorae maioris doctrina requirimus, ad eius libros a Quintiliano ipso inspectos referri non possint. Praeterea nihil nisi vocula »quoque« aliquid scrupuli inicere potest, si quis eam ad praeclari illius rhetoris artes a Quintiliano inspectas revocat, sed Fabium eas dubitanter genuinas duxisse nisi Cicerone auctore usum censet. Quamquam, ut supra exposui, quidni, si haec scripta ante oculos habuisset, id hoc loco, cum aliorum librorum, qui Hermagorae ferebantur, mentionem faceret, aperte commemoravisset? Ac quamvis Ciceronis testimonio egeret, tamen futurum fuisse, ut ille fons non nisi vocula »quoque« significaretur, veri dissimile est. Immo vero particulam »quoque« ad ceteros rivulos, e quibus Quintilianus hausit, spectare manifestum est. Deinde fieri non potuisse, ut Hermagorae artem inspiceret, ex his verbis, quibus, quam incertus fuerit de illius sententia, prodit, evidentissime elucet (inst. or. II 21, 21): »Herma-

goras quoque, dicendo materiam esse in causa et in quaestionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quaestiones si negat ad rhetoricen pertinere, dissentit a nobis; si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoque adiuvamur.« Tum notatu dignum est Quintilianum, quamquam compluribus locis civiles quaestiones attigit,[1]) tamen hanc notionem fundamentum totius doctrinae Hermagoreae esse item ac Ciceronem nusquam retulisse. Huc adde postremo Quintilianum in notionibus *αἰτίου, συνέχοντος* tractandis, quamvis occasio Hermagorae sententiae plane proferendae, praesertim cum brevi ante eum commemorasset[2]) et rhetores de illis notionibus inter se dissentirent, ei data esset, tamen de quibusdam modo verba fecisse atque pro aliorum, imprimis Hermagorae auctoritate Ciceronis explicationem non aptam amplexum esse.[3]) Atque haec fundamenta statuum item ac Cicero adversus rationem appendicis loco exposuit. Haec igitur verba Quintiliani (inst. III 11, 1): »His (sc. statibus) inventis intuendum deinceps Hermagorae videtur, quid sit quaestio, ratio, iudicatio, continens, vel, ut alii vocant, firmamentum,« quamquam Hermagoras nominatur, tamen fide indigna sunt. Ordo ipse vocabulorum artis »ratio, iudicatio, continens«, quoniam iudicationem, ut supra vidimus, extremo loco stare oportet, suspicionem movet iterumque demonstrat Quintilianum Ciceroni se addixisse. — Quibus omnibus fides Quintiliano in Hermagorae doctrinae fragmentis tra-

---

1) Inst. or. II 15, 15; 15, 36; 21, 2.

2) III 11, 1.

3) III 11, 5: ». . tanta est circa verba dissensio, ut alii *αἰτίαν* causam iudicii, *αἴτιον* autem facti vocent, alii eadem in contrarium vertant.« Ibid. § 9: »*Συνέχον* autem (quod, ut dixi, continens alii firmamentum alii putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris et potentissimam ad iudicationem) quibusdam id videtur esse, post quod nihil quaeritur, quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur.« Ibid. § 12: »Firmamentum autem verbis ipsius ponam. . .«

ditis hactenus derogata est, ut per se nihil valeat, quandoquidem illum huius artem non inspexisse comprobavimus, sed eorum tantummodo auctorum, quibus usus est, fide contineatur. Quae quam infirma sit, quod quidem ad Ciceronem attinet, supra vidimus. Ac qui sint ceteri auctores, quos Quintilianus in hac re adiit, nescimus; quo magis cavendum est, ne temere fidem habeamus. Neque igitur quidquam, quod Quintilianus praebet, accipere nobis licet, nisi aliis auctoribus comparandis atque artis Hermagoreae propria ratione respicienda examinavimus.

Quodsi praeter Ciceronem adulescentulum et Quintilianum nulli alii auctores nobis superessent, Hermagorae doctrinam ne ex parte quidem restituere conari possemus. Nunc vero fragmentis ab illis traditis multo maioris pretii esse ea, quae Augustinus exhibet in tractatu rhetorico, apparebit. Sed valde dolendum est hoc scriptum non esse integrum. Neque enim de ulla alia re est nisi de iis rebus, quae discriptioni subtili statuum antecedunt. Haec sunt, quae tractata inveniuntur:

Oratoris officio paucis adumbrato eius finis	p. 138, 3
civilis quaestio	138, 31 (34)
duo modi civilium quaestionum: *θέσεις* et *ὑποθέσεις*	139, 23
partes circumstantiae (*μόρια περιστάσεως*) .	141, 8
expositio brevis quaestionum rationalium et legalium	142, 15
intentio (*κατάφασις*), negatio (*ἀπόφασις*), quaestio (*ζήτημα*)	143, 25
status explicatio	144, 11
causa (*αἴτιον*), continens (*συνέχον*), de quo contenditur (*κρινόμενον*)	144, 24
controversiae asystatae	145, 34
figurae (*σχήματα*) controversiarum	147, 18

Iam priusquam ostendamus, cur Augustinus Ciceroni et Quintiliano anteponendus sit, statuere debemus Her-

magoram esse intellegendum apud Augustinum praeclarum illum rhetorem. Nam cum eius tractatus infimae aetatis sit, qua acutissimum statuum explicatorem alii rhetores eiusdem nominis secuti erant quamvis minus nobiles, fieri potuit, ut Augustinus ex Hermagorae posterioris arte hauriret, id quod vel idcirco veri dissimile non esse videtur, quod Theodoro, cuius auditorem Hermagoram fuisse Quintilianus testatur,[1]) compluribus locis commemorato[2]) p. 148, 30 sq. sententiam Theodori[3]) sub nomine Hermagorae profert; tamen idem docuisse Hermagoras maior videtur. Sed propterea potissimum dubitaverit quispiam, idemne sit Augustini et is Hermagoras, cuius apud Ciceronem et Quintilianum mentio fit, quod civili quaestioni, quae neque ab hoc neque ab illo Hermagorae doctrinae assignatur, talem notionem Augustinus subiecit, qualis cum quaestionibus generalibus a Cicerone sub nomine Hermagorae prolatis consociari nequit, praetereaque quia neuter illorum controversias asystatas novit. Hae dubitationes locis Sexti Empirici adv. math. II 62 et Augustini p. 138, 29 comparatis tolluntur. Etenim definitionem muneris oratorii a Sexto traditam ad eum Hermagoram, qui alios rhetores eiusdem nominis et aetate et auctoritate antecessit, referendam esse eo cernitur, quod in enuntiato subsequente Athenaeus, quem illius aemulum

---

[1]) III 1, 18: Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoran sunt qui viderint.

[2]) p. 141, 15; 142, 22; 142, 27; 144, 18.

[3]) Corn. art. rhet. epit. p. 6, 3 Gr.: *οὐ προοιμιαστέον . . ., ὅταν* (lin. 8) *οἰκεῖοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες· περιττὸν γὰρ τὸ πειρᾶσθαι εὔνους ἡμῖν ποιεῖν τοὺς ἀκούοντας οἰκείους ὄντας.* (Quint. IV 1, 72; M. Schanz, Die Apollodoreer und die Theodoreer. [Herm. XXV 44]) Cf. Aug. l. s.: ». . in endoxo genere materiae Hermagoras negat esse praefandum. Nam si benivolentiae, inquit, conciliandae gratia praefari solemus, in bonae opinionis themate . . . benigni sunt ii, aput quos sumus locuturi, nihil autem attinet parare, quod paratum est.«

fuisse Quintilianus auctor est,[1]) commemoratur. Atqui iste locus Sexti: *Ἑρμαγόρας τελείου ῥήτορος ἔργον εἶναι ἔλεγε τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα διατίθεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πειστικῶς* cum his verbis Augustini supra significatis: »Dicit enim esse oratoris officium persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patitur, dumtaxat in civilibus quaestionibus.« si non ad verbum, at certe re plane concinit. Ergo haec quoque ad Hermagoram illum spectant. Atque id, quod hic comprobatum est, in aliis quoque locis, ubi Augustinus id nomen appellat, valere vix negaverit quisquam. Neque igitur iam dubitare licet, quin in illius tractatu illustrissimus rhetor huius nominis intellegendus sit. — Cur autem locupletiorem auctorem quam Ciceronem et Quintilianum existimemus oporteat Augustinum, ex his elucet. Hermagorae illius vestigia praeter ceteros rhetores fideliter eum persecutum esse cum his verbis (p. 143, 2): »inter omnes Hermagorae praecellit auctoritas«, tum eo, quod non nisi verecunde ab huius auctoritate recessit,[2]) perspicitur. Neque nullius momenti est eius rhetoris nomen apud Augustinum in paucis paginis quinquies decies reperiri,[3]) in Ciceronis de inventione libris multo amplioribus quater tantummodo.[4]) Praeterea cum Cicero et Quintilianus Hermagorae doctrinam non tam explicaverint quam adumbraverint,[5])

---

[1]) III 1, 16: »cui (sc. Hermagorae) maxime par atque aemulus videtur Athenaeus fuisse.«

[2]) p. 149, 3: »Sed mihi longe aliter videtur et pace tanti viri dixerim; neque enim est semper spectanda auctoritas, utique cum ratione vincatur.«

[3]) p. 138, 15, 20, 29; 140, 7, 9; 141, 12, 15; 142, 15, 21, 26; 143, 2, 11; 144, 24; 145, 3; 148, 30.

[4]) I 6, 8; 9, 12; 11, 16; 51, 97.

[5]) Ea, quae Cicero in libro de inventione altero plene de argumentationibus singularum constitutionum exposuit, Hermagorae esse comprobari nequit. Etenim praeterquam quod hic in illo libro nusquam nominatur, vel his verbis Ciceronis (II 2, 4): »non unum

Augustini expositio copiosa est atque insuper praebet illius artis eam partem, dico materiarum asystatarum explicationem, quam ut ad usum oratoris supervacaneam illi prorsus praetermiserunt. Quibus causis adducti fragmentis a Cicerone et Quintiliano traditis Augustini tractatum praeferamus oportet. At quamvis ex his verbis (p. 138, 16): »ita scriptum reliquit« Hermagorae librum ipsum ante oculos fuisse Augustino apparere videatur, tamen, quominus id sumamus, eo impedimur, quod hic Graecas litteras parum noverat. Atque hoc si nesciremus, eius tractatu ipso vetaremur illud ponere. Nam ne Augustinus quidem notiones *αἰτίου, συνέχοντος* enodate explanavit, sed recto falsum admiscuit. Etenim postquam p. 144, 25—30 [1]) *αἴτιον* defensionem facti in disceptationem

aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendae nobis necessarie viderentur; sed omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime praecipere videbatur, excerpsimus et ex variis ingeniis excellentissima quaeque libavimus.« hic Hermagorae praecepta eruere conari vetamur, quandoquidem iis artibus, e quibus Ciceronis expositio manavit, perditis nullum subsidium nòbis suppetit.

[1]) »Est igitur causa, quae nisi praecesserit, controversia fieri non potest. Quod dico, tale est: ‚Abdicatur a patre filius‘, controversia idcirco non est, quia nulla, cur abdicaretur a patre, causa praecessit. Denique addamus causam, et statim controversia effecta est: ‚Iuravit se non ducturum uxorem, et abdicatur.‘ Quod iuravit, *αἴτιον* factum est, id est causa, cur abdicationem mereretur.« Quod Thiele (l. all. p. 70) Augustinum hic *αἴτιον* accusationis confirmationem intellexisse opinatur, in errore versatur. Nam cum pater firmandi causa, cur filius abdicationem meritus sit, eius iusiurandum affert, rei sive defensoris partes agit, non accusatoris, quoniam non patri, sed filio abdicationem accusandi causam esse patet. Secundum Hermagorae praecepta haec controversia ita fere constituenda est. Intentio filii: Iniuria me abdicavisti. Depulsio patris: Iure te abdicavi. Quaestio: Iurene pater filium abdicaverit? *Συνέχον*: Iuravisti enim te non esse ducturum uxorem. *Αἴτιον*: Hoc iuravi, quod a mulierum moribus perditis abhorreo. *Κρινόμενον*: Iurene an non is filius, qui ut osor mulierum uxorem se non esse ducturum iuravit, a patre abdicatus sit?

vocati interpretatus est, in eis, quae sequuntur, eandem *συνέχον* appellat[1]) et *αἴτιον* causam iudicii, i. e. facinus crimini datum intellegi vult, ut ab intentione (*καταφάσει*)[2]) nihil differat. Quae quin menda devitata essent, si Hermagorae ars ante oculos fuisset, nemo dubitaverit. Itaque ex ea Augustinum non hausisse manifestum est. Cui autem praecepta rhetorica Augustinus debeat, per eum ipsum cognoscimus; etenim p. 146, 26 praeceptoris sui mentionem fecit. Quam ob rem conicere licet hunc tractatum, de quo agimus, item ut Ciceronis libros rhetoricos esse *σχολικὸν ὑπόμνημα*. Ceterum his, quos bene noverit,[3]) Augustinum in illo non esse usum, utriusque scripti dissimilitudine apertum est.

Praeter hos tres auctores, quorum fidem examinavimus, comparandi sunt libri ad Herennium, Fortunatiani, Julii Victoris, nonnulli loci Hermogenis scholiastarum aliique pauci.

Ac primum quidem quae scriptor ad Herennium de constitutionibus tradidit, ab huius doctrinae ea forma, quae e consensu aliorum auctorum Hermagorea ducenda est, usque adeo discrepant,[4]) ut paene non sit spectandus; paucos locos in comparationem vocabimus.

---

[1]) p. 144, 30: ›*Συνέχον*, id est continens, est, quod ad refutandum *αἴτιον*, id est ad refellendam causam videtur adferri, ut est in hac materia: ‚Militem, qui iuraverat se deserturum, imperator occidit et reus fit caedis.‘ Hic enim *αἴτιον* est, id est causa iudicii, quod occidit; neque enim fieret reus, nisi occidisset: *συνέχον* est, id est continens, id, propter quod occidisse se dixit, iusiurandum scilicet militis, quo deserturum se esse iuraverat. Hoc interdum *συνέχον* Hermagoras, id est continens, appellat, ab eo, quod omnis rei defensio ab illo contineatur, . . .‹

[2]) p. 143, 28: ›Cataphasin . . intentionem verbo factam possumus dicere, id est verbum, quo crimen intenditur, veluti: ‚pulsasti, prodidisti, occidisti.‘‹

[3]) V. Haelingkii comment. in hon. G. Studemundi p. 347.

[4]) Netzker l. all. p. 32.

At Fortunatianus, quia easdem quaestiones rationales et legales distinguit, quas ex Augustino, Cicerone, Quintiliano Hermagoram illum discrevisse novimus,[1]) et talem distributionem, qualis in particulas minutas descendit,[2]) praebet, hac re ceteris omnibus auctoribus superior, ideo Temnii vestigia secutus esse videtur. Quamquam eademne ratione atque hic singula tractaverit, qui demonstrari potest? Namque etiamsi Hermagorae doctrina summatim considerata apud posteros permansit, tamen rebus singulis variandis inter se tantopere certabant,[3]) ut in tractatu rhetorico infimae aetatis illius praecepta singula variandi studio non adulterata vix inveniantur, atque priorum artium scriptorum, qui ad haec proxime accedunt, auxilio destituti genuina ab adulterinis secernere nequimus. Idem etiam magis pertinere ad Julii Victoris compilationem, cuius ipsa inscriptione[4]) admonemur, ut cauti simus, quivis videt.

Postremo eorum, quae Hermogenis scholiastae exhibent, praeterquam quod tenuia, inter se dissona[5]) fideque vix digna sunt, plurima ad Hermagoram quendam posterioris aetatis iure referri videntur.[6]) Itaque haec

---

[1]) Fort. p. 89, 29; 97, 26.

[2]) Quint. III 11, 21 sq.: »simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerum particulas rationem docendi concidere. Quo vitio multi quidem laborarunt, praecipue tamen Hermagoras.«

[3]) Quint. III 6, 22: ». . cum in aliis omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc praecipue videtur mihi studium quoque diversa tradendi fuisse; adeo, nec quis numerus nec quae nomina, quive generales quive speciales sint status, convenit.« Cf. ibid. II 15, 37: ». . studium circa scriptores artium exstiterit, nihil eisdem verbis, quae prior aliquis occupasset, finiendi. . .«

[4]) p. 371 H.: »Ars rhetorica Hermagorae, Ciceronis, Quintiliani, Aquili, Marcomanni, Tatiani.«

[5]) Cf. W. V 8, 18 cum W. V 79, 10, W. V 15, 15 cum W. V 213, 16.

[6]) V. Thielii libell. all. p. 19 sq., cf. Pideritii de Herm. comm. p. 15 sqq.

prorsus fere repudiemus oportet. Quid qui reliqui sunt, valeant scriptorum loci, ibi, ubi eis utemur, videbimus.

Ut summam huius disputationis faciam, parvam partem subtilissimae doctrinae Hermagoreae restituere possumus, cum de statibus singillatim tractatis nihil certi erui possit, neque, nisi testimonia caute examinabimus propriamque indolem disciplinae statuum diligenter perpendemus, proficere poterimus in hac re.

Ad quam cum accedimus, praecipue in artis fundamenta inquirendum est, quod de iis potissimum auctor optimus Augustinus fuse egit et, quibus rebus doctrina contineatur, pernoscere maximi momenti esse patet.

Ac primum quidem quaeritur, qua ratione Hermagoras rhetoricam definiverit. Cuius quamquam rei illustrandae occasio iam supra nobis data erat, tamen ista quaestio nondum expedita est eoque minus omittenda, quod, quanti Hermagorae rhetorum munus quam accuratissime terminare interesse oportuerit, illic vidimus et eius definitione recte perspecta statuum partitioni ipsi lumen afferri apparebit. Haec igitur habes testimonia, e quibus rhetoricae definitio Hermagorea restitui potest, in uno conspectu posita.

1. Cic. de inv. I 5, 6: »oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiae partem esse dicamus. (Cf. de orat. III 28, 109; 31, 123.) Officium autem eius facultatis videtur esse dicere apposite ad persuasionem; (cf. de or. I 31, 138) finis persuadere dictione.«[1]

2. Auct. ad Her. I 2, 2: »Oratoris officium est de iis rebus posse dicere, quae res ad usum civilem moribus ac legibus constitutae sunt, cum adsensione auditorum, quoad eius fieri poterit.«

---

[1]) Cf. Philodem. rhet. vol. I p. 20, 31 (cf. suppl. p. 11, 15): *τό τε διὰ λόγου ῥητορικοῦ πείθειν τέλος ἐστὶ τῆς ῥητορικῆς, οὐ τὸ πείθειν* . . . Cf. ibid. I 7, 33; II 217, 15.

3. Quint. II 15, 14: »Hermagorae, qui finem eius esse ait persuasibiliter dicere.« Cf. II 15, 22: ». . . Cornelius Celsus, qui finem rhetorices ait dicere persuasibiliter in dubia civili materia.« (Just. Woehrer, De A. Cornelii Celsi rhetorica. Vindobonae 1903 p. 134 sq.)

4. Sext. Emp. adv. math. II 62: *Ἑρμαγόρας τελείου ῥήτορος ἔργον εἶναι ἔλεγε τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα διατίθεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πειστικῶς.*

5. August. p. 138, 29: »Dicit enim esse oratoris officium persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patitur,[1]) dumtaxat in civilibus quaestionibus.«

6. Fortun. p. 81, 4: »Quid est rhetorica? bene dicendi scientia. / Quid est orator? vir bonus dicendi peritus. / Quod est oratoris officium? bene dicere in civilibus quaestionibus. / Qui finis? persuadere, quatenus rerum et personarum condicio patiatur, in civilibus quaestionibus.«

7. Iul. Vict. p. 373, 2: »Oratoris officium est in ea quaestione, quae versatur in negotiis civilibus, posse probabili et apta ad persuadendum oratione uti.«

8. Sulp. Vict. p. 313, 14: »rhetorica est bene dicendi scientia in quaestione civili.«

9a. Sopat. W. V 15, 17: *οἱ δὲ περὶ Ἑρμαγόραν δύναμιν τοῦ εὖ λέγειν τὰ πολιτικὰ ζητήματα.*

9b. Cf. W. IV 25, 8: *Ῥητορική ἐστι δύναμις τεχνικὴ πιθανοῦ λόγου ἐν πολιτικῷ πράγματι τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν.*

10. Max. Planud. W. V 213, 16: *Οἱ δὲ Ἑρμαγόρειοι οὕτως· δύναμις περὶ λόγον τέλος ἔχουσα τὸ πείθειν, ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ.*

Ex his locis quartum et quintum ad Hermagoram illum praeclarum referendos esse supra p. 88 sq. ostendimus. Quibus nixi cum reliquos ad illos explendos et confirmandos in comparationem vocamus, haec invenimus.

---

[1]) Cf. Philod. rhet. I 26, 13: *Ἐστὶ δ' αὐτοῦ* (sc. *τοῦ ῥήτορος*) *τὸ τέλος, ὃ φέρει τῶν πραγμάτων ἡ φύσις. . . .*

Rhetoricae materia locis tertio et decimo exceptis notione *πολιτικοῦ* describitur. Neque Hermagoram in eo acquievisse, quod rhetoricam ad res civiles retulit, sed, ut speciem cuiusdam scientiae prae se ferat, ipsum munus quaestiones propositas solvendi oratori assignavisse, cum alii rhetores elocutionem pluris aestimaverint quam inquisitionem, sex locis (4, 5, 6, 7, 8, 9a) confirmatur.

Porro distinctio officii et finis, de qua ante satis diximus, item sex locis (1, 2, 4, 5, 6, 7) apparet. Atque in illo terminando istis verbis: »*διατίθεσθαι πειστικῶς*« Hermagoram usum esse Sexti Empirici definitio (4), quacum Ciceronis (1: »dicere apposite ad persuasionem«) et Julii Victoris (7: »posse probabili et apta ad persuadendum oratione uti«) conferenda est, demonstrat iisque cautius muneris oratorii coangustandi causa hoc fere enuntiatum eum adiunxisse: *καθὸ ἡ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων φύσις ἐνδέχεται,* cui respondent verba minus definita ideoque illis postponenda »quoad eius fieri poterit« (2), *κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον* (4), *ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ* (10), auctores sunt Augustinus (5: »quatenus rerum et personarum condicio patitur«) et Fortunatianus (6), nisi quod hic perperam illa ad finem retulit. Itaque sic fere Hermagoras oratoris munus definivit: *τελείου ῥήτορος ἔργον ἐστὶ τὸ τεθὲν πολιτικὸν ζήτημα διατίθεσθαι, καθὸ ἡ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων φύσις ἐνδέχεται, πειστικῶς.* Finem autem persuadendi quin additamento *λόγῳ* ab aliis modis persuadendi segregaverit, quamquam nullis locis nisi Ciceronis (1), Julii Victoris (7), Max. Planudis (10) fulcitur,[1]) tamen

[1]) Quod Quintilianus Hermagoram docuisse finem rhetoricae esse persuasibiliter dicere tradit (3), emendatione opus est. Nam verbis »persuasibiliter dicere«, quippe quibus definitio officii »dicere apposite ad persuasionem« (1; cf. 4, 7) respondeat, non finem, sed officium describi apertum est. Ceterum quam non diligens fuerit Quintilianus, ex eo intellegi potest, quod in hac definitione, quam Cicero exhibet: »finis persuadere dictione« additamentum »dictione«

propterea non esse dubitandum, quod omnino adversariorum rationem Hermagoras habuit, supra intelleximus. Ac cui generi proximo, quod vocatur, notionem rhetoricae subiecerit, id quoque iam cognitum habemus. Sed restat, ut, quid sibi velit *τὸ πολιτικὸν ζήτημα,* planissime illustretur. Namque quam late haec notio gravissima pateat, ut supra attigi, in controversiam cadit, quoniam, cum Cicero Hermagoram oratori quaestiones ipsas procul ab eius munere remotas adiunxisse referat (de inv. I 6, 8), hoc exceptum esse videtur adiectivo *πολιτικοῦ.*

Notionem in disceptationem vocatam tam late patere, ut quaslibet quaestiones, etiamsi scientiae peculiaris, non usus civilis sunt, dummodo ad commune iudicium popularemque intellegentiam accommodentur, complectatur, id quod Thiele sumit,[1]) vel per se veri dissimile est; nam eae quaestiones, quae propriam doctrinam requirunt, etsi earum nonnullae absolutae ad sensum communem accommodari possunt, tamen, ut absolvantur, in eum non cadunt; praeterea in disceptandis potissimum rebus, non in diiudicatis versari rhetoricam constat.[2]) Accedit, quod Hermagoram a civili quaestione idcirco profectum esse, ut rhetorum provinciam terminaret, iam supra p. 31 vidimus. Etenim, ut illud repetam, ad refellendos adversarios, qui proprium esse oratoris munus negabant, Hermagoram oportebat rhetoricam angustioribus finibus circumscribere.

---

prorsus neglexit. Neque enim solum haec vox, quae librarii quoque incuria excidere potuit, apud Quintilianum (II 15, 6) desideratur, sed etiam in eis, quae sequuntur, perinde ac si Cicero illud additamentum omisisset, verbum persuadendi ad finem rhetoricae terminandum non satis esse demonstrat. Hic igitur indiligentiam Quintiliani arguimus, nisi vero quis in eius exemplari illam vocem defuisse opinatur.

[1]) V. Thielii Hermag. p. 31: Die Rhetorik erhob Anspruch auf das Gebiet der Wissenschaft. p. 34: *πολιτικός* = gemeinverständlich, populär.

[2]) Hoc Thiele neglegit, cum ipse p. 32 rhetores quaestiones scientiae absolvendas sibi non arrogavisse concedit.

Quod non fieri, si ei quaevis quaestio proponitur, nisi quod non veri investigandi causa diligenter disseritur, sed persuadendi gratia populariter tractatur, quis est, qui non intellegat? Ita enim rhetoricam ab aliis generibus exercitationis mentis humanae non rebus subiectis, sed ratione tantummodo eloquendi atque explicandi seiungi patet. Ac profecto notionem *τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος* non ad rationem propositas quaestiones tractandi, sed ad materiam oratoriam modicis regionibus circumscribendam spectare ex his locis elucet.

Quint. II 15, 15: »Quidam . . circa res omnes, quidam circa civiles modo versari rhetoricen putaverunt.«

id. II 15, 36: » . . anguste (sc. rhetoricen) intra civiles quaestiones coercent. Albucius, non obscurus professor atque auctor, scientiam bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat adiciendo circa civiles quaestiones et credibiliter.«

id. II 21, 2: »Quidam civiles quaestiones (sc. materiam rhetorices esse dixerunt); quorum opinio non qualitate, sed modo erravit, est enim haec materia rhetorices, sed non sola.«

Philod. rhet. v. I p. 202, 12: *πᾶν σκέμμα . . . ., οὐ τὸ πολειτικὸν μόνον. . .*

ibid. p. 206, 17: *οὐδὲ ἐφήρμοσταί τι τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς τεχνολογίαις αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς πολειτικοῖς μόνον προβλήμασιν.*

Alexand. Aphrod. in Aristot. top. comm. ed. Wall. p. 4. 14: *δοκεῖ . . τοῦ ῥήτορος οἰκεία ὕλη εἶναι ἡ ἐν τοῖς πολιτικοῖς τε καὶ πρακτ(ικ)οῖς.*

ibid. p. 5, 10: . . *τὴν δὲ ῥητορικὴν μήτε περὶ πᾶσαν ὕλην ὁμοίως εἶναι τῇ διαλεκτικῇ (περὶ γὰρ τὴν πολιτικὴν μᾶλλον ὁ ῥήτωρ, ὡς προείρηται).*

ibid. p. 6, 19: *οὐ γὰρ ὁμοίως περὶ παντὸς προβλήματος ἡ ῥητορικὴ συλλογιστική· ὕλη γὰρ μᾶλλον τῷ ῥήτορι τὰ ἠθικά τε καὶ πολιτικὰ προβλήματα.*

August. p. 138, 31: » . . medicorum et philosophorum et ceterae huiusmodi quaestiones extra regulam civilem, quam πολιτικὴν Graeci vocant, conlocantur.«

W. VII 112, 18: πολιτικὸν . . ζήτημα τὸ ῥητορικὸν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν λοιπῶν.

Itaque notione τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος statuenda rhetoricam terminatam esse, ut non quaelibet res ei subiceretur, comprobatum est. Iam ad hanc quaestionem, quamnam materiam Hermagoras ζήτημα πολιτικὸν intellegi voluerit, Augustinus, quocum Fortunatianus, Sulpicius Victor, Julius Victor consentiunt, planissimis verbis iam supra nobis respondit. Hic liceat gravissima repetere. August. p. 138, 34: »Sunt . . civiles quaestiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quod Graeci κοινὴν ἔννοιαν vocant . . . 139, 11: ubi quaeritur, sitne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, laudandum an reprehendendum, praemio adficiendum an supplicio, utile an inutile et si qua huiusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem et scientiam conlocatus erubescat, si haec nescire videatur.« Cf. Fort. p. 81, 9: »Quae sunt civiles quaestiones? quae in communem animi conceptionem possunt cadere, id est, quas unusquisque potest intellegere, ut cum quaeritur de aequo et bono.« Cf. Sulp. Vict. p. 313, 17; Jul. Vict. p. 373, 3: »Sunt . . ea demum civilia negotia, quae nulla arte propria continentur, ut geometricae et musicae et ceterarum huiusmodi scientiarum, sed earum rerum tractatum habent, quae perficiuntur ex opinione communi aut legibus aut moribus, et de quibus omnes, qui aliquatenus intellectum aliquem recipiunt, et dicere et iudicare possint.«

Quibus locis id, quod supra demonstravimus, confirmatur. Namque rhetorica satis arte terminata est, cum ei omnibus quaestionibus, quaecumque peculiarem scientiam requirunt, exclusis eiusmodi tantum, quae sub intellegentiam communem cadunt, proponuntur. At qui

notio τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος finibus tam modicis circumscripta tales quaestiones procul a vulgari iudicio remotas ac potius philosophis convenientes, quales Hermagoram oratori subiecisse Cicero in rhetoricae libro priore refert, complecti potest? Istam difficultatem Piderit Sexti Empirici eo loco, ubi civilis quaestio Hermagorae attribuitur, addubitando tollere conatus est. Qua de re, postquam Augustini explicationem ut toti statuum doctrinae Temnii congruentem accepit, haec dicit (l. all. p. 21): »Nihilominus tamen Hermagoram illud ἐν πράγματι πολιτικῷ data opera omisisse, ne oratoris officium arctioribus finibus includeret, inde sequitur, quod ipse quaestiones ad hunc modum: ecquid sit bonum praeter honestatem? quae sit mundi forma? quae solis magnitudo? etc. oratori attribuit, quae ad philosophorum et mathematicorum potius officium pertinerent neque in communem animi perceptionem cadere possent. Quare dubito, num ea, quam Sext. Emp. adv. math. lib. II 62 p. 301 officii oratoris definitionem dicit, nostri esse possit.« Sed Sextum Empiricum in hac re cum Augustino consentire, ut alter locus altero stabiliatur, supra vidimus atque quaestiones sub communem sensum cadentes et philosophis solis convenientes una doctrina comprehensas esse probabile non est. Deinde Netzker (l. all. p. 18) de quaestionibus a Cicerone Hermagorae assignatis iure quidem interrogat: »Attamen num revera tam magna scientia in civibus omnibus eius aetatis fuit, ut de eiusmodi quaestionibus possent iudicium ferre? Id quod ego non credo neque quisquam facile credet,« sed cum contendit »Hermagorae aetate, cum quaestiones indefinitae plerumque ex philosophia sumptae, quae vocantur ϑέσεις, oratoribus attribui solerent, ut tractarentur, illam vocem liberiore quodam usu et ὑποϑέσεις et ϑέσεις esse amplexam,« illam repugnantiam, quae civili quaestione propria significatione statuta et finibus rhetoricae ita longius prolatis oritur, neglexit. Striller quoque (l. all. p. 25)

illam his verbis admisit: »Hermagoras re vera et *πολιτικὰ ζητήματα* et *θέσιν* atque *ὑπόθεσιν* ut materiam oratori tribuit, et thesin quidem eo sensu, quo etiam quaestiones, quas alii philosopho tantum convenientes dicant, comprehendantur,« quo in iudicio ad Volkmanni explicationem *τῶν κοινῶν ἐννοιῶν* (l. all. p. 13[1])) et ad exemplum ab Hermogenis scholiasta prolatum (W. VII p. 15) confugit. Sed illa satis indefinita simplici atque definitae explanationi Augustini, qua philosophorum problemata ab oratoris munere plane secernuntur, posthabenda est, et scholiastae locus demonstrandi vi caret; nam in huiusmodi causis tractandis, velut (W. VII p. 15, 21:) *ἐγκύμονά τις ἔτυψε κατὰ γαστρός, καὶ κρίνεται φόνου* (*ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν πλάσμα ἤγουν ἡ ζήτησις πολιτική, ἡ δὲ ὕλη ἰατρική*), rhetor tales quaestiones, in qualibus medici aliique viri docti versantur, absolvendas sibi non assumit, sed tantummodo, quod hi cognoverunt, in usum suum convertit.[2]) Brandstaetter (l. all. p. 160), quoniam de thesibus quaestionem prorsus omisit, hic non est respiciendus. Denique Thielii sententiam iam memoravimus et refutavimus.

Iam cum praeter ea, quae modo opposuimus, notionem civilis quaestionis supra ostenderimus ad rhetoricam definiendam spectare, ut quaestiones ab oratoris proprio

---

[1]) . . . Terminus der Stoischen Philosophen, die unter *κοιναὶ ἔννοιαι* alles dasjenige verstanden, was den Inhalt des durchschnittlichen Bewußtseins der Gebildeten ausmacht, wie wir sagen würden.

[2]) Cf. Cic. de or. I 12, 54: »(orator) cum illis (sc. philosophis) cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi adsumet.« Ibid. 15, 69. Quint. II 21, 16: »accepta a musico, a fabro, sicut a litigatore melius orator quam ipse, qui docuerit (sc. dicet).« Quid omnino generalis quaestio in rhetorica valeat, Hermogenis scholiasta (W. VII 361, 24) bene exponit: *φιλοσοφίας μᾶλλον τὸ τοιοῦτο τὸ ἐξετάζειν τὰ καθόλου, οἱ δὲ ῥήτορες, κἂν μνησθῶσι τῶν καθόλου, οὐ σκοπὸν ἔχοντες περὶ αὐτῶν τὴν ζήτησιν ποιεῖσθαι, ἀλλ' ἵνα ἐξ αὐτῶν μᾶλλον τὰ μερικὰ πιστώσωνται.*

munere procul remotas illa excludi necesse sit, nemini horum virorum doctorum assentiri possumus. Sed quomodo difficultatem Ciceronis testimonio ortam expediamus? Repugnantia tolli nequit, nisi si id ut fide indignum reiciamus. Quaeritur igitur, liceatne hoc facere. Iam vero id eo minus prohibemur, quod Augustino fidem habere debemus. Nam praeterquam quod auctorem locupletiorem Cicerone eum esse cognovimus, eius expositio his verbis Philodemi fulcitur (rhet. vol. I p. 201 col. XX a 12 Sudh.): *Ἀλλὰ μὴν οἱ μὲν τῶν σοφιστῶν τὰς κοινὰς φρένας ἔχοντες οὐ περὶ τῶν ἐν παντὶ προβλήματι προοιμίων καὶ διηγήσεων καὶ πίστεων καὶ ὑπεξαιρέσεων καὶ ἐπιλόγων ἑαυτοῖς οἴονται προσήκειν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῷ πολειτικῷ.* Atque totam ipsam rationem artis Hermagoreae, quae ad forensem contentionem spectat, ab illis quaestionibus reconditis abhorrere apertum est. Accedit, quod Quintilianus eos, qui *θέσεις* quaestiones universales civiles intellegi volunt, ab iis, qui *θέσεις* quaestiones philosophis convenientes interpretantur, segregat.[1]) Is igitur, qui sicut Hermagoras fundamentum totius doctrinae *τὸ πολιτικὸν ζήτημα* fecit, non simul eas quaestiones, quae philosophorum acumen desiderant, sibi assumpsit. Quae cum ita sint, Ciceronis testimonium repudiare non dubitamus.

Sed ne ullus scrupulus resideat, quamvis de Ciceronis fide in fragmentis Hermagoreis traditis supra derogaverimus, tamen ea quaestione supersedere non licet, quomodo Cicero in talem errorem incidere potuerit.

Magistrum igitur dicendi, quem Cicero adulescentulus audivit, in quaestionibus generalibus attingendis primum exposuisse arbitror Hermagoram has quoque praeter speciales oratori adiunxisse, deinde exempla e philosophia petita protulisse, non quo huiusmodi quaestiones absolvendas Hermagoram sibi adscivisse contenderet, sed ea ratione, qua utitur Antonius in Ciceronis libro de oratore

---

[1]) III 5, 5.

altero (§ 65): »oratori plerique . . duo genera ad dicendum dederunt: unum de certa definitaque causa, quales sunt, quae in litibus, quae in deliberationibus versantur...; alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore et sine persona quaestionem. Hoc quid et quantum sit, cum dicunt, intellegere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quaecumque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae forma terrae; de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat hoc onere suscepto recusare.« Quibus verbis eum rhetorem, qui quaestiones universales oratori attribuit, tales quoque, quales Antonius significat, oratori absolvendas esse censuisse, ut Striller contendit,[1] nequaquam affirmatur, id quod verbo recusandi patefit, sed ita tantum concluditur: Si quis infinitarum quaestionum vagam et late patentem materiam rhetoricae subiecit, is recusare non potuerit, quin eiusmodi ipsas quaestiones ab oratoris munere proprio procul remotas, quae ad philosophiam, mathematicam, musicam aliamque disciplinam pertinent, sibi proponat. Tale quid igitur de Hermagora Ciceronis magistrum dicendi gravi civilis quaestionis notione neglecta, quippe quae in rhetoricae libris desit, dixisse, sed eius verba a Cicerone adulescentulo non satis attento in illam sententiam a nobis modo improbatam accepta esse arbitror. Atque eo minus eius errorem statuere veremur, quod Quintilianus quoque in illis libris iuvenili indiligentia conscriptis, quos Cicero ipse maturitatem assecutus contempsit,[2] errorem ostendit.[3] Porro dignum est, quod respiciatur, Ciceronem in posterioribus libris rhetoricis generales quaestiones intra rhetoricam valere non negavisse neque usquam, ubicumque occasio ei data erat,

---

[1]) l. all. p. 24. Cf. Thielii Hermag. p. 31.

[2]) de or. I 2, 5. Cf. Quint. III 5, 15.

[3]) III 6, 58 sq.

Hermagorae tantam arrogantiam, quantam in libris de inventione, obiecisse. Denique Cicero suis ipse verbis, quibus genus quaestionum infinitum eo, quod nonnulli rhetoricam in civilibus tantum rebus versari velint, in angustum concludi plane dicit, illius erroris coargui potest. Etenim locum modo illustratum paucis interiectis haec verba excipiunt de or. II (§ 67): »Sed si illam quoque partem quaestionum oratori volumus adiungere vagam et liberam et late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus .... dicendum oratori putemus itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: adsumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae pertinent ad usum civium morem hominum, quae versantur in consuetudine vitae in ratione rei publicae, in hac societate civili in sensu hominis communi, in natura in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere.« [1])

Id, quod his omnibus argumentis adducti pro certo ponimus, illa narratione Plutarchi, [2]) e qua Posidonius coram Pompeio de quaestione infinita adversus Hermagoram [3]) disputasse dicitur, labefactari nequit. [4]) Namque

[1]) Cf. de or. I 12,52: »si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam,« quae descriptio in Hermagorae doctrinam apte quadrat.

[2]) vita Pomp. c. 42.

[3]) Huic non ipsi, sed eius sententiae Posidonium repugnavisse et temporum ratione respecta patet (vide Pideritii comm. all. p. 10 sqq.) et praepositione πρὸς significatur (vide alterius argumenti Demosthenis Leptineae praefixi initium eiusque orationis edit. Wolf. p. CLII).

[4]) Cf. comm. all. Pideritii p. 23 adn. 2 et Strilleri p. 26 et Thielii Hermag. p. 178, 190.

Stoicum illum non propterea, quod Temnius quaestiones philosophis solis convenientes sibi assumpsisset, in eum invectum esse, sed idcirco tantum, quod ne illud quidem genus quaestionum universalium, quod sensu communi satis arte terminatur, rhetoribus concedere in animum inducebat, ex his locis Ciceronis colligi potest, quibus, quamquam Posidonii mentio non fit, tamen illa contentio philosophorum et rhetorum bene illustratur. De orat. III 28, 110: »hactenus etiam hac in instituendo divisione (sc. quaestionum generalium et specialium, quam adhibent Peripatetici et Academici [§ 109]) utuntur (sc. rhetores), sed ita, non ut iure aut iudicio aut denique vi recuperare amissam possessionem,[1]) sed ut ex iure civili surculo defringendo usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent atque id ipsum lacinia .... Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant et oratoris esse dicunt; sed neque vim neque naturam eius nec partes nec genera proponunt,[2]) ut praeteriri omnino fuerit satius quam attemptatum deseri.« Ibid. I 19, 85: »Omnes . . partes illius ipsius prudentiae (sc. civilis) petendas esse a philosophia docebat (sc. Charmadas [§ 84]) .... Quodsi tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quaerebat, cur de prooemiis et de epilogis et de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri, de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus,

[1]) Ibid. 27, 107: »De virtute . . de officio, de aequo et bono, de dignitate utilitate, honore ignominia, praemio poena similibusque de rebus [quae quidem sub notionem civilis quaestionis universalis cadunt] in utramque partem dicendi copiose et vim et artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in parvo et eo litigioso praediolo relicti sumus et aliorum patroni nostra tenere tuerique non potuimus, ab eis, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.«

[2]) Cf. ibid. II 15, 65; 19, 78.

de conformandis hominum moribus littera nulla in eorum libris inveniretur. Ipsa vero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos expertes esse illius prudentiae, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse.«

Sed satis superque dictum est de quaestione civili. Quid autem *ὑπόθεσις* et *θέσις*, in quas illa discedit,[1]) inter se differant, Hermagoras his fere verbis [2]) explicavit.

Ὑπόθεσίς ἐστιν ἐπίσκεψις ἀμφισβήτησιν λογικὴν ἐπιδεχομένη μεθ' ὡρισμένων προσώπων περιστάσεως.

Θέσις ἐστὶν ἐπίσκεψις ἀμφισβήτησιν λογικὴν ἐπιδεχομένη ἄνευ ὡρισμένων προσώπων περιστάσεως. Generales igitur quaestiones ex his definitionibus a specialibus eo distant, quod non spectant ad personas definitas, i. e. nominibus propriis notatas. Neutiquam autem *τὰ τῆς περιστάσεως μόρια* [3]) propria esse *τῶν ὑποθέσεων* hic traditur, id quod

---

[1]) August. p. 139, 23: »Duo sunt primi et quasi generales civilium modi quaestionum, quorum alter thesis, alter hypothesis vocatur a Graecis.« Cf. Sulp. Vict. p. 314, 6.

[2]) Theon. prog. Sp. II 120, 13: *Θέσις ἐστὶν ἐπίσκεψις λογικὴ ἀμφισβήτησιν ἐπιδεχομένη ἄνευ προσώπων ὡρισμένων [καὶ πάσης] περιστάσεως, οἷον εἰ γαμητέον.* Verba uncis inclusa tollenda esse non solum ceteris locis hic collatis apparet, sed etiam ex exemplo *θέσεως* p. 128, 5 prolato, in quo circumstantia personae si non nomine proprio, at tamen appellativo designata inveniatur: *εἰ βασιλεῖ γαμητέον.* August. p. 140. 1: »Thesis est res, quae admittit rationalem considerationem sine definitione personae; hypothesis est seu controversia . . . res, quae admittit rationalem contentionem cum definitione personae.« Cic. de inv. I 6, 8: »Hermagoras . . . causam esse dicit rem, quae habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione; . . . quaestionem autem eam appellat, quae habeat in se controversiam in dicendo positam sine certarum personarum interpositione.« Sulp. Vict. p. 314, 9: Thesis est . . . res rationalem disputationem recipiens sine definitarum personarum circumstantia: hypothesis res rationalem disputationem recipiens cum definitarum personarum circumstantia.« Cf. Thielii Hermag. p. 28.

[3]) De quibus vide imprimis Theonis prog. Sp. II 78, 16 sq. Cf. Thielii Hermag. p. 39 sqq.

adhuc viri docti sumpserunt.[1]) Ac quamquam nonnullae explicationes exstant, e quibus *θέσεις* omni circumstantia careant,[2]) tamen, ut eas Hermagoreas esse negemus, praeter Augustini auctoritatem et consensum illorum testimoniorum cum Augustiniano comparatorum his argumentis cogimur. Vel per se improbabile est Temnium sub voce *θέσεως* talem sententiam subiecisse, quali *μόρια περιστάσεως* prorsus excludantur, quoniam orator in certis definitisque causis versatur, quas nisi propriis rationibus condicionibusque respectis diiudicare non potest, ut, etsi rem propositam ad genus universum refert, circumstantiae partes plane neglegere vetetur. Immo vero philosophorum, quibuscum concertare Hermagoram non esse conatum perspicue ostendimus, non rhetorum est tam infinite quaerere quam fieri videtur ex illis explicationibus. Porro haud dubium est, quin Apollodorus longe alia ratione adversaturus fuerit Hermagorae, si hic *ταῖς θέσεσι τὰ τῆς περιστάσεως μόρια* deesse docuisset, atque fit apud August. p. 140, 6: »Nec desunt, qui hic etiam Hermagoran criminentur, et Apollodorus in primis, qui negat quicquam aliut esse hypothesin quam thesin, et nullius momenti esse discrimen personarum: quamquam utrumque hoc genus quaestionis Hermagoras distinxisse videatur; non minus enim infinitam et interminatam esse hypotheseos quam theseos quaestionem. Nam cum quaeratur, sit necne animadvertendum in Oresten, non personam esse, quae faciat quaestionem, sed factum, et nihil interesse, an ita quaeratur, sit necne animadvertendum in matricidam: quod si ita est, nihil inter hypothesin thesinque distare.« Ex hac quoque expositione Augustini (p. 141, 24) *τὴν θέσιν* non esse *ἀπερίστατον* intellegitur: »(persona) spectatur

[1]) Volkm. l. all. p. 36, Netzkeri comm. all. p. 16, Thielii Herm. p. 37.

[2]) Sp. II 17, 24; 49, 23; III 493, 25. Quint. III 5, 5.

duobus modis, ex nomine et qualitate. Ex nomine hoc modo: quis? Camillus, C. Marius, L. Sulla. Ex qualitate: quis? dives et pauper, imperator. Est autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus personarum perspectio, quando in appellationem nihil praeter nomen cadit, in qualitatem et fortuna et aetas et condicio et disciplina et cetera, quae sunt infinita numero.« Etenim definitam perspectionem ad *τὰς ὑποθέσεις*, infinitam ad *τὰς θέσεις* referendam esse patet. Praeterea consideremus oportet haec verba Augustini (p. 142, 13): »Horum articulorum (sc. partium circumstantiae) . . . . aut omnium aut plurimorum rationalis concursus faciet civilem quaestionem.« Unde apparet futurum esse, ut *αἱ θέσεις*, si circumstantia prorsus nudatae essent, notioni *τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος* subici non possent, id quod testimonio supra allato (August. p. 139, 23) repugnat. Itaque utrumque genus quaestionum circumstantiae particeps esse statuendum est, id quod hoc loco Ciceronis top. (21, 80) confirmatur: »Causa (*ὑπόθεσις*) certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur aut in omnibus aut in plerisque eorum, propositum (*θέσις*) autem aut in aliquo eorum aut in pluribus nec tamen in maxumis.« Quae explicationes hoc exemplo Theonis (prog. Sp. II 61, 9) dilucide illustrantur:

θέσις· εἰ προσήκει πολιορκουμένοις στράτευμα πέμπειν εἰς τὴν ὑπερορίαν,

ὑπόθεσις· εἰ Ἀθηναίοις προσήκει πολιορκουμένοις ὑπὸ Πελοποννησίων εἰς Σικελίαν στράτευμα πέμπειν.

Ex quo non solum personarum, sed etiam civitatum et locorum nomina propria differentiam efficiunt. Hermagoram autem, etsi illa tantum in definitionibus quaestionis generalis et specialis respexit, quippe quae sint praecipua in controversiis iudicialibus, haec tamen non exclusisse re ipsa apparet.

Distinctione theseos et hypotheseos ita explanata simul cognoscimus, quid sibi velit duplex quaestio, altera

e *καταφάσει* et *ἀποφάσει* orta, altera, quae ex *αἰτίῳ* et *συνέχοντι* emanat. Illam enim, cum eo exsistat, quod reus crimen sibi allatum infitiatur vel, ut deliberativum quoque genus respiciamus, alter, quod alter suadet, faciendum esse non censet, in propriis personis singularibusque rebus verti manifestum est. Ea igitur *ὑπόθεσις* ducenda est. Iudicationem autem *θέσιν* habeamus oportet, id quod melius exemplo quam expositione planum reddemus. Haec causa sit proposita.

Cic. de inv. II 17, 52: »C. Flaminius is, qui consul rem male gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu et omnino contra voluntatem omnium optimatium per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit; arcessitur maiestatis.

Intentio est: Maiestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti.

Depulsio est: Non minui maiestatem.

Quaestio est: Maiestatemne minuerit?

Ratio: In filium enim, quam habebam potestatem, ea sum usus.

Rationis infirmatio: At enim, qui patria potestate, hoc est privata quadam, tribuniciam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit maiestatem.

Iudicatio est: Minuatne is maiestatem, qui in tribuniciam potestatem patria potestate utatur?

Hic videmus, cum quaestio: »Maiestatemne minuerit (sc. pater C. Flaminii)?« certa persona astricta sit, iudicationem ad universi generis vim et naturam referri, quoniam pro notione propriae personae generalis descriptio eius (‚quippe quae omnibus causis eiusdemmodi conveniat,) substituitur. Ac certe *ὑπόθεσιν* et *θέσιν* id valuisse in Hermagorae doctrina testimonio sunt hi loci. Theonis, optimi auctoris, prog. Sp. II 120, 18: *Ἑρμαγόρας . . αὐτὴν*

(τὴν θέσιν) κρινόμενον προσηγόρευκε.[1]) Cic. part. or. 18, 61: »inest . . infinitum *(θέσις)* in definito *(ὑποθέσει)*, et ad illud tamen referuntur omnia.« (Cf. de inv. II 17, 52: »Ad . . . iudicationem argumentationes omnes adferre oportebit.«) Orat. 14, 46: »quaestio a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta appellatur *θέσις.*« Ibid. 36, 126: »illa pars orationis, quae est de genere universo, totas causas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiae, quod Graece *κρινόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem atque ut de universo genere dicatur.« De or. II 31, 134: »Nulla . . est causa, in qua id, quod in iudicium venit, reorum personis ac non generum ipsorum universa dubitatione quaeratur.« Ante haec verba idem fere, quod Apollodorus Hermagorae obiecit, invenimus: »nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quaestio est.« Cf. ibid. 32, 141. Neque tamen *ἡ ὑπόθεσις* inanis est. Nam orator a speciali quaestione semper proficiscitur eaque subiecta idcirco tantummodo ad genus universum transit, ut hoc illam commodius atque copiosius expediat, quandoquidem »latius de genere quam de parte disceptare licet: ut quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse.«[2]) Ex eo quoque, quod Athenaeum, Hermagorae aemulum, *θέσιν* partem causae appellavisse Quintilianus refert,[3]) colligi potest *θέσεις* per se *ὑποθέσεσι* non subiectis absolvendas oratori Temnium non attribuisse. Postremo reputandum est *τὰς θέσεις* in eam sententiam acceptas, quam nos eis secundum locos modo collatos subiecimus, in totam disciplinam Hermagorae apte quadrare, sin autem quaestiones

---

[1]) Cf. ex contrario Thielii Hermag. p. 76 adn. 1.

[2]) Cic. or. 14, 45.

[3]) III 5, 5. Cf. Cic. part. or. 18, 61: »propositum (*θέσις*) quasi latior pars causae quaedam et controversiae.« Top. 21, 80.

circumstantiae partibus remotis infinitas reconditasque eas interpretamur, ab ea esse alienas, quae popularis intellegentiae terminis saepta fuerit.

Restat, ut de notionibus *αἰτίου*, *συνέχοντος*, *στάσεως* a viris doctis adhuc in controversia relictis exponamus.

Ac primum quidem *τὸ συνέχον* considerandum esse mihi videtur. A propria significatione huius vocabuli artis profecti dissonis rhetorum explicationibus nunc omissis quaeramus oportet, quid in eo simul intellegendum sit. Iam vox *συνέχοντος* cum in iudicialem sententiam adhibita per se et ad accusationem et ad defensionem,[1]) in deliberativam et ad suasionem et ad dissuasionem spectare possit, pro hac ambiguitate, quoniam certa ratione usurpatur, peculiarem significationem habeat necesse est.

Sic autem interpretari consentaneum esse videtur: *τὸ τὴν στάσιν συνέχον* (id, quod controversiam continet). Atque haec vis non ad accusationis vel suasionis confirmationem, sed ad defensionem solam vel ad dissuasionis confirmationem quadrat. Nam eo ipso demum, quod reus se defendere vel dissuasor sententiam suam stabilire potest, controversia exsistit, quandoquidem criminationem confirmatam, nisi ei opponitur *ἀπόφασις* firmata, damnatio sine lite sequitur itemque in eam sententiam, quam suasor profert, ratione probatam conceditur, si nihil rationis contra dicitur. Ac testimonio sunt hae explanationes:

Quint. III 11, 19: »continens .. id esse, quo sublato lis esse non possit.« Cic. de or. II 30, 132: ». . quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit; deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent quaerere: ʻInterfecit Opimius Gracchum. Quid facit causam? quod rei publicae causa, cum ex senatus consulto

---

[1]) Cf. auct. ad Her. I 16, 26: »ratio est, quae . . . continet defensionem . . . firmamentum . . ., id est, quod continet accusationem.«

ad arma vocasset.[1]) Hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium: Licueritne ex senatus consulto servandae rei publicae causa?'« De invent. I 13, 18: »Ratio est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controversiae relinquatur, hoc modo, ut docendi causa in facili et pervulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat: 'Iure feci, illa enim patrem meum occiderat,' non habet defensionem. Qua re omnis controversia quoque sublata sit.« Auct. ad Her. I 16, 26: »ratio est, quae causam facit et continet defensionem . . . . adfert eam, quae nisi intercederet, ne causa quidem esset.« Vox *συνέχοντος* igitur, cui Latinum vocabulum rationis, ut modo cognovimus, non firmamenti[2]) respondet, defensio vel omnino confirmatio *ἀποφάσεως* intellegenda est, vox *αἰτίου,* quae *συνέχοντι* ex adverso posita sit, criminationis vel suasionis *(καταφάσεως)* confirmatio.[3]) Easdem explicationes praebent Cicero in part. or. (29, 103), Fortunatianus (p. 82, 6),[4]) Hermogenis scholiastae (W. IV 139, 25; cf. W. V 57, 23); Syr. p. 50, 15 R.),[5]) nisi quod genus deliberativum neglegunt. Quintilianus[6])

---

[1]) Haec verba ad defensionem spectare apertum est. Cf. Cic. part. or. 30, 106.

[2]) Cf. Volkm. l. all. p. 101 et Thielii Hermag. p. 69.

[3]) Appellationem *αἰτίου* rei convenire, quoniam non *κατάφασις* nuda (hoc facinus commisisti; hoc faciendum est), id quod Augustinus perperam tradidit (p. 144, 33), sed argumento confirmata iudicii causa (*αἰτία κρίσεως*) habenda est, facile intellegitur.

[4]) »Cataphasis unde firmatur? ex aetio. Quid est aetion? causativum litis, propter quod res in iudicium devocatur. Apophasis unde firmatur? ex synechonte. Quid est synechon? quo continetur omnis defensio.«

[5]) . . *αἴτιον μὲν ἡ τοῦ κατηγόρου φωνή, ὃ καὶ οὕτω λέγεται διὰ τὸ τὴν αἰτίαν τῆς κρίσεως μηνύειν· συνέχον δὲ ἡ ἀπολογία.*

[6]) III 11, 4: »Ratio . . est, qua id, quod factum esse constat, defenditur.«

quoque et Augustinus[1]) *τὸ συνέχον* (rationem) eodem modo definiverunt, sed, ut iam supra demonstravi, in obscuritate versati sunt, cum ille defensionem, quam secundum verba a se ipso allata[2]) *συνέχον* vocare debuit, *αἴτιον* nominavit (§ 4) et Ciceronis adulescentuli interpretationem firmamenti non aptam accepit (§ 9), Augustinus *ἀποφάσεως* confirmationem et *αἴτιον* et *συνέχον* appellavit praetereaque *αἴτιον κατάφασιν* intellegi voluit. Julius Victor solus sine ambiguitate *τὸ αἴτιον* ad defensorem, *τὸ συνέχον* ad accusatorem retulit.[3]) Neque autem, cum eo excepto omnes testes sint explicationum supra propositarum, quas insuper argumentatione comprobaverimus, eius testimonium reicere veremur, praesertim cum non sit auctor locuples.

Notionibus *αἰτίου* et *συνέχοντος* illa ratione explanatis simul notioni *στάσεως* lumen attulimus. Etenim, si modo *στάσιν* simpliciter controversiam interpretari licet,[4]) statum constitui non posse, nisi *συνέχον* ut id, quo controversia exsistit, et *αἴτιον* ut causa disceptationis suppetunt, ostendimus. Quae cum ita res se habeat, status nihil aliud est nisi iudicatio (*κρινόμενον*), quae emanet ex *αἰτίῳ* et *συνέχοντι*. Quod his locis confirmatur. Quint. III 6, 21: »Hermagoras statum vocat, per quem subiecta res intelligatur et ad quem probationes etiam partium referantur.«[5]) Cf.

---

[1]) p. 145, 3: »*συνέχον* Hermagoras, id est continens, appellat ab eo, quod omnis rei defensio ab illo contineatur.«

[2]) III 11, 19: »continens . . id esse, quo sublato lis esse non possit,« quae verba ad defensionem spectare supra vidimus.

[3]) p. 375, 27.

[4]) Cuius significationis quod exempla proferam, non est. Hoc unum hic positum sit (Soph. Trach. 1179 sq.): . . *εἰς λόγου στάσιν τοιάνδ' ἐπελθών.* Cf. Herm. Sp. II 137, 31: . . *εἴρηται στάσις . . ἀπὸ τοῦ στασιάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους.*

[5]) Cf. W. VII 173, 9: *κατὰ τὸν Ἑρμαγόραν οὕτως ὁρίσασθαι· στάσις ἐστίν, καθ' ἣν ἀντιλαμβανόμεθα τοῦ ὑποκειμένου πράγματος.* (W. V 592, 10) Quamquam hic altera pars definitionis a Quintiliano traditae desideratur, tamen non est dubitandum, quin Hermagoras statum, cuius

auct. ad Her. I 16, 26: »Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.« Cic. de inv. II 17, 52: »Ad..iudicationem argumentationes omnes adferre oportebit.« Cic. part. or. 31, 109: »Disceptatio . . cum est constituta, propositum esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitae ex inveniendi locis coniciantur.« Sulp. Vict. p. 325, 5: »Status est summa quaestio, ad quam referenda est omnis oratio.«[1]) Atqui relinquitur, ut difficultas quaedam, quae oboritur, removeatur. Etenim Cicero et auctor ad Her., quamquam secundum eos ipsos ex ratione defensionis et ex firmamento accusationis iudicatio nascatur oportet,[2]) tamen constitutionem coniecturalem excipiunt, quod in ea, qua factum crimini datum negetur, eius ratio unaque cum ea deest accusatoris infirmatio, ut iudicatio iam oppositione *καταφάσεως* et *ἀποφάσεως* fiat.[3]) Sed Hermagoram hanc repugnantiam admisisse vix est credibile, eo minus, quod statim eam tollere possumus, dummodo proprium coniecturae respiciamus. Vide Sulp. Vict. p. 325, 21: »Hoc eius est proprium, quod, quae ponuntur in causa, non ipsa sunt crimina, sed criminum signa,[4]) ut si reus sit dives adulescens adfectatae tyrannidis, quod arcem praeteriens fleat. Non enim, quod illam transeat vel quod fleat, crimen est, sed haec signa sunt, quare tyrannidem adfectare videatur.« Atque haec causa secundum Hermagorae praecepta sic fere constituenda est.

Κατάφασις· Tyrannidem affectas.
Ἀπόφασις· Non affecto.
Ὑπόθεσις· Affectetne tyrannidem?

---

in singula genera copiam argumentorum contulerit, finem argumentandi intellexerit. V. W. VII 173, 3: *φάσις ἡ ἀνωτάτη, πρὸς ἣν αἱ κατὰ μέρος ἀποδείξεις ἀναφέρονται.* W. V 78, 10, 19.

[1]) Adde Jul. Vict. p. 376, 6: status, hoc est *τὸ κρινόμενον* (375, 35).

[2]) De inv. I 14, 18; auct. ad Her. I 16, 26.

[3]) De inv. I 14, 19; auct. ad Her. I, 17, 27; part. or. 30, 104.

[4]) Cf. W. V 120, 4.

Αἴτιον· Arcem praeteriens fles.

Συνέχον· Non propterea fleo, quod tyrannidem affecto, sed quia mihi arcem praetereunti in mentem venit, quam multa ex illo loco plerumque accidant civitati.

Κρινόμενον· Isne, qui arcem praeteriens flet, tyrannidem affectet an non?

Quodsi in eiusmodi causis signa dissolvi nequeunt, eodem modo tolli controversiam, ac si factum defendi nequeat, quivis facile intellegit. Neque igitur in statu coniecturali quaestio e *καταφάσει* et *ἀποφάσει* orta et iudicatio eadem est, ut Thielio, qui illam statum intellegi vult,[1]) assentiri non possimus, praeterquam quod eius sententia testimoniis supra allatis repugnat. Atque etiamsi constitutionis vel status definitiones, quas Augustinus, Cicero, auctor ad Her. exhibent,[2]) Thielii sententiae obsecundare videntur, tamen explicatio a me proposita nequaquam perverti potest; namque notionem iudicationis plane congruere status definitioni Hermagoreae evicimus. Insuper reputandum est status principales, nisi *αἴτιον* et *συνέχον* praecesserunt, ad argumentandum tamquam ansas[3]) non dare neque ullo modo ad diversas quaestiones qualitati iuridiciali suppositas, quae nempe sub notionem status cadunt, perveniri *αἰτίῳ* et *συνέχοντι* non subiectis;[4]) ut omittamus reliquas partes qualitatis, quas Hermagoras secundum Ciceronem et Quintilianum distinxisse dicitur, in controversiam deducendas et quaestiones legales, quas status vocari Thiele non vult.[5])

---

[1]) l. all. p. 49.

[2]) Aug. p. 144, 11, 17; Cic. de inv. I 8, 10; Auct. ad Her. I. 11, 18.

[3]) Cf. verbum *ἀντιλαμβάνεσθαι*, quod in Hermagorae definitione status invenimus. Rem subiectam quasi apprehendi non posse, si nihil nisi haec duo proposita sunt: ‚Istud facinus commisisti.‘ ‚Non commisi.‘ aut ‚Iure feci.‘, quoniam sic nihil habemus, quod in utramque partem dicamus, apertum est.

[4]) Vide exempla a Cicerone in libro de inventione altero prolata (23, 70; 24, 73; 26, 79; 29, 87; 30, 92; 31, 95, 97; 32, 98).

[5]) l. all. p. 79.

Denique ex ea ratione, qua Hermagoras statibus problemata asystata opposuit, statum eundem esse atque iudicationem perspicitur. Namque nisi praeter *κατάφασιν* et *ἀπόφασιν αἴτιον* et *συνέχον* elementa status essent, non esse futurum *ἀσύστατον*, si deessent, manifestum est. Atqui *ἀσύστατον* non tam eo exsistere, quod *κατάφασις* et *ἀπόφασις* ad quaestionem perduci nequeunt,[1]) quam eo, quod iudicatio nasci non potest, hae species problematum asystatorum, quas Hermagoras discrevit, clare demonstrant:

1. *Κατ' ἐλλιπές,*[2]) cum aliquid circumstantiae deest. Iam cum *ἡ αἰτία* inter partes circumstantiae enumeretur, de *συνέχοντι* quoque cogitandum esse patet, ut hoc exemplum Fortunatiani afferam: »si aliquis abdicatur nec abdicationis ulla sit causa: nam si ponamus, quod luxuriosus sit vel quod amicos non habeat aut aliquid huiuscemodi, materia consistet.«

2. *Κατ' ἰσότητα,*[3]) cum eadem utrimque dicuntur. Ut haec appellatio apte quadret, non modo aequalitatem *καταφάσεως* et *ἀποφάσεως,* sed etiam *αἰτίου* et *συνέχοντος* spectandam esse apparet, velut »vicini adulescentuli, qui speciosas uxores habebant, noctu alter alterum obvium habuerunt: accusant invicem adulterii.« Hic criminationes mutuae (*κατάφασις* = *ἀπόφασις*) eodem signo (*αἴτιον* = *συνέχον*) nituntur.

3. *Καθ' ἑτερομερίαν,*[4]) cum reo nulla defensio (*συνέχον*) est, quod eius persona per se inhonesta ducitur. (Hoc additamento opus est, quoniam in prima quoque specie defensio desideratur.)

---

1) Thielii Herm. p. 62.

2) Aug. p. 146, 3; Fort. p. 82, 17; Jul. Vict. p. 374, 35.

3) Aug. p. 146, 10; Fort. p. 82, 22; Jul. Vict. p. 374, 37. Cf. W. VII 145, 7.

4) Aug. p. 146, 24; Fort. p. 82, 27; Jul. Vict. p. 375, 3. Cf. W. IV 148, 29; ibid. 149, 10.

4. *Ἄπορον*,[1]) »cum argumentum propositum referri contra convertique in eum potest, a quo dictum est, et utrimque pariter valet,«[2]) ut controversia disceptari nequeat. Cuius speciei exemplum idoneum est controversia de pretio dicendi magistro solvendo nota, non id, quod Augustinus et Julius Victor praebent, inepte excogitatum, quoniam sive petitori petitionem sive accusatori criminationem ad arbitrium suum convertere non licet.

Nunc, antequam ad statuum discriptionem transeamus, de controversiarum figuris, quae dicuntur, paucis exponam. Hae, ut iam supra p. 34 sq. attigi, diversa existimatione (*δόξᾳ*) continentur, qua auditores affecti personam et rem in iudicium vocandas accipiunt. Iam cum existimatio in utramque aut bona aut mala aut in alteram bona, in alteram mala aut in neutram vel bona vel mala sit, Hermagoras scite hos quattuor modos discrevit.

1. *Ἔνδοξος*,[3]) cum et persona et res honesta est.

2. *Ἀμφίδοξος*,[4]) cum aut honestatem personae turpitudo rei maculat aut persona inhonesta est, res honesta.

3. *Παράδοξος*,[5]) cum et persona et res inhonesta est.

---

[1]) Aug. p. 147, 6; Fort. p. 83, 5, qui quidem aliter ac reliqui *τὸ ἄπορον* illustrat isto exemplo usus: »Tres simul iter agebant, duo soli reversi sunt; accusant se invicem caedis: hic enim iudex non invenit, quid sequatur, cum uterque ab altero dicat occisum, et nihil ab utroque ad probationem possit adferri deficiente circumstantia.« Sed hoc repudiandum esse videtur, quod haec species problematum asystatorum sic illustrata sub primam cadit (deficiente circumstantia) atque criminationes mutuae in altera quoque reperiuntur, ut *τοὺ ἄπορον* nihil proprii haberet. Iam cum Fortunatiani exemplum *τοῦ ἀντιστρέφοντος* (p. 83, 14) exemplis *τοῦ ἀπόρου* ab Augustino et Julio Victore (p. 375, 7) prolatis conveniat, *ἄπορον* aliud tantummodo nomen *τοῦ ἀντιστρέφοντος* esse sumi licet. Cf. W. VII 147, 22; V 65, 11; IV 154, 26.

[2]) Gell. V 10.

[3]) Aug. p. 148, 4; 30.

[4]) Ibid. v. 7; p. 149, 26.

[5]) Ibid. p. 148, 12; 150, 17.

4. Ἄδοξος,[1]) cum et persona et res humilis est.[2])

Id autem genus, quod δυσπαρακολούθητον (difficile intellectu, obscurum) appellatur, praeter haec ab aliis[3]) prolatum Hermagorae esse negemus oportere eo potissimum patet, quod sub notionem existimationis vel bonae vel malae illi partitioni subiectam non cadit, praeterquam quod ab Augustino prorsus omissum est et distributioni quadripartitae, quae Hermagorae in deliciis erat, repugnat. Idcirco tantummodo artium scriptores hoc genus reliquis addidisse videntur, ut praecepti illius, e quo auditor benevolus, attentus, docilis reddendus est, totius rationem haberent. Nam ut in (endoxo,) amphidoxo, paradoxo benevolentia captanda est, in adoxo attentio, sic in obscuro auditorem docilem esse volumus.[4])

Iam cum ad statuum discriptionem Hermagorae restituendam venturi sumus, facere non poterimus, quin imprimis Hermogenem adhibeamus, quippe qui multo subtiliorem rationem partiendi tradat quam Cicero, Quintilianus, Augustinus, si quidem talis discriptio Temnii est propria. Itaque hoc ipso loco ad absolvendam quaestionem supra propositam adducimur.

---

1) Aug. p. 148, 17; 150, 25.

2) Eadem quattuor genera causarum exhibet auct. ad Her. I 3, 5.

3) Cic. de inv. I 15, 20; Quint. IV 1, 40; Fort. p. 109, 4; Sulp. Vict. p. 316, 23 sq.

4) Cic. l. all. § 21; Quint. l. all. § 41; Fort. p. 109, 7.

CAPITIS TERTII ALTERA PARS.

QUAE RATIO HERMOGENI CUM HERMAGORA INTERCEDAT.

Ille in statuum doctrina instituenda cum hoc eo consentit, quod a civili quaestione proficiscitur eamque in eandem sententiam atque Hermagoras accipit.[1]) Vide Sp. II 133, 15: *καὶ πρῶτόν γε, ὅ τι ἔστι πολιτικὸν ζήτημα, ῥητέον. ἔστι τοίνυν ἀμφισβήτησις λογικὴ ἐπὶ μέρους ἐκ τῶν παρ' ἑκάστοις κειμένων νόμων ἢ ἐθῶν περὶ τοῦ νομισθέντος δικαίου ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος ἢ καὶ πάντων ἅμα ἢ τινων· τὸ γὰρ ὡς ἀληθῶς τε καὶ καθόλου καλὸν ἢ συμφέρον ἢ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν οὐ ῥητορικῆς.* Hic civiles quaestiones item atque apud Hermagoram plane seiunguntur a philosophorum quaestionibus, ac quamquam *τῶν κοινῶν ἐννοιῶν* mentio non fit, tamen eas satis dilucide significari quivis videt. Atque Hermogenem Hermagoream definitionem civilis quaestionis haud ignorasse ex hoc loco, quem in eius progymnasmatis invenimus, apparet (Sp. II 17, 26): *τῶν . . θέσεων αἱ μὲν πολιτικαί, αἱ δὲ οὔ, καὶ πολιτικαὶ μὲν αἱ ὑποπεπτωκυῖαι ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις, οἷον εἰ ῥητορευτέον καὶ ὅσα τοιαῦτα. οὐ πολιτικαὶ δέ, ὅσαι οἰκεῖαί τινος ἐπιστήμης καὶ προσήκουσαι τοῖς περὶ αὐτὰς ἀναστρεφομένοις, οἷον εἰ σφαιροειδὴς ὁ κόσμος,*[2]) *εἰ πολλοὶ κόσμοι,*[3]) *εἰ ὁ ἥλιος πῦρ;*[4])

---

[1]) Cf. Brandstaett. l. all. p. 182 sqq.

[2]) Diog. L. VII 140.

[3]) Diog. L. X 89 Epic. p. 37 Us.

[4]) [Plut.] plac. philos. II 20 p. 890 A = Diels, Doxogr. p. 349, 1.

αἵδε μὲν οὖν φιλοσόφοις ἁρμόζουσιν, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις τοὺς ῥήτορας γυμναστέον. Sed in distinguendis thesibus et hypothesibus, quas quidem in statuum tractatu omisit, Hermogenes Hermagorae sententiam, e qua circumstantiae partes universalium quoque quaestionum esse demonstravimus, cum quadam aliena, secundum quam eis desunt, confudit. Namque loco proxime allato postquam thesin circumstantiae participem esse his verbis docuit (l. 12): *ἔοικε . . ἡ θέσις . . . ἁπλῶς κοινῶς πρὸς ὁτιοῦν κατ᾽ ἀναθεώρησιν μόνων τῶν προσόντων τῷ πράγματι*[1]) *τὴν διέξοδον λαμβάνουσα,* in hoc enuntiato secum dissentit verbis *καὶ περίστασίν τινα* additis (l. 23): *ἐὰν πρόσωπον ὡρισμένον λάβωμεν καὶ περίστασίν τινα καὶ οὕτω τὴν διέξοδον τῶν λόγων ποιώμεθα, οὐ θέσις ἔσται, ἀλλ᾽ ὑπόθεσις,* nisi forte *περίστασίν τινα* personarum tantummodo attributa (*τὰ τῷ προσώπῳ παρακολουθοῦντα*)[2]) intellegimus, quae Hermogenes in quaestionibus infinitis respici contra Hermagorae auctoritatem non vult (l. 18). Quam sibi non constiterit Hermogenes, ex eo quoque elucet, quod tale exemplum: *εἰ βασιλεῖ γαμητέον* (p. 18, 4; cf. p. 17, 19: *τοιαύτῃ κεχρημένῳ τύχῃ*) in thesibus posuit. Neque autem ambigue sicut hic in statuum tractatu utrumque genus civilium quaestionum circumstantiae particeps esse fecit, cum haec tradidit (p. 133, 21): *τὴν δὲ ἀμφισβήτησιν ταύτην* (sc. *τὸ πολιτικὸν ζήτημα*) *ἀνάγκη περί τε πρόσωπα γίνεσθαι καὶ πράγματα, ὧν πλείστη δήπου διαφορά.*[3]) Quod persona et res de serie circumstantiae partium exemptae sunt, hoc

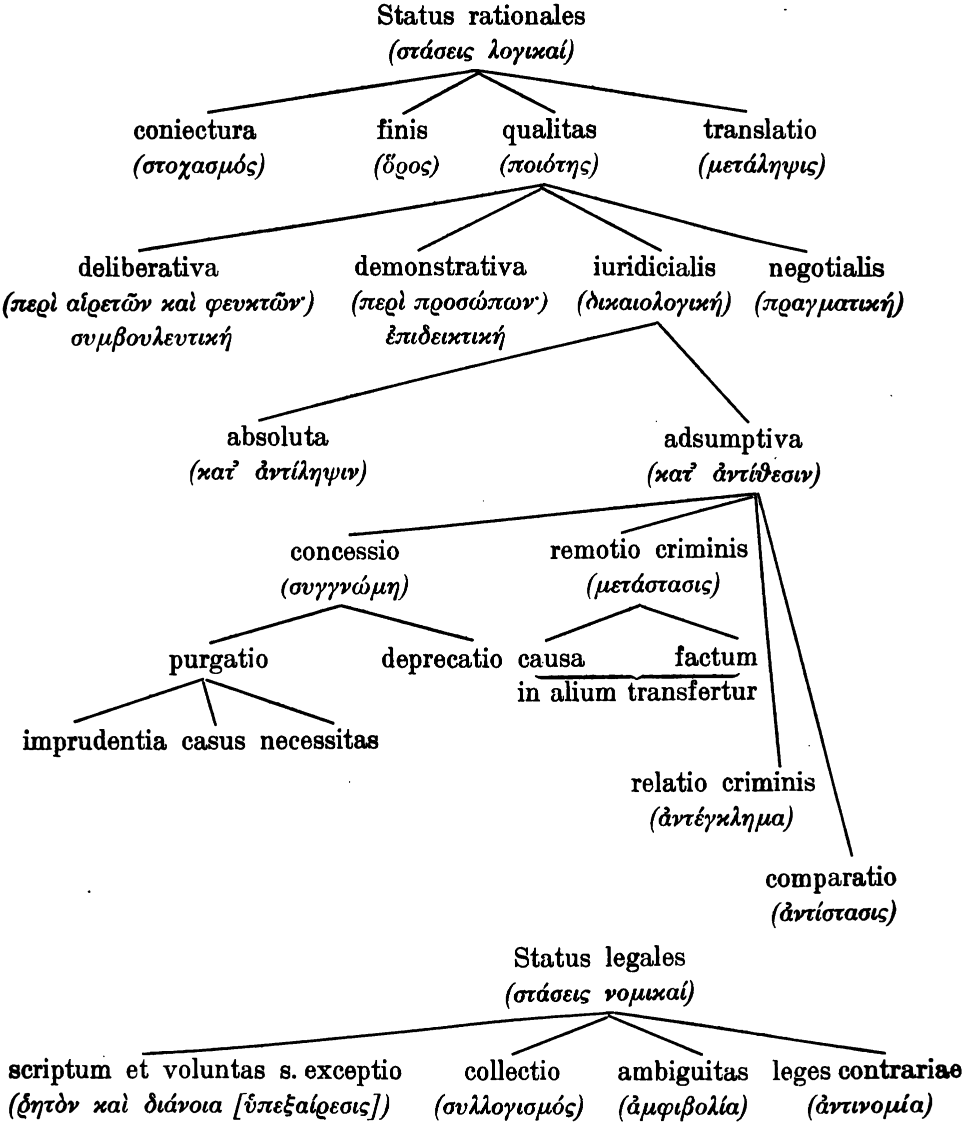
[1]) Quint. V 10, 32: »In omnibus . ., quae fiunt, quaeritur aut Quare? aut Ubi? aut Quando? aut Quomodo? aut Per quae facta sunt?« Cf. Cic. de inv. I 26, 37 sqq.

[2]) Herm. Sp. II 144, 30: *γένος, ἀγωγή, παίδευσις, ἡλικία, φύσις ψυχῆς καὶ σώματος, ἐπιτηδεύματα, πράξεις, ὃ καὶ ἰσχυρότατον κεφάλαιον, τύχη. . .* Cf. Cic. de inv. I 24, 34; Quint. V 10, 23; Theon. progymn. Sp. II 78, 24; August. p. 141, 26.

[3]) Cf. Quint. III 5, 7, nisi quod hoc loco de hypothesibus tantum cogitatur.

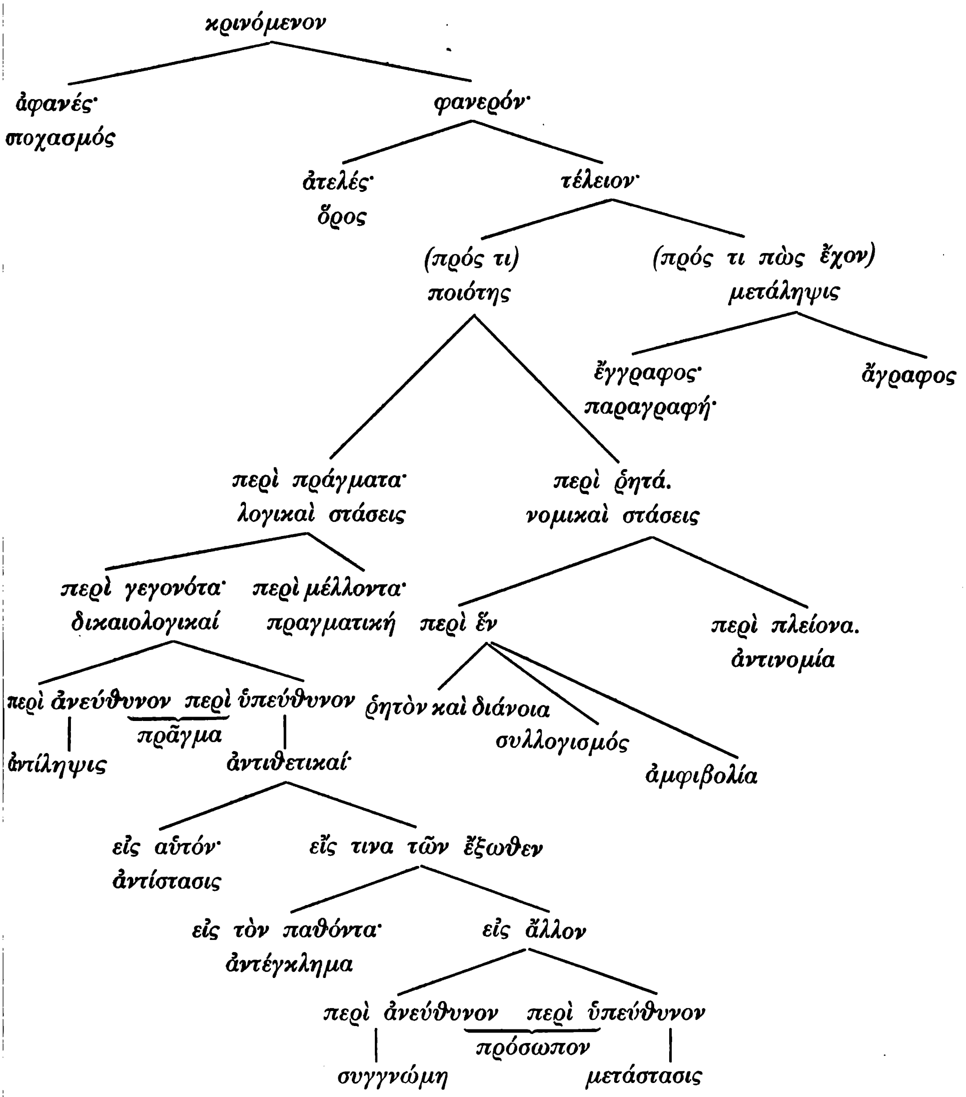
STATUUM

Hermagorea (secundum Ciceronem adul., Quintilianum, Augustinum)

DISTRIBUTIO

Hermogeniana

STATUUM

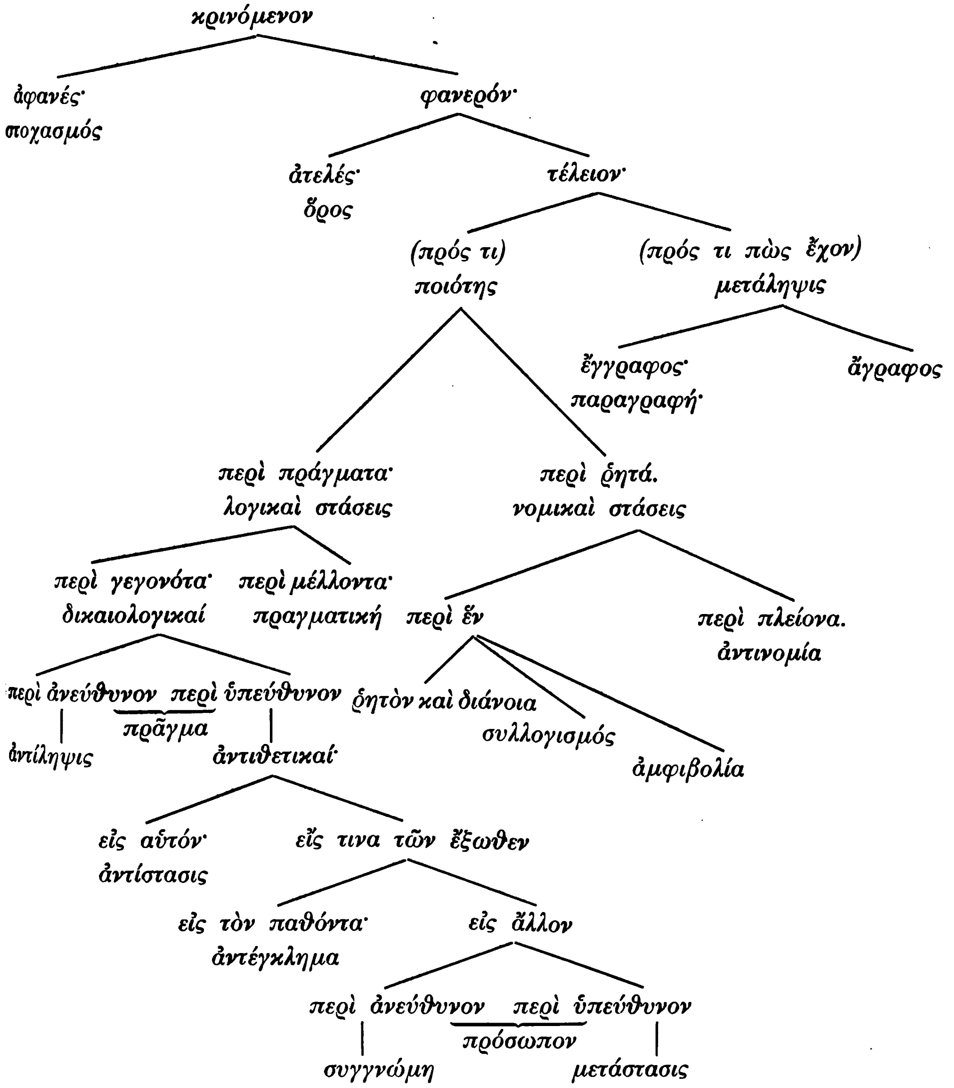
Hermagorea (secundum Ciceronem adul., Quintilianum, Augustinum)

- Status rationales *(στάσεις λογικαί)*
  - coniectura *(στοχασμός)*
  - finis *(ὅρος)*
  - qualitas *(ποιότης)*
    - deliberativa *(περὶ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν·) συμβουλευτική*
    - demonstrativa *(περὶ προσώπων·) ἐπιδεικτική*
    - iuridicialis *(δικαιολογική)*
      - absoluta *(κατ' ἀντίληψιν)*
      - adsumptiva *(κατ' ἀντίθεσιν)*
        - concessio *(συγγνώμη)*
          - purgatio
            - imprudentia casus necessitas
          - deprecatio
        - remotio criminis *(μετάστασις)*
          - causa / factum — in alium transfertur
        - relatio criminis *(ἀντέγκλημα)*
        - comparatio *(ἀντίστασις)*
    - negotialis *(πραγματική)*
  - translatio *(μετάληψις)*

- Status legales *(στάσεις νομικαί)*
  - scriptum et voluntas s. exceptio *(ῥητὸν καὶ διάνοια [ὑπεξαίρεσις])*
  - collectio *(συλλογισμός)*
  - ambiguitas *(ἀμφιβολία)*
  - leges contrariae *(ἀντινομία)*

DISTRIBUTIO

Hermogeniana

Hermagorae esse, quamquam Cicero in rhetoricae libro priore idem exhibet nec per se veri dissimile est, tamen alia auctoritate desiderata comprobari nequit. Omnes sex circumstantiae partes apud Hermogenem pgg. 142, 16; 144, 15; 145, 17; in libro, qui est de inventione, p. 212, 17 enumeratas reperimus. In personarum et factorum partitionibus, quas Hermogenes praebet, nullum vestigium doctrinae Hermagoreae, quantum videmus, patefacere possumus nisi eam distinctionem, quae ad personas vel nominibus propriis vel appellativis notandas pertinet. Cf. Herm. Sp. II 134, 1, 10 et August. p. 141, 25. Itaque ex eo, quod in capite altero ostendimus, Hermagoras ipse in hac re Stoicos secutus est.

Deinde problematum non consistentium quattuor species a Temnio distinctas in his agnoscimus:

1. *Κατὰ τὸ ἀπερίστατον* (p. 136, 19), *οἷον ἀποκηρύσσει τις τὸν υἱὸν ἐπ᾽ οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ.*

κατ᾽ ἐλλιπές (Fort. p. 82, 17), ut si aliquis abdicatur nec abdicationis ulla sit causa.

2. *Τὸ ἰσάζον διόλου* (p. 135, 30), *οἷον δύο νέοι πλούσιοι ὡραίας ἔχοντες γυναῖκας κατὰ ταὐτὸν ἄμφω πεφωράκασιν ἀλλήλους ἐξιόντας ἐκ τῶν ἀλλήλων οἰκιῶν καὶ μοιχείας ἀλλήλοις ἀντεγκαλοῦσιν.*

κατ᾽ ἰσότητα (Aug. p. 146, 10), ut vicini adulescentuli, qui speciosas uxores habebant, noctu alter alterum obvium habuerunt: accusant invicem adulterii.[1])

3. *Τὸ μονομερές* (p. 135, 27), *οἷον πορνοβοσκὸς δέκα νέους κωμάζοντας ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὄρυγμα ποιήσας, ὑποδεξάμενος ἀπέκτεινε καὶ φεύγει φόνου.*

καθ᾽ ἑτερομερίαν (Fort. p. 82, 27), ut leno, qua parte venturos ad se adulescentes sciebat, nocte foveam fecit occultam; ea iuvenes perierunt: accusatur, quod causas mortis praestiterit.

---

[1]) Idem exemplum apud Fort. p. 82, 22 et Jul. Vict. p. 374, 38 sq. invenitur.

4. *Κατὰ τὸ ἀντιστρέφον* (p. 136, 2), *οἷον ἀπήτει τις δάνειον καὶ τόκους, ὁ δὲ παρακαταθήκην φάσκων ἔχειν οὐκ ὀφείλειν ἔλεγε τόκους. μεταξὺ πεποίηται χρεῶν ἀποκοπὰς ὁ δῆμος, καὶ ὁ μὲν ὡς παρακαταθήκην ἀπήτει, ὁ δὲ ὡς χρέος οὐκ ὀφείλειν ἔλεγεν.*

κατ' ἄπορον (Fort. p. 83,14; cf. Aug. p. 147, 10 et Jul. Vict. p. 375, 8), ut petebat ab alio usuram quasi pecuniae creditae: ille accepisse se pecuniam confitebatur, sed depositam et idcirco velle se restituere sortem sine usura. Pendente interea iudicio lex de novis tabulis lata est: repetit ille quasi depositam, ille retinet quasi creditam.

Eis Hermogenes has species addidit: *κατὰ τὸ ἀπίθανον* (p. 136, 12),[1] *κατὰ τὸ ἀδύνατον* (ibid. lin. 14),[2] *κατὰ τὸ ἄδοξον* (ibid. lin. 16).[3]

Tum problemata paene non consistentia ab Hermagora petita esse, quamquam non absunt ab eius umbratili doctrina, tamen demonstrare nequimus.

Quibus praepositis Hermogenes cum ad statuum partitionem transit, a Temnii auctoritate recedit, quippe qui, ut cognovimus, ante eam notiones *καταφάσεως, ἀποφάσεως, αἰτίου, συνέχοντος* ut fundamenta *στάσεως* vel *κρινομένου* praetereaque causarum figuras explicaverit.

Sed iam statuum discriptionem ab Hermogene traditam excutiamus, ad quam rem commodius comparandi causa p. 120 sq. tabulae nobis propositae sunt.

Quarum distributionum convenientia in eo cernitur, quod in utraque tabula iidem status principales, antithetici, legales, qualitas iuridicialis et negotialis, absoluta et adsumptiva exstant. Hae autem sunt discrepantiae. Ac primo quidem aspectu Hermogenis propriam esse par-

---

1) Cf. Fort. p. 83, 27 et Sulp. Vict. p. 315, 29.
2) Ibid. p. 83, 24.
3) Sulp. Vict. p. 315, 28.

titionem continuam conspicimus, e qua quaestiones legales non sint separatae a statibus principalibus sicut secundum Ciceronem,[1] sed qualitati apte suppositae. Deinde hoc potissimum animadvertimus, cum Cicero[2] et Quintilianus[3] Hermagoram qualitati praeter partes iuridicialem et negotialem deliberativam et demonstrativam subiecisse auctores sint, Hermogenem illas ambas solas suo loco discrevisse. Minoris momenti est non coniecturam, finem, translationem, sed qualitatis solius quaestiones, quae in factis versantur, appellatione *λογικῶν στάσεων* in eius discriptione plane comprehendi, translationem bifariam esse distributam, quattuor partes qualitatis adsumptivae alio modo invicem se excipere atque apud Ciceronem, partitiones concessionis et remotionis deesse.

Divisionem continuam Hermagorae adiudicare non dubitamus, modo eam speciei scientiae, quam is arti suae imponere studuit, prorsus respondere consideremus.[4] Accedit, quod contrariorum paria *ἀφανές-φανερόν*; *ἀτελές-τέλειον* non primus Hermogenes praebet, sed iam Philodemus[5] et Cicero[6] praetereaque hic quaestiones legales, quas in rhetoricae libris a reliquis separaverit, in multo meliore opere, quod inscribitur de oratore, qualitatis statui subiecit.[7] Atque horum auctorum locos in adnotationibus

---

[1]) De inv. I 13, 17.

[2]) Ibid. I 9, 12.

[3]) III 6, 56 sq.

[4]) Cf. Cic. de orat. I c. 42.

[5]) rhet. II 38, 8: *ἐχόμενον . . παντὶ τάχα ἀκολουθεῖ τῶι τᾶν ἀδήλων τι ταῖς αἰσθήσεσι θεωροῦντι τὸ διὰ τοῦ φανεροῦ τὸ ἀφανὲς συλλογίζεσθαι. Καὶ πολιτικὸς γοῦν τοιούτωι συλλογισμῶι χρῆται . . .* Cf. II 40, 1.

[6]) de or. II 25, 108: »hoc praecipit ratio atque doctrina, ut vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam neque supersit.« Cf. ibid. § 83 et Philod. rhet. II 43, 12 et p. 108 comment. meae.

[7]) II 26, 110: ». . in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio. Cf. Quint.

modo prolatos nemo improbaverit ad Temnii doctrinam referri; namque Philodemus, ut vidimus, Hermagorea tradidit, et Cicero Antonium, Graecorum rhetorum discipulum[1]) praecique in causis agendis exercitatum,[2]) quem illam cognovisse sumi liceat, illis locis loquentem fecit. Quod autem secundum Quintiliani locum infra allatum A. Cornelius Celsus qualitatem in rem et scriptum divisit, eius rhetoricae nonnulla fragmenta Temnii vestigia produnt. Reliquas distributiones quod persequamur, non est. Iam cum partitionem continuam Hermagorae esse statuimus, ordinem partium qualitatis adsumptivae ab Hermogene exhibitum accipimus. Porro subdivisiones translationis, concessionis, remotionis et si quae aliae effici potuerunt, in Hermagorae arte, quippe qui ad minimas particulas descenderit, non defuisse apparet. Sed nihil certi de his erui potest, nisi quod similitudine rationalium et legalium quaestionum discrimen translationis et praescriptionis, quod Hermogenes praebet, Hermagorae esse veri dissimile non est.[3]) Praeterea quod Hermogenes coniecturam, finem, translationem non vocavit *στάσεις λογικάς*, reputandum est secundum eius definitionem ipsam *τῆς λογικῆς ποιότητος*[4]) illas a notione statuum rationalium nequaquam seiungi et, si propriam significationem adiectivi *λογικοῦ* spectamus, non minus in ratione positas esse quam qualitatis eas quaestiones, quae in factis versantur, ut miremur, cur has solas sic appellaverit. Propterea tantummodo hoc demum loco illo artis vocabulo usus esse videtur, quod hic simul eius contrarium illustrandum fuit. Neque igitur Hermogenes in ista re eis auctoribus repugnat, qui Her-

---

III 6, 38: »Qualitatem in rem et scriptum dividit.« (Woehrer l. all. p. 94, 140 sq.)

[1]) Ibid. I 18, 82 sqq.; II 1, 3.

[2]) Brut. 44, 165; 57, 207.

[3]) Cf. Thielii Hermag. p. 53.

[4]) Herm. Sp. II 139, 7; cf. p. 138, 12, 23; p. 142, 16.

magoram quattuor status principales nominavisse rationales tradunt.

Nunc restat, ut anquiramus, utrum Ciceronis et Quintiliani divisio quadripartita qualitatis rationalis Hermagorae attribuenda sit an Hermogenis bipartita. Ac primum quidem pars demonstrativa in controversiam venit. Nam etsi in iudicialibus et in deliberativis causis saepe magnae partes versantur laudis aut vituperationis [1]) omninoque tria illa genera causarum ita non sunt disiuncta, ut aliud alius prorsus expers sit,[2]) tamen, quominus suum locum generi demonstrativo in statuum discriptione ab Hermagora assignatum esse sumamus, haec obstant. Primum eius doctrina in causis disceptandis vertitur, id quod voce *ζητήματος* ipsa significatur,[3]) non in rebus concessis et tantum amplificandis vel ornandis, quod proprium est generis demonstrativi. Vide Aristot. rhet. A 9 p. 1368 a, 26: *ὅλως δὲ τῶν κοινῶν εἰδῶν ἅπασι τοῖς λόγοις ἡ μὲν αὔξησις ἐπιτηδειοτάτη τοῖς ἐπιδεικτικοῖς· τὰς γὰρ πράξεις ὁμολογουμένας λαμβάνουσιν, ὥστε λοιπὸν μέγεθος περιθεῖναι καὶ κάλλος.* Cf. Quint. III 7, 6. Syr. in Hermog. comm. v. II p. 43, 16 R.: . . *τὸ πανηγυρικὸν οὐδέποτε καθ' ἑαυτὸ ἐμπῖπτον ἐν ζητήμασιν*. . . Ibid. p. 57, 3: . . *τῶν στάσεων αἱ μὲν ὑπὸ τὸ δικανικὸν ἀνάγονται, αἱ δὲ ὑπὸ τὸ δικανικὸν καὶ συμβουλευτικόν· τὸ δὲ πανηγυρικὸν συνεπιπλέκεται μὲν ἔσθ' ὅτε τούτοις, ὑπ' αὐτὸ δὲ μόνον οὐδεμία στάσις ἀνάγεται.* Deinde rhetorica civilis, ut supra significavimus, sophisticae, quae in orationibus ad ostentationem comparatis versatur, opposita est. Qua de re hi potissimum loci spectandi sunt. Philod. rhet. I 213, 6: *Ὑπὲρ δὲ τῶν κατὰ τοὺς ἐπαίνους καὶ ψόγους νῦν λέγωμεν, ὅτι τοῖς πολειτικοῖς τῶν ῥητόρων παρασπείρεται μὲν οὐκ ὀλίγων ἐγκώμια καὶ ψόγοι, καθ' ἑαυτὰ δ' οὐ ποιεῖται, μᾶλλον δ' οὐ*

---

[1]) Auct. ad Her. III 8, 15.

[2]) Quint. III 4, 16.

[3]) Cf. Quint. III 5, 3.

δὲ παραπλήσια τοῖς τῶν σοφιστῶν ἐστιν οὐδὲ περί τινων γείνεται ἄλλων ἢ τῶν ἀνατεινόντων εἰς τὸ κοινόν, οὐδ' ὅλως ἀντιποιοῦνται μόνοι τοῦ τινας ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν δύνασθαι· τὸ δὲ σοφιστικὸν γένος τοῦτ' ἐπαγγέλλεται. Quint. II 15, 20: »Illud de omnibus, qui circa civiles demum quaestiones oratorem iudicant versari, dictum sit, excludi ab his plurima oratoris officia, illam certe laudativam totam, quae est rhetorices pars tertia.« Cic. or. 11, 37: ». . plura sunt orationum genera eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum et vituperationum et historiarum et talium suasionum, qualem Isocrates fecit panegyricum multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque earum formam, quae absunt a forensi contentione, eiusque totius generis, quod Graece *ἐπιδεικτικὸν* nominatur. . .« Cf. ibid. 13, 42. Praeterea notatu dignum est Ciceronem genere demonstrativo secreto in paragrapho 45 ad status transire.

Alio quoque loco Tullius hoc tradidit »Graecos homines . . partitionem quandam artium fecisse . . neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disceptationibus iudiciorum aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse« (de or. I 6, 22). Denique considerandum est, cum Hermagoras omnia, quaecumque oratori subiunxit, ad artem et ad praecepta revocaverit, aperte traditum esse rhetores demonstrativum genus non instruxisse praeceptis propriis. V. Sext. Emp. adv. math. II 101: *οἱ ῥήτορες οὐ παραδεδώκασί τινα μέθοδον, δι' ἧς εἰσόμεθα τὸ πότε καὶ τίνα ἐγκωμιαστέον ἐστίν.* Cf. Cic. de or. II 10, 43 sqq.; 12, 50: ». . illa, quae saepe diserte agenda sunt et quae ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem (§ 35, quae quidem ad id officium oratoris spectat, quod in rebus amplificandis vel extenuandis versatur), dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium neque certum praeceptorum genus, et agenda sunt non minus diserte, quam quae in

lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio, quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt.« Neque igitur dubitare possumus, quin in statuum discriptione Hermagorea genus epidicticum separatim non sit respectum, ut et Ciceronem adulescentulum et Quintilianum in hac re errasse statuere cogamur.

Sed istud quoque, quid sibi velit ἡ πραγματική, in disceptationem cadit.[1]) Etenim secundum Hermogenem qualitas negotialis non differt a parte deliberativa, ut ea supervacanea sit, cum Cicero et Quintilianus eas disiunxerint et illi alter alteram vim subiecerint. Horum autem utriusque explicationem reiciendam esse ex his elucet. Ciceronis ista verba (de inv. I 11, 14): »negotialis, in qua, quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur; cui diligentiae praeesse apud nos iure consulti existimantur.« propterea nobis probari nequeunt, quod significant tale officium, quali cum oratores ipsi supersedere consuevissent,[2]) ab artium scriptoribus certe neglectum est, et quid iuri civili conveniat, quid non, rhetor in omnibus causis tractandis novisse debet, ut status negotialis ita interpretatus nihil habeat proprii. Quintilianus quoque incertam explicationem Ciceronis adulescentuli repudiat, sed ne ipse quidem, quid Hermagoros qualitatem negotialem intellexerit, tradit, cum ei quaestiones generales attribuit. Namque quemlibet statum secundum Temnium θέσιν ducendum esse supra p. 108 sqq. ostendimus. Nunc igitur quaestio exsistit, Hermagoraene esse hanc definitionem τῆς πραγματικῆς ab Hermogene praebitam sumere liceat (Sp. II 139, 10): πραγματική . . ἐστιν ἀμφισβήτησις περὶ

---

[1]) Cf. Thielii Hermag. p. 54 sqq.

[2]) Cic. de or. I 45, 198: ». . apud Graecos infimi homines mercedula adducti ministros se praebent in iudiciis oratoribus, ei, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur.« Cf. ibid. 59, 253. Quint. XII 3, 4.

πράγματος μέλλοντος, εἰ δεῖ γενέσθαι τόδε τι ἢ μὴ γενέσθαι, δοῦναι ἢ μὴ δοῦναι, οἷον βουλεύονται Ἀθηναῖοι, εἰ δεῖ θάπτειν τοὺς ἐν Μαραθῶνι πεσόντας τῶν βαρβάρων. Iam reperimus nomen *πραγματικοῦ* proprie significare eum, qui in rebus gerendis, imprimis in negotiis publicis versatus est.[1]) Quod cum notioni et civilis quaestionis et causae deliberativae[2]) prorsus respondeat, Hermogenis explanationem *τῆς πραγματικῆς,* qua peculiaris pars deliberativa tollitur, accipere non veremur.[3]) Itaque item atque hunc Hermagoram qualitatem rationalem in iuridicialem et negotialem divisisse et, cum ad totam statuum distributionem Hermogenis excussam respicimus, hunc in ea Temnii vestigia fideliter esse persecutum comprobasse mihi videor. Ex quo efficitur id, quod in capite altero de Hermogenis ratione dispertiendi a Stoicis petita demonstratum est, ad Hermagoram transferendum esse.

Sed in argumenta singulis causarum generibus parata,[4]) quibus Temnius oratori »quasdam errare in dicendo non patientes vias«[5]) monstravit, inquirere nos recusare necesse est, cum, ut iam supra p. 89 adn. 5 significavi, certis testimoniis destituti simus neque ullam fere ansam disputationis det gradatio argumentorum, quae rationis Hermagoreae propria esse fertur.[6])

---

[1]) Haec vis voci *πραγματικοῦ* multis locis Polyb. hist. subiecta est. Vide praeterea Quint. II 21, 3; III 7, 1.

[2]) Philod. rhet. II 209, 21 S.

[3]) Qui fieri potuerit, ut Cicero et Quintilianus qualitatem rationalem perperam dispertirent, facile ex eo intellegitur, quod eorum auctores pervulgatam divisionem causarum tripartitam Hermagorae doctrinae, quem illam consulto omisisse viderimus, inscite inculcavisse patet.

[4]) Brut. 78, 271.

[5]) Ibid. 76, 263.

[6]) Tac. dial. c. 19. Thielii Hermag. p. 90 sqq.

CAPUT QUARTUM.

QUAM RATIONEM HERMOGENES IN STATIBUS ILLUSTRANDIS DISSENSIONIS SCHOLASTICAE APOLLODOREORUM ET THEODOREORUM HABUERIT.

Haud aeque atque in causarum generibus distribuendis Hermogenem in singulorum statuum *κεφαλαίοις,* quae dicuntur, enarrandis ex Hermagora pendere inde apparet, quod ea, quae secundum hunc rhetorem elementa uniuscuiusque status sunt, *κατάφασις, ἀπόφασις, συνέχον, αἴτιον,* aliis nominibus in numero capitum inveniuntur, id quod hoc conspectu proponere, ne longus sim, satis habeo.

	κατάφασις	*ἀπόφασις*	*συνέχον*	*αἴτιον*
στοχασμός	*κεφάλαια* respondentia non proferuntur		*μετάθεσις τῆς αἰτίας* (2)	*τῶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους* (1)
ὅρος	*προβολή*	*ὅρος*		*ἀνθορισμός* (*συλλογισμός*)
ἀντίληψις	*προβολή*	*μόριον τοῦ δικαίου*	*ὅρος*	*συλλογισμός*
ἀντίθεσις	*προβολή*	*διάνοια*	*ἀντίθεσις*	*μετάληψις* (*ἑτέρα διάνοια*)
μετάληψις (*ἄγραφος*)	*προβολή*	*παραγραφικόν*	*συλλογισμός* (2)	*μετάληψις* (1)
ῥητὸν κ. διάν.	*προβολὴ τοῦ ῥητοῦ*	*διάνοια*	*ἑτέρα διάνοια* (2) (*συλλογισμός*)	*τὸ μὴ προσδιωρίσθαι* (1) (*ὅρος*)
ἀντινομία	*προβολὴ τοῦ ῥητοῦ*	*διάνοια*	*ἑτέρα προβολὴ τοῦ νόμου*	*ἑτέρα διάνοια*

	κατάφασις	ἀπόφασις	συνέχον	αἴτιον
συλλογισμός	προβολὴ τοῖ πράγματος	ῥητόν	ὅρος (2)	συλλογισμός (1)
ἀμφιβολία	προβολὴ τοῦ ῥητοῦ	ἑτέρα προβολή	τὸ περιέχον καὶ περιεχόμενον	ἀντίθεσις

Itaque alium fontem huius partis statuum doctrinae quaeramus, etsi ne hic quidem fragmenta Hermagorea deesse supra cognovimus, necesse est. Iam cum artis vocabulum modo memoratum (*κεφάλαιον*) scholae Theodoreorum proprium esse Quintilianus compluribus locis tradat,[1]) eorum rhetorum vestigia hic exstare sumere consentaneum est. Qui quid docuerint, multo minus quam, quid Hermagoras, scimus. Sed quamvis pauca de doctrina Theodoreorum eorumque adversariorum, Apollodoreorum, comperiamus, tamen, cuiusmodi controversia inter utramque sectam intercesserit, imprimis ex Cornuti artis rhetoricae epitome adumbrare licet, id quod Schanz commentatione Hermae volumini XXV inserta (p. 36 sqq. Die Apollodoreer und die Theodoreer.) luculenter expedivit. Secundum quam eo Theodorei ab Apollodoreis dissentiunt, quod, cum hi praecepta ubique tenenda dent, illi propria natura singularum causarum respecta ad utilitatem praecepta derigunt.[2]) Eandem sententiam Hermogenes saepe proposuit. Vide Sp. II 134, 16; 146, 20; 157, 30; 159, 16; 163, 3; 163, 30; 164, 20; 173, 21. Cf. Corn. art. rhet. epit. p. 16, 13 Gr.: *ἡ μὲν . . τέχνη καθ' ἕκαστον τελείως ἐκπληροῦν τὸν τόπον ἀναγκάζει, ὁ δὲ τεχνίτης πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῷ χρήσεται* cum his verbis Hermogenis (p. 165, 19 Sp.): *ἡ . . διαίρεσις ἀπαιτεῖ* (sc. omnia capita, quae in singulis causis occurrere possunt, enumerare), *θαυμαστὸν δὲ οὐδέν, εἰ παρεῖται . . . τὴν μὲν γὰρ ὁδὸν ἡ τέχνη δείκνυσι τῆς διαιρέσεως, τῇ δὲ φύσει τοῦ πράγματος τὴν τέχνην προσακτέον κατὰ τὸ ἐγχωροῦν.* De gravitate *τοῦ καιροῦ* Hermogenes in altero

[1]) III 6, 2; 11, 3, 26.

[2]) Schanz l. all. p. 51 sq.

librorum, qui sunt *περὶ ἰδεῶν*, ita locutus est (p. 396, 12 Sp.): *ἔστι . . τοῦτο μεγάλης καὶ τελεωτάτης ἐπιστήμης οἶμαι τὸ χρῆσθαι τοῖς καιροῖς εἰδέναι τε καὶ δύνασθαι.* Praeterea Theodori scholam redolent haec. Perinde atque is Hermogenes quoque occasione data singulis rationibus locos communes admiscet, cum secundum Apollodoreos *οἱ τόποι* ut orationis pars singularis semper una collocentur post totam argumentationem oporteat.[1]) Vide Sp. II 147, 4;[2]) 154, 25; 162, 5; 170, 26; 173, 29. Capita quoque *τῆς πηλικότητος* et *τοῦ πρός τι,* quae in Theodori doctrina non fuisse nullius momenti Quintilianus refert,[3]) apud Hermogenem reperimus.[4]) Neque igitur dubitare possumus, quin hic illum in capitibus enarrandis secutus sit. Attamen praeterea vestigium doctrinae Apollodoreorum in Hermogenis tractatu statuum apparet istis verbis (p. 149, 7): *οἱ ἐπίλογοι λαμβάνονται ἀφ᾽ ὧνπερ . . καὶ τὰ προοίμια καὶ ἰσχύουσί γε τὰ αὐτά· πάθους γὰρ ψυχῆς ἕνεκα εἰσάγεται ἄμφω,* quippe quibus, ut e Cornuti artis rhetoricae epitome (§ 27 sq.) cognoscimus,[5]) illorum sententia proferatur.

Nunc anquirendum est, quae ratio inter Hermogenis et Sulpicii Victoris tractatum, qui multis rebus inter se congruant, intercedat.[6])

Ac primum quidem hunc ex illo non fluxisse demonstrari potest. Sulpicius Victor e Graecorum artibus se hausisse ipse dicit (p. 315, 13 H.) et auctorem praecipuum Zenonem vocat (p. 313, 3). Iam si imprimis Hermogenem

---

[1]) Quint. V 13, 59; Schanz l. all. p. 47; Theonis prog. Sp. II 65, 2.
[2]) Cf. Syr. in Hermog. comm. v. II p. 84, 7, 22 R.
[3]) III 6, 36, 51.
[4]) p. 154, 4; 158, 1; 162, 16; 168, 29; 170, 32; 172, 17, 19.
[5]) Cf. ibid. p. 1, 9 Gr.
[6]) Cf. A. Reuteri comm. vol. XXVIII Hermae ins., quae inscribitur Untersuchungen zu den römischen Technographen Fortunatian, Julius Victor, Capella und Sulpitius Victor.

secutus esset, non est dubium, quin hunc pro illo nominaturus fuerit. Ex eo quoque, quod verba Graeca a Sulpicio allata non plane concinunt cum Hermogenis verbis, quae illis respondent,[1]) facile intellegitur illum hoc non esse usum auctore, quandoquidem epitomatorem Latinum, ubi Graeci exempli verba ipsa adhibere ei visum est, ea variavisse veri est dissimillimum.

Sed fieri potuit, ut Zeno Hermogenis vestigia premeret et Sulpicius Victor ita ex hoc penderet. Atqui etsi Zenonem aetate superiorem Hermogene fuisse pro certo affirmare nequimus,[2]) tamen hoc statuere non veremur, cum consideramus expositionem Sulpicii talem esse, ut ad auctorem Hermogene superiorem referenda sit. Quod ex his elucet. Sulpicius singulos status assumptivos separatim tractavit, cum Hermogenes eos uno capite comprehenderit. Illam autem explicationem hac priorem esse patet. Eadem ratio in eo cernitur, quod ille non raro res magis definite exposuit quam hic, qui compluria non solum strictim attigit, sed etiam ineptivit, cum caput *τῆς τῶν ἐλέγχων ἀπαιτήσεως* ita bifariam distribuit (p. 143, 27): *ἢ γάρ εἰσιν οἱ μάρτυρες ἢ οὔ,* tametsi testibus productis de postulatione eorum dici non posse quivis videt. Quod ad Sulpicii explicationem magis definitam attinet, hos locos conferamus.

Sulp. Vict.	Hermog.
p. 326, 18: Tertius locus est facultatis. In hoc loco	p. 144, 24: *Ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῶν παρα-*

[1]) Cf. Sulp. Vict. p. 336, 31: *ἐκ τοῦ λελοιπότος καὶ γεγονότος* cum Hermog. p. 153, 23, 26 Sp.: *ἐκ τῶν παρειμένων . . ἐκ τῶν πεπραγμένων* (p. 138, 23) et Sulp. Vict. p. 338, 19: »Est finis et ille, quem Graeci *ἐγκρινόμενον* vocant« cum Hermog. p. 156, 21: *ὁ ἐμπίπτων.*

[2]) Isne rhetor nomine Zeno, qui secundum Suidam de statibus scripsit (cf. W. VI 21, 3), idem sit atque is, quem Syrianus (in Hermog. comm. v. II p. 60, 11 R.) temporum ratione respecta ante Hermogenem et Metrophanem commemoravit, in medio relinquere debemus, nisi quod utrumque in Demosthenem commentaria confecisse ferri notatu dignum est (cf. Suid. s. n. *Ζήνων Κιτιεύς* cum Syr. l. all. v. I p. 13, 9).

fere argumenta sunt et ex personarum circumstantia et ex occasionibus faciendi, quas poterimus ostendere.

κολουθούντων τῷ προσώπῳ γίνεται.

p. 326, 24: Quartus locus a summo ad imum vocatur, in quo persequimur ordine criminum signa[1]) non simul omnia, sed carptim singula, unde locus a summo ad imum vocatur.

p. 145, 15: *Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐστὶ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ κατηγόρου, γίνεται δὲ καὶ αὔξάνεται ἀφ' ὧνπερ καὶ ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις, ἔστι δὲ τάδε τίς, τί, ποῦ, πῶς, πότε, διὰ τί.*

p. 326, 33: Derivatio est locus ex rei parte, per quem locum derivantur criminis signa,[2]) quae ab accusatore dicuntur.

p. 146, 25: *Ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους γίνεται.*

p. 327, 8: Scire . . nos oportet eam non esse aliquando perfectam neque omnibus locis divisionis, si deficiatur aut personarum circumstantia aut rerum. Personarum circumstantia defici potest, si ponatur talis controversia: Quidam in solitudine inventus est, gladium cruentum tenens et recens occisi cadaver sepeliens: reus est caedis. Hic enim quidem est quaedam persona, sed circumstantiam non habens,

p. 149, 21: *εἰσὶ δέ τινες καὶ ἀτελεῖς τῶν στοχασμῶν . . . ἀτελὴς ἐκ μόνων πραγμάτων συνεστὼς ἐστιν, ὅταν τὸ πρόσωπον μὴ ᾖ κρινόμενον ἑνὸς ὄντος τοῦ πράγματος, οἷον θάπτων τις νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ' ἐρημίας πεφώραται, καὶ φόνου φεύγει. οὗτος βούλησιν μὲν καὶ δύναμιν οὐκ ἔχει, τοῖς δὲ ἄλλοις διαιρεῖται πᾶσιν ὁμοίως τῷ τελείῳ.*

---

[1]) Proprium coniecturae bene respicitur, non item ab Hermogene (cf. explicationem a Sulpicio p. 225, 21 exhibitam, quam apud Hermogenem desideramus).

[2]) Minus accurate Hermogenes dicit: *μετάθεσις τῆς αἰτίας.*

quia non est definita persona. Quid enim est quod dici possit ex circumstantia personae, cuius neque mores neque ante actam vitam neque aetatem neque odia adversus eum, qui occisus est, proferre possumus? Hic cessat locus a voluntate, etiam alter a facultate.

Ceterum praeterquam quod Hermogenem ex alieno praedatum esse iam comprobavimus, ut in aequo ponendus sit ac Sulpicius, in illius tractatu epitomatoris manum haec produnt. Quamquam p. 149, 20 Sp. sic aperte scriptum est: *Ἡ μὲν δὴ τοῦ τελείου τε καὶ ἁ π λ ο ῦ στοχασμοῦ διαίρεσις αὕτη,* tamen in eis, quae praecedunt, p. 143, 28 exemplum d u p l i c i s coniecturae ponere non dubitavit,[1]) id quod auctorem non nisi causa prolata fecisse certum est. Omnino Hermogenem primum non uno exemplo, sed statim diversis capita status coniecturalis illustrasse a pristina forma doctrinae alienum esse apparet.[2]) Porro animadvertimus tres species eius capitis, quod vocatur *τὰ ἀπ᾽ἀρχῆς ἄχρι τέλους,* non suo loco enumeratas, sed sub *τὴν τῆς αἰτίας μετάθεσιν.*[3]) Hermogenis autem tractatum posteriorem habendum esse quam eum, quo Sulpicii continetur, praeter indicia proposita ex hac potissimum comparatione cognoscitur.

Senecae contr. VI 6	Sulp. Vict. p. 331,	Hermog. p. 143,
p. 261 M.: Quidam,	14: Quidam retu-	28: *μνωμένῳ τινὶ*
cum haberet uxorem	lit ad uxorem, an	*κόρην ἡ μήτηρ ἔφη*
et ex ea filiam nu-	filiam communem	*τῆς κόρης θᾶττον τε-*

1) Cf. Sulp. Vict. p. 331, 14 H.

2) Cf. e contrario Sulp. Vict. p. 325, 26—327, 7.

3) Herm. Sp. II 146, 25.

bilem, indicavit uxori, cui eam conlocaturus esset. illa dixit: celerius morietur quam illi nubat. decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis et veneni. torsit ancillam pater; dixit illa nihil se scire de veneno, sed de adulterio dominae et eius, cui conlocaturus filiam erat. accusat uxorem veneficii et adulterii.

dare deberet in matrimonium pauperis filio. Illa respondit ante morituram puellam quam illi esse nupturam. Nihilo minus ille despondit pauperi puellam. Sub die nuptiarum virgo ambiguis signis cruditatis et veneni periit. Ancilla matris familias a domino torta negavit se quicquam de veneficio scire, sed dixit adulterium cum petitore virginis et cum matre familias fuisse. Ream facit maritus uxorem veneficii.

θνήξεσθαι αὐτὴν ἢ ἐκείνῳ δοθήσεσθαι. ἀπέθανεν ἐπὶ σημείοις φαρμάκων ἡ παῖς, εἶτα βασανίζων ὁ πατὴρ τὰς θεραπαινίδας περὶ μὲν τῆς φαρμακείας ἀκήκοε πλέον οὐδέν, μοιχείαν δὲ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν μνηστῆρα, καὶ φαρμακείας κρίνει τὴν γυναῖκα.

Idem igitur exemplum apud Senecam atque Sulpicium fusius esse videmus quam apud Hermogenem, ut facere non possimus, quin huius expositionem posteriorem esse fonte Sulpicii statuamus.[1])

Itaque quoniam hunc neque ex Hermogene ipso neque ex eius assectatore pendere posse demonstratum est, similitudo, quae inter Sulpicii et Hermogenis tractatum

[1]) Hic notatu dignum est exemplum circumscriptionis (*κατασοφισμοῦ* vel *ἐσχηματισμένου προβλήματος* v. Herm. Sp. II 258 sqq.) in Hermogenis tractatu statuum omissae, quod Sulpicius p. 336, 8 protulit, idem apud Senecam (controv. VI 3 p. 257 M.) reperiri.

intercedit, eo tantummodo explicatur, quod uterque ex eodem fonte emanavit eoque Theodoreo, cuius vestigia iam detexerimus. Neque talia desunt apud Sulpicium. Eam enim rationem, qua p. 314, 25 thesis et hypothesis discernuntur, Theodoreorum esse ex Augustini tractatu colligi potest, ubi p. 140, 19 eandem inveniamus, qua contraria sententia Apollodori refutetur, ut p. 140, 15 »nostros«, quos appellat, Theodoreos intellegendos esse probabile sit.[1]) Praeterea quod Sulpicius cum alia, tum decens vel decorum (*πρέπον*) in elocutione observandum esse p. 320, 32 tradit, huius definitionis Theodoreae memoriam affert: *ῥητορική ἐστι τέχνη εὑρετικὴ καὶ κριτικὴ καὶ ἑρμηνευτικὴ μετὰ πρέποντος-κόσμου κατὰ τὸ περὶ ἕκαστον ἐνδεχόμενον πιθανὸν ἐν πράγματι πολιτικῷ.*[2]) Porro seriem problematum non consistentium, quam Sulpicius praebet,[3]) ex arte Theodorea sumptam esse conicere licet. Nam duabus speciebus exceptis eaedem apud Hermogenem p. 135, 25 sq. reperiuntur eumque non solum in capitibus enarrandis, sed etiam in prolegomenis ad Theodori auctoritatem se applicasse verisimillimum est, quod, quae in his de differentiis personarum et factorum tradidit, in illa parte statuum doctrinae respexit.[4])

---

[1]) De asseclis Hermagorae maiori addictis, quamquam Augustinus imprimis eum secutus est, cogitari non posse inde apparet, quod theses secundum Temnium, ut p. 108 sqq. cognovimus, aliud valent. Qui cum *τὸ κρινόμενον* cum thesi aequaverit, apud Sulpicium l. all. actio et iudicatio est finis hypothesis. Vide insuper August. p. 143, 11.

[2]) Quint. II 15, 21. Hic spectatu dignum est decori definitionem Stoicam (Diog. L. VII 59: *πρέπον δέ ἐστι λέξις οἰκεία τῷ πράγματι.*) apud Sulpicium inveniri (p. 321, 10: »Illud *πρέπον*, quod decorum vel decens diximus, in eo est, ut rebus apta sint verba.«). Theodoreos autem quaedam e Stoicorum doctrina petivisse supra p. 78 vidimus.

[3]) p. 315, 21.

[4]) Cf. hos locos: 134, 1: 144, 26; 154, 16. 134, 2—11: 144, 27; 154, 17. 134, 20: 149, 25; 151, 8; 154, 20. 134, 26: 146, 1; 147, 19. 134, 28: 148, 12; 147, 11; 150, 13; 159, 17. 134, 31: 150, 14. Partitiones

Restat, ut communitatem fontis, e quo Sulpicius atque Hermogenes hauserunt, locis, qui inter se respondent, comparandis illustremus.

	Hermog.	Sulp. Vict.
I. Coniectura.	1. 143,7: *τὸ παραγραφικόν*[1]) a) *ἀπὸ τοῦ λείποντος* b) *ἀπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος* c) *ἀφ᾽ ὧν ἕτεροι πεποιήκασιν* d) *κατὰ χρόνον.*	
	2. 143, 27: *ἡ τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησις*	1. 325, 30: probationum expetitio ex rei parte.
	a) *ἐὰν ὦσιν οἱ μάρτυρες, ὁ φεύγων οὐκ ἀπαιτήσει τοὺς μάρτυρας* (cf. nomen huius capitis!), *ἀλλὰ διαβαλεῖ, ὅτι μὴ δεῖ πιστεύειν.*	328, 9.
	143, 28: exemplum paulo ante in comparationem vocatum.	331, 14.
	144, 10: *τουτὶ γάρ σοι καθόλου περὶ μαρτύρων ἔστω τεχνικὸν θεώρημα.*	332, 2: In quo loco ille communis de fide tormentorum locus . . .
	b) *ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ μάρτυρες, ὁ φεύγων ἀπαιτήσει αὐτούς . . .*	
	3. 144, 24: *ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῶν παρακολουθούντων τῷ προσώπῳ γίνεται, δηλονότι τῶν ἐγκωμιαστικῶν . . .*	2. 326, 1: voluntatis locus utrique parti communis est. In quo argumenta sunt ex circumstantia personae . . . cf. 326, 18: 3. facultatis locus . . .
	144, 29: *τὰ δὲ ἐγκωμιαστικὰ δηλονότι ἐστὶ τάδε, γένος, ἀγω-*	326, 4: Circumstantia autem personarum est genus,

igitur personarum et factorum, quas Stoicas esse in capite altero comprobavimus, ex arte Theodorea fluxerunt.

[1]) August. p. 143, 2 H. Cf. Sulp. Vict. p. 347, 31.

γή, παίδευσις, ἡλικία, φύσις ψυχῆς καὶ σώματος, ἐπιτηδεύματα, πράξεις, ὃ καὶ ἰσχυρότατον κεφάλαιον, τύχη, οἷον πλούσιος ἢ πένης, καὶ τὰ τοιαῦτα·

natura, aetas, disciplina, fortuna, studia, nomen, ante facta, habitus.

145, 4: . . *τὰ τῆς τύχης οἰκειότερά ἐστι τῆς δυνάμεως . . .*

326, 20: in hoc ipso magis tyrannidem adfectasse perspiciatur, quod dives est. Hoc enim est, quare videatur non modo optare dominatum, sed etiam per domesticas copias posse tyrannidem occupare.

145, 5: *τὰ τῆς ἡλικίας (οἰκειότερά ἐστι) τῆς βουλήσεως.*

326, 6: hic dici potest adfectare tyrannidem adulescens, quia haec aetas ad audaciam praeceps atque temeraria.

4. 145, 15: *τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.*

4. 326, 24: a summo ad imum.

5. 146, 1: *ἡ ἀντίληψις οὐκ ἀεί.*

5. 326, 30: aliquando ius absolutum.

6. 146, 8: *ἡ μετάληψις.*

7. 146, 25: *ἡ μετάθεσις τῆς αἰτίας πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους*

6. 326, 33: derivatio ex rei parte

a) *ἐν λόγοις*

b) *ἐν ἔργοις*

147, 4: *ἐρεῖ . ., ὅτι καλὸν τὸ τοὺς ἀτάφους θάπτειν.*

327, 25: sepelisse corpus humanitatis et misericordiae causa magis, quom in solitudine invenisset relictum, ubi nemo fortasse alius esset

repertus, qui supremum officium mortuo exhiberet.

c) *ἐν πάθεσιν*

147, 6: *συνεχῶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν νέος πλούσιος ἀφορῶν δακρύει καὶ φεύγει τυραννίδος ἐπιθέσεως.*

325, 22: ut si reus sit dives adulescens adfectatae tyrannidis, quod arcem praeteriens fleat.

147, 8: *ἐλεήσας γὰρ φήσει τοὺς τυραννουμένους οὕτω διετέθην.*

327, 1: flere, quia sibi veniat in mentem, quam multa ex illo loco plerumque accidant civitati.

8. 147, 28: *ἡ πιθανὴ ἀπολογία ἀναστρέφουσά ἐστι πρὸς τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους· οἷς γὰρ ὁ ἕτερος χρήσεται ὡς σημείοις τοῦ εἶναί τι, τούτοις ὁ ἕτερος ὡς σημείοις χρήσεται τοῦ μὴ εἶναί τι.*

327, 3: verisimilis probatio est locus ex re ipsa oblatus, cum veri similiter reus dicit id ipsum, quod quasi signum et argumentum criminis ponatur.

147, 32: *καὶ μὴν εἰ ἔμελλον τυραννεῖν, οὐκ ἂν ἀφεώρων, ὥστε εἶναι καταφανής.*

327, 5: se non fuisse facturum, si de tyrannide aliquid cogitaret, hoc est, neque illa commeaturum neque cogitationes suas lacrimis vel ullo indicio proditurum.

9. 148, 24: *ἡ κοινὴ ποιότης*

149, 20: *Ἡ μὲν δὴ τοῦ τελείου τε καὶ ἁπλοῦ στοχασμοῦ διαίρεσις αὕτη, εἰσὶ δέ τινες καὶ ἀτελεῖς τῶν στοχασμῶν . . .*

327, 8: His locis dividitur coniectura perfecta, id est plena. Scire autem nos oportet eam non esse aliquando perfectam neque omnibus locis divisionis, si deficiatur aut personarum circumstantia aut rerum.

149, 23: *ἀτελὴς ἐκ μόνων πραγμάτων συνεστώς ἐστιν, ὅταν τὸ πρόσωπον μὴ ᾖ κρινόμενον ἑνὸς ὄντος τοῦ πράγματος, οἷον θάπτων τις νεοσφαγὲς σῶμα ἐπ' ἐρημίας πεφώραται, καὶ φόνου φεύγει. οὗτος βούλησιν μὲν καὶ δύναμιν οὐκ ἔχει, τοῖς δὲ ἄλλοις διαιρεῖται πᾶσιν ὁμοίως τῷ τελείῳ.*

Personarum circumstantia defici potest, si ponatur talis controversia:

Quidam in solitudine inventus est, gladium cruentum tenens et recens occisi cadaver sepeliens: reus est caedis.

327, 17: Hic cessat locus a voluntate, etiam alter a facultate.

149,28: *ἀτελὴς .. ἐκ μόνων προσώπων ἁπλοῦς οὐ γίνεται κατά γε ἐμὲ στοχασμός, . . .*[1])

327, 31: E contrario, quod supra diximus, si circa personas tantum coniectura est, superioribus locis duobus, voluntate et facultate, utemur, . . .

150, 20: *διπλοῦς τέλειος γίνεται, ὅταν δύο πρόσωπα καὶ δύο πράγματα κρινόμενα ἔχῃ, . . .*

328, 15: . . scire debemus duplicem coniecturam esse, quia utrimque accusatio, utrimque defensio.

150, 31: *τὸ . . διελεῖν καὶ χωρὶς μὲν ἀπολογήσασθαι δι' ὅλων τῶν κεφαλαίων, χωρὶς δὲ κατηγορῆσαι πάλιν τοῖς αὐ-*

328, 17: Qualis ergo executio in huiusmodi causis adhiberi debeat, videamus: non utique illa, ut is, qui se defendit et alterum accusat, separatim defensionem suam per communis coniecturae locos persequatur, deinde accusationem a prin-

---

[1]) Sulpicius sicut Hermogenes simplicem coniecturam imperfectam omisit.

τοῖς κεφαλαίοις οὐκ ἀγωνιστικὸν ἀλλὰ σφόδρα ὕπτιον, συμπλέκειν οὖν δεῖ.

150, 28: *οἷον ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἐβουλήθην παραπρεσβεῦσαι διὰ τόδε, σὺ μέντοι ἠβουλήθης ἂν διὰ τόδε, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἓν πρὸς ἓν ἀντιτιθέντες ἐξετάσομεν.*

cipio per eosdem locos ordiatur: sed utrumque simul per singulos faciat, ut a voluntate et argumenta, quibus innocentem se esse doceat, tum statim ex eodem loco det argumenta, quibus alterum nocentem esse vincat et hoc per singulos locos faciat.

151, 3: *Διπλοῦς . . ἀτελὴς ἐκ . . τῶν πραγμάτων, . . .*

151, 13: *Ἐκ . . μόνων προσώπων διπλοῦς γίνεται στοχασμός, ὅταν μόνα τὰ πρόσωπα κρίνηται, οἷον ἐπὶ σημείοις φαρμάκων ἀριστεὺς ἐτελεύτα μητρυιὰν ἔχων καὶ αἰχμάλωτον παλλακίδα, καὶ ἀντεγκαλοῦσιν ἀλλήλαις. ἐνταῦθα μόνη ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις ἐξετάζεται, ἃ δὴ καὶ φύσει τοῦ προσώπου εἰσὶν ἴδια, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ἰσάζει.*

327, 33: Quidam habebat novercam, habebat et idem captivam concubinam; obiit signis veneni: se invicem accusant veneficii noverca et concubina . . . si circum personam tantummodo quaestio est, ut diximus, ex locis duobus, ex voluntatis loco . . . . A facultate . . . . Nec ultra videtur argumentatio progredi posse.

151, 20: *Ἔστι παρὰ ταῦτα ἕτερα εἴδη στοχασμῶν διπλῶν τρία, οὓς καλοῦμεν συνεζευγμένους, ὅ τε ἐμπίπτων καὶ ὁ προκατασκευαζόμενος καὶ ὁ συγκατασκευαζόμενος.*

328, 23: Sed non hoc modo tantum duplices sunt coniecturae, verum et aliis multis modis.

151, 22: *ὁ μὲν ἐμπίπτων γίνεται, ὅταν ἐν τῇ μεταθέσει*

328, 24: Incidit enim coniectura in coniecturam, si

τῆς αἰτίας ὁλόκληρόν τι ζήτημα ἐμπέσῃ καὶ ἀναγκαῖον γένηται καὶ αὐτὸ διελεῖν τελείως, . .

152, 4: *προκατασκευαζόμενος δὲ γίνεται, ὅταν πρὸ τοῦ ζητήματος ἕτερον ἀναγκαῖον ᾖ ζητῆσαι στοχαστικῶς ὡς ὂν ἢ οὐκ ὄν, ... κρίνει (τίς τινα) συνειδότος.*

152, 14: *συγκατασκευαζόμενος δὲ γίνεται, ὅταν τὰ σημεῖα τοῦ πράγματος δι' ἀλλήλων κατασκευάζηται, . . .*

152, 30: *Ὁ ἀπὸ γνώμης παρὰ τούτους ἐστι στοχασμός, ὃς ψιλῇ τῇ γνώμῃ ἐξετάζεται, φανεροῦ ὄντος καὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ πράξαντος,*

οἷον ἐν δόξῃ μανίας μητρυιὰ τὸν μὲν υἱὸν ἔτρωσε, τὸν δὲ πρόγονον ἀπέκτεινε, καὶ ἀνενεγκοῦσα φόνον φεύγει.

138, 22: *ἔστι . . στάσις ὁρικὴ ὀνόματος ζήτησις περὶ πράγματος, οὗ τὸ μὲν πέπρακται, τὸ δὲ λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ ὀνόματος, . . .*

et derivatio in ipsa controversia est posita, . . .

329, 30: Duplex coniectura fit et illo modo, quem Graeci *προκατασκευὴν* vocant, nos fortasse praeparationem possumus dicere, cum aliquis fit reus conscientiae neque de ipso crimine satis constat, cuius conscius dicitur.

331, 10: Etiam ille modus est duplicis coniecturae, qui a Graecis *συγκατασκευαζόμενος στοχασμὸς* dicitur, ideo scilicet, quia una eademque actione duo pariter efficienda sunt et probanda.

334, 27: necessario addendum est interdum accidere, ut sit coniectura, tametsi constet aliquid esse factum. Si non voluntate factum probetur, necesse erit lege defendere, qualis est illa controversia. Quae per furorem 2cta fuerint, irrita sint. Noverca cum furere videretur, arrepto gladio privignum suum occidit; rea est caedis.

336, 28: Finis est, cum quaeritur, . . . quo nomine appellandum sit (sc. quod in controversiam veniat), cum aliquid ex parte sic factum II. Finis.

est, ut tamen non omnino sit factum: quare Graeci fieri hunc statum dicunt *ἐκ τοῦ λελοιπότος καὶ γεγονότος.*[1])

1. 153, 17: *ἡ προβολή* — 1. 337, 12: finis
2. 153, 22: *ὁ ὅρος* — 2. 337, 13: contraria definitio (337, 9, 15)
3. 153, 25: *ὁ ἀνθορισμός* — 3. 337, 16: voluntas legislatoris
4. 153, 27: *ὁ συλλογισμός*
5. 154, 2: *ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου.*
6. 154, 3: *ἡ πηλικότης*
7. 154, 4: *τὸ πρός τι*
8. 154, 6: *ἡ ἀντίθεσις*
9. 154, 12: *ἡ μετάληψις*
10. 154, 14: *ἡ ἀντίληψις*
11. 154, 14: *ἡ ποιότης* — 5. 337, 29: qualitas conclusiva
12. 154, 23: *ἡ γνώμη* — 4. 337, 23: voluntatis coniectura

154, 28: *Ὥσπερ . . στοχασμῶν εἴδη πλείονά εἰσιν, οὕτω καὶ ὅρων, καὶ ἁπλοῦς μὲν ὁ προειρημένος, οἱ δὲ ἄλλοι διπλοῖ εἰσι.*

338, 1: Finis est aut simplex aut duplex. Simplex, quo de una re quaerimus, duplex aut ex personis aut ex rebus:

154, 30: *καὶ πρῶτός γέ ἐστιν ὁ ἀντονομάζων καλούμενος, ὅταν ὄνομα ὀνόματι ὁ φεύγων ἀντιτιθῇ,*

338, 2: ex rebus, cum duo sunt crimina, alterum maius, alterum minus. Quare hoc proprium finitivi status, quod fere semper accusator minus excludit et maius inducit, reus maius excludit, inducit minus, ut in illa controversia:

οἷον ὑφείλετό τις ἐξ ἱεροῦ ἰδιωτικὰ — Quidam de templo sustulit

[1]) Respice p. 133 adn. 1 comm. m.

χρήματα, καὶ ὡς ἱερόσυλος ὑπάγεται, ὁ δὲ κλέπτης εἶναι φάσκων διπλᾶ καταθέσθαι ἀξιοῖ.

155, 7: *Δεύτερος ὁ κατὰ σύλληψιν ὀνομαζόμενος, ὅταν τοῦ φεύγοντος ἀντονομάζοντος ὁ διώκων καὶ τούτῳ κἀκείνῳ ὑπεύθυνον· αὐτὸν εἶναι λέγῃ τῷ ὀνόματι.*

πρεσβεύων τις παρέθετο τῷ στρατηγῷ τὴν θυγατέρα. ἐβιάσατο αὐτὴν ἐκεῖνος, καὶ δημοσίων μὲν ἀδικημάτων ὁ πατὴρ αὐτὸν ἐπανελθὼν κρίνει, ὁ δὲ τὰς μυρίας κατατίθεσθαι ἀξιοῖ· τοῦτο γὰρ ὥριστο τῷ βιαίῳ. ἐνταῦθα λέγοντος τοῦ φεύγοντος, ὅτι βίαιός εἰμι, ἀλλ' οὐ δημοσίᾳ ἠδικηκώς, ἀμφοτέροις ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναί φησιν ὁ διώκων, καὶ τῇ βίᾳ καὶ τῷ δημοσίῳ ἀδικήματι.

156, 10: *Τρίτος ὁ κατὰ πρόσωπα διπλοῦς γίνεται, ὅταν πρᾶγμα ὁλόκληρον ὑπὸ δυοῖν ᾖ πεπραγμένον ἢ ἄλλως δύο προσώποις τισὶν ὑπάρχον, . .*

156, 21: *Τέταρτος ὁ ἐμπίπτων, ὅταν ὥσπερ ἐν στοχασμῷ*

vasa privata et profana. Petitus ad poenam tamquam sacrilegus offert quadruplum quasi fur.

338, 10: Verum quoniam diximus, cum ex rebus duplex esset finis, accusatorem minus excludere, maius inducere, videtur illud addendum, quod aliquando evenit in huiusmodi causa, ut accusator non excludat minus, sed ipsum reticeat et maius inducat, qualis est illa causa:

Qui virginem vitiaverit, det decem milia: qui depositum violaverit, capite puniatur. Quidam iturus ad bellum virginem filiam apud amicum deposuit: virginem sibi depositam vitiavit. Accusator non dicit virginem esse vitiatam, sed hoc reticet et dat alterum crimini; dicit enim depositum esse violatum.

338, 7: Ex personis . . duplex finis fit, ut in illa (causa): —

338, 19: Est finis et ille, quem Graeci *ἐγκρινόμενον*

	μεταξὺ τῶν κεφαλαίων ἄλλο ἐμπέσῃ ζήτημα ὁλόκληρον, . . .	vocant, ut aliud quidem in quaestionem veniat et aliud iudicetur, . . .
	156, 30: *Πέμπτον εἶδος οἱ δύο καλούμενοι ὅροι, ὃ γίνεται, ὅταν περὶ δύο ὀνομάτων ἐφ' ἑνὸς προσώπου ἡ ζήτησις ᾖ οὐκ ἀντονομαζομένων, οἷον τὸν καθαρὸν καὶ ἐκ καθαροῦ ἱερᾶσθαι . πατέρα τις μοιχὸν ἀποκτείνας εἴργεται ἱερᾶσθαι . ἡ γὰρ ζήτησις τίς ὁ καθαρὸς καὶ τίς ὁ ἐκ καθαροῦ, . .*	338, 25: Fit plerumque ex uno scripto duplex quaestio definitiva, ut si haec causa sit posita: Sacerdos purus sit et e puris: patrem suum reum proditionis fecit et optinuit; petiit sacerdotium. Hic enim separatim quaeritur, quid sit e puris, et separatim quid sit purum.
III. Qual. absol.	1. 157, 11: *ἡ προβολή* 2. 157, 11: *τὸ μόριον τοῦ δικαίου* 3. 157, 19: *τὸ πρόσωπον*	cf. 344, 11 infra sub n. 2.
	4. 157, 23: *ὁ ὅρος*	1. 344, 9, 22: finitivum praecedens
	5. 157, 25: *ὁ συλλογισμός* 6. 157, 29: *ἡ γνώμη νομοθέτου* 7. 157, 30: *ἡ πηλικότης* 8. 158, 1: *τὸ πρός τι*	
	9. 158, 6: *αὐτὴ ἡ ἀντίληψις* 10. 158, 7: *ἡ μετάληψις ἐνστάσει μὲν εἰ ἐγχωροίη, ὅτι οὐδὲ ἔξεστιν, ἀντιπαραστάσει δὲ ὅτι εἰ καὶ ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτοις, οὐδὲ τοιαῦτα.*	2. 344, 10: ipsa qualitas absoluta, quae solvitur ex parte accusatoris aut negatione, ut neget licere, aut opposito, ut dicat, etsi licuerit, non tamen in perniciem oportuisse. Cf. lin. 27 sqq.
	11. 158, 10: *ἡ ἀντίθεσις*	344, 13, 30: a summo ad imum

12. 158, 13: ἡ ἑτέρα μετάληψις	
13. 158, 18: ἡ θέσις	
14. 158, 22: ἡ ποιότης	5. 345, 6: conclusiva qualitas
15. 158, 22: ἡ γνώμη	4. 345, 3: voluntatis coniectura
1. 161, 22: ἡ προβολή	1. 345, 31; 347, 2; 347, 26; IV. Qual. ads. 349, 5: propositio criminis
(2a. 161, 23: ὁ ὅρος . . . .)	
2b. 161, 25, 30: ἡ διάνοια	2. 345, 32; 347, 4; 347, 28; 349, 6: locus communis ex causis
3. 162, 4: ἡ ἀντίθεσις	3. 346, 1; 347, 5; 348, 7; 349, 9: adsumpt. qualitas
4. 162, 11: ἡ ἑτέρα διάνοια	
5. 162, 15: ἡ μετάληψις	5. 346, 8; 347, 8; 348, 16: translatio
6. 162, 16: τὸ πρός τι	4. 346, 6: comparatio.
7. 162, 17: ὁ βίαιος ὅρος[1])	
8. 162, 26: ἡ θέσις	
9. 162, 30: ἡ ἑτέρα μετάληψις	
10. 162, 32: ἡ ἀντίληψις	346, 14.
11. 163, 3: ἡ ποιότης κ. ἡ γνώμη	6. 346, 18, 15; 347, 12; 348, 22; 349, 18, 16: qualitas conclusiva et voluntas
164, 3: ἔστι . . ἡ μὲν ἔγγραφος πραγματική, ἡ δὲ ἄγραφος, ἔγγραφος μὲν ἡ ἀπὸ ῥητοῦ τὸ ζήτημα ἔχουσα.	342, 3: Hic aut legalis est V. Qual. negot. aut rationalis: rationalis, cum sine ullo scripto de aequitate rerum disceptatur, legalis vero, cum aut rogatio fertur aut lex aut praemium definitum petitur.

[1]) Simile exemplum atque hic Hermog. praebet Fortun. p. 93, 23.

	164, 2: *Ἡ πραγματικὴ διαιρεῖται νομίμῳ, δικαίῳ, συμφέροντι, δυνατῷ, ἐνδόξῳ, τῷ ἐκβησομένῳ*	342, 7: Dividitur negotialis legalis legitimo, iusto, utili, possibili, honesto, ita ut et in contrarium ex parte diversa per singulos locos disputetur.
	1. 164, 10: *Τὸ τοίνυν νόμιμ ονὲν μὲν τῇ ἐγγράφῳ μιᾷ τῶννομικῶνὑποπίπτειστάσεων, . . . ἐν δὲ τῇ ἀγράφῳ τὸ ἔθος ὡς νόμιμον ἐξεταστέον, . . . ταῦτα δὲ πάλιν ἐνστάσει καὶ ἀντιπαραστάσει μεθοδεύσομεν*	1. 342, 9: Quod enim alter legitimum esse contendit, alter ex eodem loco, si poterit, contendet contrarium legibus, si aut lex aliqua ex diverso repugnabit aut rogatio aut pactum aut foedus aut naturale ius aut mores: contra quae utemur aut negatione aut opposito.
	2. 164, 22: *τὸ δίκαιον*	2. 342, 17: iustum
	3. 164, 25: *τὸ συμφέρον*	3. 342, 27: locus utilitatis
	4. 165, 6: *τὸ δυνατόν*	4. 342, 32: possibile
	165,12: *ἀπὸ τῶν παρακολουθούντων τοῖς προσώποις*	ex personis...
	5. 165, 28: *τὸ ἔνδοξον*	5. 342, 33: locus honesti
	6. 166, 4: *τὸ ἐκβησόμενον*	
VI. Translatio	166, 16: *Ἡ μετάληψις πάλιν ἡ μὲν ἔγγραφός ἐστιν, ἡ δὲ ἄγραφος, καὶ ἡ μὲν ἔγγραφος τελεία τέ ἐστι παραγραφή, καὶ τὸ πρότερον ζήτημα περὶ μίαν εὑρίσκεται στάσιν τῶν νομικῶν, . . .*	
	166, 27: *ἡ προτέρα ζήτησις κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν γίνεται, . .*	339, 1: Zeno praescriptivas ait causas scripti et voluntatis esse, metalepsin autem translationem facit.

142, 13: *ἡ . . ἄγραφός ἐστιν ἀπαγωγὴ μὲν εὐθυδικίας καὶ αὐτὴ κατὰ παραγραφὴν ἀπὸ ῥητοῦ, τὴν δὲ ζήτησιν οὐ περὶ ῥητὸν ἔχει, ἀλλὰ περί τι τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα, τόπον ἢ χρόνον ἢ πρόσωπον ἢ αἰτίαν ἢ τρόπον, ὅταν τὸ μὲν πρᾶγμα συγχωρῶμεν, ἕν δέ τι τούτων αἰτιώμεθα μεταλαμβάνοντες.*	339, 3: . . praescribimus vel ex persona . . vel ex tempore . . vel ex loco . . vel ex modo . .
142, 19: *οἷον ἐξῆν ἀποκτιννύναι καὶ τὸν μοιχὸν καὶ τὴν μοιχευομένην· τὸν μοιχὸν ἀποκτείνας τις μόνον χρόνῳ ὕστερον ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ μοιχοῦ δακρύουσαν εὑρὼν ἀπέκτεινε τὴν γυναῖκα, καὶ φόνου φεύγει· τὸν γὰρ τόπον ἐνταῦθα καὶ τὸν χρόνον αἰτιώμεθα δήπουθεν.*	339, 16: Adulteros deprehensos liceat occidere. Quidam adulteros deprehendit, alterum occidit, alteri pepercit. Reus factus est, quod non et illam occidisset: sic se defendit, ut diceret per amorem occidere non potuisse. Absolutus eandem postea invenit apud tumulum adulteri flentem; occidit: reus est caedis. Manifestum est translationem esse et a tempore et a loco.
1. 167, 12: *ἡ προβολή*[1]	
2. 167, 13: *τὸ παραγραφικόν*	1. 339, 26: praescriptivum praecedens
3. 167, 15: *ἡ μετάληψις*	2. 339, 29: ipsa translatio
4. 167, 19: *ὁ συλλογισμός*	3. 339, 31: par
5. 167, 22: *ὁ ὅρος*	
6. 167, 23: *ἡ ἀντίθεσις*	(4. 339, 33, 35: maius, a summo ad imum)
7. 167, 24: *ἡ ἑτέρα μετάληψις*	5. 340, 2: alia translatio

[1]) Cf. Hermog. exemplum cum Sulpicii p. 339, 11 (344, 17).

8. 167, 26: ἡ ἀντίληψις
9. 167, 28: ἡ θέσις
10. 167, 30: ἡ ποιότης κ. ἡ γνώμη

VII. Script. et volunt.

1. 168, 7: Ἡ προβολή ἐστιν αὐτὸ τὸ παρὰ τὸ ἔγγραφον γεγονός, οἷον ξένος εἰ ἀνέλθοι ἐπὶ τὸ τεῖχος, τεθνάτω. πολέμου ὄντος ἀνελθών τις ἠρίστευσε καὶ ὑπάγεται τῷ νόμῳ. ἡ τοίνυν προβολή, ὅτι ἀνῆλθες.

1. 351, 24: Peregrinus murum ne ascendat. Belli tempore, cum hostes iam murum ascensuri viderentur, peregrinus ascendit in murum et hostes reiecit: victoria facta fit reus, quod contra legem fecerit.

Propositio scripti est, an cum lex peregrino interdixerit ne murum ascenderet, teneatur ex lege, quia ascendit in murum.

2. 168, 10: ἡ διάνοια διττῶς ἐξετάζεται τοῦ τε νομοθέτου καὶ τοῦ ὑπευθύνου,

a) τοῦ μὲν νομοθέτου, οἷον πότε λέγει τοὺς ἀνελθόντας καὶ ἐπὶ τίνι καὶ διὰ τί,

b) τοῦ δὲ ὑποκειμένου προσώπου τῷ ῥητῷ, οἷον οὐκ εἰ ἀνῆλθον δεῖ σκοπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἧς γνώμης, καὶ ὅτι μὴ δυσνοίᾳ.

2. 351, 28: Interpretatio scripti, an alios peregrinos prohibeat ascendere et pacis tempore vetet ascendere, hunc non prohibuerit, qui ascenderit, ut civitati subveniret, et ascenderit eo tempore, quo iam civitatem hostis intraret, ascenderit denique, ut ex desperatione tanta pacem et victoriam redderet.

8. 352, 4: . . voluntas, quo animo fecerit.

3. 168, 15: τὸ μὴ προσδιωρίσθαι.

4. 168, 17: ἡ ἑτέρα διάνοια.

5. 168, 23: *ὁ συλλογισμός, εἰ μηδὲν διαφέρει τὸ προσδιωρίσθαι ἢ μὴ τῷ ἐγγράφῳ, ὃ καὶ ἄνευ ἐκείνου ἐστὶ φανερόν.*	3. 351, 36: ... locum, qui par appellatur, an nihil intersit, quo tempore vel qua causa ascendisse dicatur.	
6. 168, 25: *ὁ ὅρος, ὅτι πλεῖστον διαφέρει καὶ πάντη.*	6. 352, 2: .. finis, anne sit iste peregrinus, qui praestiterit operam optimi civis.	
7. 168, 26: *ἡ ἀντίθεσις.*		
8. 168, 27: *ἡ μετάληψις, ἑτέρως ἔδει, καὶ ὡς ἐξῆν σοι ποιεῖν εὖ τὴν πόλιν, εἰ προήρου, καὶ μὴ παρανομεῖν.*	7. 352, 3: ... translatio, .., an, ut ei liceret hoc facere, auctoritatem publicam repetere debuerit, cum aliter non liceret.	
9. 168, 29: *τὸ πρός τι, ..., πότερον μεῖζον τὸ εὐεργέτημα ἢ τὸ ἀδίκημα.*	4. 351, 37: .. maius, an vel magis etiam inlicitum fuerit belli tempore id fieri, quod prohibitum est, ut adversus belli pericula caveretur.	
169, 2: *Ἡ ἀντινομία ἐστὶ ... οἷον διπλοῦν τι ῥητὸν καὶ διάνοια, ...*[1] *καὶ τοῖς γε πλείστοις κεφαλαίοις κοινωνεῖ τῇ στάσει ταύτῃ διπλοῖς δηλαδὴ γινομένοις, ...*	352, 9: (Legum contrariarum status) est fere quasi duplex scripti et voluntatis status, quia utrorumque scriptorum interpretatio est. Ergo etiam loci hi sunt:	VIII. Leg. contr.
1. 169, 26: *ἡ προβολὴ τοῦ ῥητοῦ*	1. propositio scripti	
2. 169, 27: *ἡ διάνοια* (170, 10: *γνώμη νομοθέτου*)	2. interpretatio scripti (alterius legis voluntas) (finis)	
3. 169, 31: *ἡ ἑτέρα προβολὴ τοῦ νόμου*	3. propositio alterius scripti	

[1]) Cf. 141, 10.

	4. 170, 1: *ἡ ἑτέρα διάνοια* (170, 10: *γνώμη νομοθέτου*)	4. interpretatio scripti (alterius legis voluntas) (finis)
	5. 170, 25: *ἡ ἀντίθεσις*	
	6. 170, 28: *ἡ μετάληψις*	6. aliquando translatio
	7. 170, 32: *τὸ πρός τι*	5. comparatio vel legum ipsarum vel rerum, de quibus disceptatur
	8. 171, 6: *τὸ περιέχον κ. περιεχόμενον*	
	9. 171, 15: *ὁ βίαιος ὅρος*	
	10. *ἡ θέσις*	
	11. *ἡ ἑτέρα μετάληψις*	
	12. *ἡ ἀντίληψις*	
	13. *ἡ ποιότης κ. ἡ γνώμη*	7. voluntas et qualitas
IX. Ratiocin.	171, 28: *ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν ὁ νόμος ἐκώλυσεν. αὐτοπροσώπως εἰσάγων τις τοὺς κωμῳδουμένους ὑπάγεται τῷ νόμῳ, ὡς ὀνομαστὶ κωμῳδῶν.*	337, 2: Comoediam edere in aliquem sub nomine ne liceat. Quidam edidit comoediam non addito nomine. Cum ageretur, succlamavit populus: in illum dixisti: reus est, quod sub nomine comoediam ediderit.
	1. 172, 1: *ἡ προβολὴ τοῦ πράγματος*	
	2. 172, 2: *τὸ ῥητόν, καὶ μὴν οὐκ ὠνόμασα οὐδένα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κωλυόμενον.*	1. 337, 11: . . finis: an sit sub nomine comoediam facere nomen hominis comoediae inserere . .
	3. 172, 3: *ὁ συλλογισμός, εἰ μηδὲν διαφέρει τοῦτο ἐκείνου.*	2. 337, 13: Contraria definitio: an hoc plane sit comoediam sub nomine edere, sic mores hominis insectari, ut notum sit nomen, quod nihil intersit, utrum ipse pronuntiarit an populus.
	4. 172, 4: *ὁ ὅρος*	

5. 172, 5: *ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου κοινή, τί βουλόμενος τοῦτο ἐκώλυσεν ὁ νομοθέτης.*

ὁ μὲν διώκων ἐρεῖ, ὅτι ἀνελεῖν βουλόμενος τὸ ἁπλῶς καὶ ἀνευθύνως διαβάλλειν ὁντιναοῦν τῶν πολιτῶν, ἐφ' ὅτῳ ἂν αὐτοὶ ἐθέλωσιν ἐγκλήματι,

ὁ δ' αὖ φεύγων οὐ διὰ τοῦτο ἐρεῖ, ἀλλ' ἐπιστρέφεσθαι μὲν αὐτοὺς διὰ τῆς κωμῳδίας ἐβούλετο, οὔκουν ἀνεῖλε παντάπασι τὴν κωμῳδίαν, ὑπομνήματα δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα γενησομένοις ἢ τοῖς τότε οὖσιν ἀνθρώποις λοιδορίαν ἔχοντα τῶν πολιτῶν τινος οὐκ ἐβούλετο εἶναι. μὴ ὄντων δὲ τῶν ὀνομάτων ἡ μὲν ἐπιστροφὴ γίνεται διὰ τῶν προσώπων, ἡ δὲ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον μνήμη περιήρηται, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους διαβολή.

6. 172, 17: *ἡ πηλικότης*
7. 172, 18: *ὁ βίαιος ὅρος*
8. 172, 19: *τὸ πρός τι*
9. *ἡ ἀντίθεσις*
10. *ἡ μετάληψις*
11. *ἡ ἀντίληψις*

12. *ἡ ποιότης κ. ἡ γνώμη*

3. 337, 16: .. ex voluntate legislatoris

a c c u s a t o r enim dicit illam voluntatem fuisse legislatoris, ne quis omnino civium laederetur.

R e u s vero contendit legislatorem hoc voluisse, ne quis facile nominaretur, sed unus quisque moribus suis intellegeretur. Maius in eo est, ut si iste dicatur vel acerbius etiam operatus fuisse quam lex prohibuerit, cum sic in mores hominis fuerit invectus, ut de nomine nemo dubitaret.

4. 337, 23: voluntatis coniectura
5. 337, 29: qualitas conclusiva.

VITA.

Natus sum Johannes Ferdinandus Gualtherus Jaeneke Dresdae anno prioris saeculi LXXIV. Idibus Maiis patre Godofredo, matre Martha e gente Chemnitz oriunda. Addictus sum fidei evangelicae. In urbis patriae meae secundo ludo civico, in quem ire propter morbum septem demum annorum puer coepi, litterarum elementis imbutus a tempore paschali anni LXXXIX. ludi magistrorum regium seminarium Fridericopolitanum frequentavi, unde iam post annum et sex menses propter corporis constitutionem haud satis firmam abii. Deinde disciplina magistrorum liberalissimorum G. Böhmii, Fr. Palmii, M. Schoedelii usus elementa linguae Graecae et praecepta principalia syntaxis Latinae intra sex menses didici, ut tempore paschali anni XCI. in classem tertiam superiorem gymnasii Guettiniani Dresdensis recipi possem. Qua in schola optima quam benevolentiam erga me contulerunt O. Meltzer rector et Dr. Fr. Poland, semper pio gratoque animo recordabor. Vere anni XCVI. maturitatis testimonium consecutus Lipsiam me contuli, ut litteris antiquis operam darem. Sed per triennium maiore sedulitate ad philosophiam, quippe quae imprimis mihi cordi sit, praetereaque ad historiam et philologiam Germanicam me applicabam quam ad litteras Graecas et Latinas, quod mea intererat fundamentum latius studio meo litterarum iacere. Quo factum est, praesertim cum aliquantum temporis in hac commentati-

one conficienda consumere deberem neque raro aegrotarem, ut quinquennium academicum transirem.

Docuerunt me in academia Lipsiensi viri illustrissimi de Bahder, Brugmann, Bücher, Friedberg, Heinze, Hirt, Hofmann, Immisch, Lamprecht, Lipsius, Marcks, Marx, Meumann, O. Paul (†), Ribbeck (†), R. Richter (†), Schreiber, Sievers, Streitberg, Studniczka, Volkelt, Wachsmuth, Wundt, quibus omnibus, imprimis autem Heinzio, Marxio, Lipsio gratiam habeo summam.

Exercitationibus proseminarii Germanici per bis senos menses, philologi per sex menses, seminarii philosophi ter, philologi bis, paedagogici et societatis Graecae Lipsii senos menses interfui.